

חנקה

סיפור חייה של

חנקה רוזן-זילונקה

בטיסטה

מוקדש באהבה לגרטרודה זילונקה
שהייתה אמי מאז מלאו לי חמש שנים ועד מותה

הקדמה

בתקופה עבודתי כאחראית באגודה להשבת נידחי השואה – עמותה ממלכתית ציבורית, שנועדה לאתר בני משפחה של קורבנות השואה שנשמעו בקרב לא יהודים – נתבשרנו על ידי הרב הראשי לתל-אביב-יפו, הרב ידידיה פרנקל ז"ל, נשיא האגודה, שבפולין חיה במשפחה פולנית אישה צעירה שרידת-שואה ושמה חנקה רוזן (זילונקה). המידע בא מקרובי משפחה – אחי אביה ואחי אמה תושבי ישראל, שביקשו לסייע בידם להביאה לחיק קרוביה בישראל. מיד פנינו לאשת הקשר של האגודה באירופה, גב' חולצר מבלגיה, וזו עשתה את הדרוש, כדי להעביר את חנקה דרך בלגיה לישראל.

הפגישה הראשונה שלי עם חנקה הייתה באולם המכס של שדה התעופה בן-גוריון. זיהיתי את חנקה על פי פרטי לבושה שציינה באחד ממכתביה; לפני ניצבה צעירה מרשימה בלבוש אלגנטי, מעיל פרווה שחור וכובע פרווה אפור-שחור. חנקה הרשימה אותי מיד כאישה עצמאית, נבונה ובעלת חוש התמצאות מעולה.

ברגעים הראשונים לפגישתנו חנקה הייתה נבוכה ואף הרגישה קצת מרומה. היא קיוותה לפגוש את בני משפחה עוד בבלגיה, ולא ידעה על ההכנות שנעשו לעלייתה לישראל. השתדלתי לעודד אותה באמרי לה כי גם אני עזבתי את פולין על כל הרע ששם, והנני מאושרת להיות כאן. תשובתה הייתה: אבל אני עזבתי שם את כל הטוב – עבודה מעניינת, ידידים ומכרים.

הרגעתי אותה. אמרתי לה: מצפה לך כאן משפחתך האוהבת, הנה הם עומדים בין הממתנים, עם זר פרחים וצילומך על הזר. תשהי במחיצתם כמה שתרצי ותוכלי להמשיך לנסוע מכאן.

בסופו של דבר חנקה נרגעה מחרדותיה ודבקה במשפחות דודיה, ומהר מאוד הפכה לישראלית לכל דבר.

אישיותה עמדה, ועומדת, לה בכל. לאחר מספר שבועות של קשיי קליטה התחילה ללמוד באולפן. בזכות כישרונותיה הצטיינה בלימודים ורכשה ידידים. עם סיום לימודיה נתקבלה לעבודה במקצועה, תכנות מחשבים, מקצוע בו עבדה גם בחו"ל, בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והגיעה למעמד בכיר במשרד זה. עוד יאמר לשבחה של חנקה, כי מזה שנים היא מסייעת ל'אגודה להשבת נידחי השואה' בהדרכת נידחי השואה המגיעים ארצה. היא מוצאת אתם שפה משותפת, ולאלה שאינם נשארים בארץ חנקה מהווה גשר וכתובת לארץ הזאת.

ד'ונייה בן-ששון

ירושלים, ט"ו באב תש"ן

מבוא

מאז עליתי ארצה, אמרו לי ידידי החדשים שחובה עלי להעלות על הכתב את קורות חי. זהו סיפורה של ילדה שגדלה וחיה שנים רבות בבית משפחה פולנית, נוצרית, שאספה אותה מהרחוב בזמן מלחמת העולם השנייה, בלי לדעת את שמה, תוך ידיעה שהיא יהודיה.

זו עדות יוצאת דופן, כך אמרו, אשר אסור שתאבד.

תחילה היססתי. משהתחלתי לכתוב נסחפתי לתוכה. תודתי נתונה לכל ידידי ומכרי שסייעו במלאכה זו.

כל כך הרבה ספרים נכתבו על השואה, וכל כך הרבה סרטים דוקומנטריים ואחרים הוקרנו עד כה, ובכל זאת אינני שבעה מהם. בכל פעם שיש סרט חדש, אני מרותקת אל המסך – עד כדי כך שלפעמים אני חושדת בעצמי במזוכיזם. אבל הרצון לראות את הדברים כפי שהתרחשו, חזק יותר מהקושי לצפות בהם, לחוש מחדש את הסבל האנושי הבלתי מובן, ולהתמודד שוב ושוב עם השאלות שאדם נורמאלי שואל את עצמו ואיננו מוצא להן תשובות. אני מרגישה כחלק בלתי נפרד מקורבנות השואה. מזלי הוא, שהייתי קטנה כל כך ולא יכולתי להבין מה קורה סביבי. מזלי שקרה לי נס וניצלתי.

כל כך הרבה שנים עברו מאז, אך לפעמים נדמה לי שהיה זה רק אתמול. רק אתמול הייתי ילדה קטנה, עומדת חסרת אונים בפני העולם הגדול והאכזר. לפעמים יש לי תחושה מוזרה שזו לא הייתי אני אלא ילדה אחרת ואני מתבוננת בה מן הצד, במיוחד בכתיבת ספר זה קל לי יותר להסתכל על עצמי בצורה הזאת.

חנקה

מי את ילדונת?

נולדתי בעיר טשנסטוחובה אשר במרכז פולין, בפרבר ששמו רקוב. עד לפני שנתיים (2007) חשבתי שתאריך הלידה שמופיע על תעודת הזהות שלי הוא אמיתי. היה לי ספק, אבל לא ידעתי איך לאמת את זה. לעצת חברתי, שעובדת במוזיאון השואה בווינגטון, כתבתי לעיר הולדתי ולהפתעתי קיבלתי את תעודת הלידה האמיתית שלי - 8 באוגוסט 1937. כך, פתאום, "הזדקנתי" בשנה נוספת.

עד גיל 34 לא ידעתי אפילו את שמי, בדומה לילדים רבים שנולדו סמוך למלחמת העולם השנייה, נפרדו מן ההורים שלהם וגדלו בלי אהבת אם או אב, לא ידעו מה זאת שמחה, אבל ידעו היטב מה זה פחד ומשמעת. החסר הזה של האהבה מלווה אותם כל חייהם.

אח של אבי זאב רוזן סיפר לי, כאשר הגעתי ארצה, שאותי הוציאו מהגטו מתחת לערמת זבל שהוצאה ממנו, ואמי ברחה משם, ואחר כך הסתתרנו יחד.

את אמי אני זוכרת במעומעם. רק רגעים ספורים מחיי עמה נחרטו בזיכרוני, ואלו לצערי אינם חיוביים. לא היה בהם חיבוק, לא נשיקה ולא מילה טובה – רק זיכרונות רעים, מבית האבות שבו הסתתרנו. בית האבות נוהל על ידי נזירות, היו בו עוד מספר ילדים כמוני. זכורה לי נזירה אחת, שכולנו הלכנו בעקבותיה, כי בכיסים היו לה סוכריות שחילקה לנו.

אני זוכרת חדר ארוך, צפוף במיטות ברזל לבנות, ועל המיטה שלפני האחרונה היו תלויים בתוך רשת הצעצועים שלי – כמה ספלים קטנטנים עם צלוחיות מזכוכית עבה ושקופה. יום אחד כעסה עלי אמי מאוד (אינני זוכרת מדוע) ובכעסה הורידה את הצעצועים שהיו תלויים מעל המיטה והיכתה בהם על ראשי. שמעתי צעקה – שלי, או אולי של אמי, איני זוכרת – איבדתי את ההכרה והרבה דם. עדות לכך היא שקע שיש לי בגולגולת.

אחד מזיכרונותי המחרידים ביותר הוא המקום האחרון שהסתתרנו בו, אני ואמי, לפני שהגענו לגשר שממנו קפצה. היה זה באחד מפרברי העיר טשנסטוחובה, קרוב לתחנת קמח. הסתתרנו בבקתה שעמדה על אחת מחלקות האדמה הפרטיות הרבות. אמי אסרה עלי לצאת מהבקתה ומן השער הקטן, שהפריד בין גינת הבקתה לבין שדה שגבל בה, כלומר בין השבי לבין החופש.

יום אחד היה השער פתוח, משום מה, ואני יצאתי החוצה. הייתי סקרנית לדעת איך נראה העולם מחוץ למקום המסתור שלנו. לא התרחקתי מן המקום. פשוט התבוננתי מסביב. אני זוכרת היטב שהשמש עמדה לשקוע. לפני השתרע שדה פתוח ריק לגמרי, שנראה אין סופי, ומשמאלי, בלב השממה, ניצב בניין שנראה גבוה בעיני. נודע לי, אחרי שנים, שהיו בו רק שתי קומות והייתה זאת תחנת הקמח. קשה לי היום לאמוד את המרחק ממני עד הבניין, אך אני משערת שלא עלה על שישים מטר. הכול היה שקט, לא ראיתי איש, אפילו העלים בעצי הפרי בגינה לא זזו. השקט היה ממש מפחיד, אך היה בו גם משהו מרתק. לא יכולתי לזוז.

לפתע פתאום הופר השקט – מכונית שחורה וגדולה עצרה ליד הבניין, ממנה יצאה חייל או קצין גרמני ותינוק בידיו. הוציא את התינוק מן השמיכה שהיה עטוף בה, תפס אותו ברגליו והיכה על המכונית. עמדתי חמומה, פחדתי לנשום, פחדתי שיראה אותי, אבל הייתי מאובנת. לא יכולתי להבין. שאלתי בלבי "למה? למה?" ולא היה מי שיוכל לענות לי.

אמי יצאה לחפש אותי, וכאשר מצאה אותי עומדת בחוץ משכה אותי פנימה והרביצה לי, אבל לא הצלחתי להוציא דמעה מעיני. הייתי אדישה למכות האלה. רק מחשבה אחד הטרידה אותי: האם מה שראיתי יכול באמת לקרות? האם זה באמת קרה?

אחרי שנזרקנו ממקום המסתור הזה, הלכנו שתינו לכיוון מרכז העיר. שנים לאחר מכן סיפר לי מישהו, שראה אותנו באותו יום הולכות על שפת נהר וורטה, החוצה מן העיר.

הגענו אל הגשר שעל הנהר. היה יום אפור ללא שמש, 16 ביוני 1943 (תאריך זה מצאתי רשום בצד האחורי של המסמך המזויף היחיד שנישאר עמי. על כך אכתוב בהמשך).
אמי התכופפה אלי ואני ראיתי מאחוריה את מעקה האבן של הגשר ומעל ראשה שמים, מעוננים-כחולים-אפורים. היא התבוננה בי במשך דקות והתחילה לדבר.
היא אמרה לי, שעלי ללכת אל הכתובת הרשומה על הפתק שדחפה לידי, שאשאל אנשים בדרך, אם לא אהיה בטוחה שאני הולכת בכיוון הנכון. שם, בכתובת הזאת, אמצא אישה, שתגיד לי מה לעשות ולכן ללכת, והיא – אמי – תבוא לשם אחר-כך.

ילדה רגילה הייתה בוודאי אוהזת באמה ומסרבת להיפרד ממנה. אני הייתי פסיבית מאוד. שמעתי את דבריה של אמי כמעט ללא תגובה. הבנתי שעלי ללכת אל איזו אישה זרה, אך לא הבנתי מדוע, ולא שאלתי. אמי נתנה לי גם פרוסת לחם עטופה בפיסת בד, ואמרה לי:
"שמרי עליה, זאת פרוסת הלחם האחרונה, אין לנו יותר!"
"טוב אני אשמור עליה", השבתי לה.

היה בהתנהגותה משהו רך ועצוב. היא התכופפה, רכנה מעלי – כנראה כדי לראות את הבעת פני, אך איני זוכרת חיבוק, ולא נשיקה, כי לא היו. אולי חששה מהיסחפות רגשית ומאיבוד השליטה העצמית, שעלולים לבוא אם תחבק אותי, והרי הייתי בתה היחידה, בת חמש וחצי בלבד, והיא תכננה ללכת אל מותה.
דבר אחד מטריד אותי עד עצם היום הזה: האם יתכן שאמי לא אהבה אותי?
תשובה לשאלה זו לא אקבל לעולם.

מובן שלא ידעתי, וגם לא יכולתי לדעת, מה עובר עליה ובאיזה מצב נפשי הייתה. ברור שכבר לא היה לה לאן ללכת עם בתה הקטנה, כנראה החליטה לשים קץ לחייה, בתקווה שאני אנצל.

כאשר הלכתי לכיוון שהורתה לי והתרחקתי במקצת, קפצה אמי מן הגשר לנהר. רק מאוחר יותר נודע לי כי לא נהרגה, אלא שברה רגל ונלקחה לבית חולים.

הדבר התמוה ביותר בעיני הוא שאיני זוכרת את פניה של אמי. גם בחלומות שחלמתי עליה לא היו תווי פנים ברורים. לפעמים, כשהתעוררתי, תהיתי אם חלמתי עליה בכלל.

תמונה נוספת שזכורה לי, היא מן הרגע שבו לקחו את אבי מן הבית. חצר גדולה, שער גדול פתוח, מעקה עץ. אמא עומדת לידי, גבוהה ורזה. יש בחצר אנשים שאיני יודעת מי הם, בוודאי גם סבתא (נודע לי מאוחר יותר שהמקום היה המאפיה של סבתא), איני רואה את פניהם.

אמא בוכה – אבל אין לי זיכרון פניה. מאוחר שאני זוכרת שלבשה חצאית שחורה וז'קט שחור עם פסים לבנים לאורך וגם שני כיסים. גם אני בכיתי בלי להבין מה מתרחש. ואבא? – התמונה היחידה שנחרטה בזיכרוני היא זו של אבא לבוש חליפה בהירה, שערו שטני והוא מחייך אלי. אולי לא רק אלי חייך, אבל לי נדמה כי רק אלי. חיוכו זכור לי כנגד ידיו המורמות, כאילו מבקשות עזרה משמיים. הוא לא ידע שהשמיים היו אז חרשים ואטומים לתפילות האדם. מכל הצדדים הקיפו אותו גרמנים ורובים בידיהם. "למה? למה? האם אבי הטוב עשה משהו רע? לא! זה בלתי אפשרי!!!" חשבתי. פניו של אבא נראים אלי גם היום. פנים עם חיוך. היום איני תופסת כיצד היה מסוגל לחייך ברגע שכזה, כנראה רצה להרגיע אותנו, או אותי.

אחרי שנפרדתי מאמי על הגשר, הלכתי אל הכתובת הרשומה על פיסת נייר. כיוון שלא ידעתי לקרוא, שאלתי אנשים שפגשתי בדרך. לבסוף הגעתי לחצר גדולה בין בניינים גדולים ארוכים – כך לפחות נראו בעיני – ושם, במרכז, היה ארגז חול גדול וילדים שיחקו בתוכו. שאלתי אותם איפה גרה האישה שאמי שלחה אותי אליה, הילדים הפנו אותי אל אחד מהבניינים. דירתה הייתה בקומת הקרקע. האישה לא הייתה בבית, וכיוון שלא היה לי לאן ללכת, חיכיתי לה שעות ארוכות עד שהופיעה. בינתיים הסתכלתי איך שילדים שמחים שיחקו בחול. כאשר מסרתי לה את הפתק שאמי כתבה אליה, פתחה אותו, ובלי להכניס אותי לביתה, תפסה חזק בידי ואמרה: "בואי מהר!"

בקושי יכולתי לצעוד בקצב שלה. הדרך הייתה ארוכה למדי: מן השדרה השלישית, הקרובה ליסנה גורה (Jasna Gora – 'הר בהיר', מקום קדוש לנוצרים) עד קצה השדרה הראשונה וכנסיית זיגמונד הקדוש. אגב, ברצוני לציין כי פעם בשנה מתקיימת עלייה לרגל ליסנה גורה, ואז מגיעים מכל קצווי פולין להתפלל למרים הקדושה ומבקשים ממנה לחולל ניסים. בימים כאלה העיר מתמלאת בהולכי רגל עייפים, מותשים מן הדרך הארוכה אשר עשו כדי להוכיח למרים הקדושה את מסירותם, וכדי לבקש ממנה איזה נס קטן עבורם.

כאשר הגענו לכנסיית זיגמונד הקדוש, היא הייתה מלאה עד אפס מקום וגם בחוץ עמדו אנשים. היה זה בזמן המיסה. אז, בעת המלחמה, אנשים חיפשו עידוד כלשהו, וכנראה התפילה רוממה במקצת את רוחם.

האישה שהביאה אותי לשם, כתבה במהירות פתק אחר, נתנה לי אותו, ואמרה שכאשר המיסה תיגמר, אגש אל הכומר ואתן לו את הפתק. במשך כל הזמן ששהיתי במחיצתה הייתה לי הרגשה שהיא רוצה להפטר ממני במהירות האפשרית.

חיכיתי עד שהמיסה נגמרה, וכאשר הכומר יצא מן הכנסייה וסגר אותה, נגשתי אליו ומסרתי לו את הפתק. הוא קרא והסתכל בי. אומנם הייתי אז בת חמש וחצי, אך נראיתי יותר קטנה, רזה וחיוורת, לאחר נדודים של יום שלם בלי אוכל ושתייה, כי לגעת בפרוסה שאמי נתנה לי אפילו לא עלה בדעתי, כי אמי אמרה לי לשמור ולא אמרה לאכול. הייתי כל כך עייפה שבקושי עמדתי על רגלי.

הכומר הביט ישר בעיני ואמר: "ילדונת מסכנה, אני לא יכול לעזור לך. אין לי איפה להשכיב אותך, אפילו ללילה אחד, המקום אצלי כבר מלא ילדים, אני מצטער". לא הבנתי את משמעות הדבר, ידעתי רק שאין לי לאן ללכת. חשבתי רק על מקום בו אוכל להניח את ראשי ולנוח או לישון, אבל הרגע הזה עוד לא הגיע. כל זה התרחש בחצר כנסייה, ליד הכניסה הראשית.

(אחרי המלחמה נודע לי שהכומר הזה ביחד עם הנזירות, הצילו כחמישים ילדים במרתף הכנסייה ואחרי המלחמה הילדים הועברו למנזרים).

הכול מסביב היה כל כך גדול – בניין הכנסייה, הכניסה אליה, אפילו הכומר היה גבוה ורזה בגלימה השחורה והארוכה שלו, ואני הרגשתי כל כך קטנה לעומתם. השעה הייתה כבר מאוחרת כי התחיל להחשיך ואני ממוקדם בבוקר הייתי על הרגליים.

הכומר קרא לנער ונערה שהסתובבו בחצר הכנסייה, וביקש מהם ללוות אותי לבית אבות ברחוב וסולה (בתרגום: שמחה) שם היו נזירות. היה זה אותו בית אבות שבו הסתתרתי קודם לכן עם אמי. כאשר הגענו לשם, הייתה כבר שעת עוצר. אסור היה להסתובב ברחובות. הצעירים הקישו על השער, אבל איש לא פתח. אחרי דפיקות חוזרות ונשנות, נפתח חלון למעלה ונזירה שאלה: "מה קרה? מי שם?" כיוון שהיה כבר חושך, לא יכולתי לזהותה מרחוק וגם היא ודאי לא יכלה לזהות אותי. אולי הייתה זו נזירה חדשה, שלא הכירה אותי כלל.

הצעירים אמרו לה שתפתח, כי יש פה ילדה קטנה אשר אין לה לאן ללכת. הנזירה ענתה ממרומי החלון שאסור לה לפתוח, כי זאת כבר שעת עוצר, ובלי להוסיף מילה טרקה את החלון. אולי פחדה שטמנו לה מלכודת.

"היא הכירה אותי ומשום כך אינה רוצה לפתוח!" חשבתי. העייפות גברה עלי, ולא היה אכפת לי מה יקרה. נשארתי ברחוב. התחיל לרדת גשם קל. מעניין שאני זוכרת אפילו מה לבשתי: מעיל כחול בהיר, שמלה סרוגה באותו צבע וכובע קסקט זקוף כלפי מעלה.

המשפחה החדשה שלי

מול בית האבות היה בית עם חצר גדולה ועם ספסל ליד הבניין. על הספסל ישבו אנשים ושוחחו. הם ראו את המתרחש וקראו לנו להיכנס לחצר. התחילו לחקור אותי אם אני יודעת להתפלל. מובן שידעתי, כי הנזירות לימדו אותי לא רק בפולנית אלא גם בלטינית. איני זוכרת מה היו השאלות האחרות.

ברגע מסוים ראיתי דמות גבר צעיר שיצאה מן הבית ובלי לומר דבר הרים ונשא אותי על הידיים. לא עלה בדעתי להתנגד, לא הייתי מסוגלת לחשוב. שמעתי במעורפל שהוא אמר:

"מסכנה, היא קרובה לעילפון. איך אתם לא מתביישים לענות אותה עם השאלות שלכם, היא בקושי מחזיקה מעמד!"

האיש הצעיר העלה אותי לדירתו. ברגע הראשון הסתנוורתתי מהאור שבדירה, כי בחוץ היה כבר חשוך. קרוב לדלת עמד שולחן שסביבו ישבו אנשים ואכלו ארוחת ערב. מולי בקצה השני של השולחן ישב איש מבוגר יותר ואני הושבתי על ברכיו. נרדמתי מיד.

למחרת התעוררתי במיטה. הדבר ראשון ששאלתי היה: "איפה החבילה שאמי נתנה לי?" (פרוסת הלחם האחרונה). כשקיבלתי אותה, שמתתי אותה מתחת למיטה ואמרתי: "אמי אמרה לי לשמור על זה". לאחר מספר ימים זרקה בעלת הבית את החבילה, שהעלתה עובש.

בתחילה קראתי לבעלי הבית "אדון" ו"גברת". אחרי תקופה קצרה אמרו לי לקרוא להם "דוד" ו"דודה", כי בעל הבית הצליח להוציא איזה מסמך מזויף המראה שאני בת אחותו, שגרה בכפר. על הצד האחורי של המסמך רשם האיש את היום בו אספו אותי מהרחוב – 16 ביוני 1943.

אחרי תקופה קצרה החליטו שאני אקרא להם 'אבא' ו"אמא". בשלב מאוחר יותר ניסו לשכנע אותי שאני באמת בת שלהם וכי מה שאני מספרת הוא פשוט חלום. הכול ידעו אז שמי שמציל יהודי – דינו ודין משפחתו – מוות. בתשובה אמרתי להם שהם יכולים להגיד מה שהם רוצים, אבל אני יודעת את האמת.

מכאן ואליך אכנה אותם "אבא" ו"אמא", וכאשר אכתוב על הורי האמיתיים אדגיש זאת. שם משפחה שלהם היה זילונקה הנריק וגרטרודה והם מופיעים ביד ושם כחסידי אומות העולם.

כאשר אבא התחתן עם אמא הוא היה אלמן עם שני בנים מאשתו הראשונה. לאמא לא היו ילדים משלה. אומנם היה לה פעם ילד, אבל הוא מת אחרי חודשיים להיוולדו. הבנים היו מבוגרים ממני בהרבה. אבי היה חייט והייתה לו מתפרה בשדרה הראשונה מספר 12. הבית בו גרנו היה בעל שתיים או שלוש קומות, אם אינני טועה. ליד הבית הייתה חצר גדולה ובמרכזה באר מים מכוסה. בקצה השני של החצר היו כלובים אשר השכנים גידלו בהם בעלי חיים. לנו היו שפנים (ארנבות). אחד מהם היה שפן אנגורה לבן יפהפה בעל עיניים אדומות, ואני אהבתי אותו בכל ליבי. כל יום הייתי מבקרת אצלו, מביאה לו אוכל ומלטפת בהנאה גדולה את פרוותו הרכה והלבנה.

פעם אחת, משום מה לא הייתי בבית מספר ימים, וכאשר חזרתי לא מצאתי, להפתעתי הרבה, את השפן שלי. חיפשתי אותו בכל מקום ולשווא. אמי הסבירה לי שהוא היה חולה, וכי צריך היה להרוג אותו. "ומה עשיתם בו?" שאלתי אומללה. "אכלנו אותו", השיבה אמי נחושה בדעתה להגיד את האמת. "ואפילו לא השארתם לי חתיכה?" כמעט צעקתי. אני התכוונתי למשהו למזכרת, אבל כולם צחקו עד דמעות מן הילדה "הרגישה" הזאת.

פעם אחת כולם הלכו והשאירו אותי לבד. אמרו לי לנעול את הדלת במנעול מבפנים ולא לפתוח לאף אחד. עשיתי זאת כמובן, והלכתי לישון. אפילו תותחים לא היו מסוגלים להעיר אותי. מזל שגרנו בקומה השנייה. הורי היו צריכים לטפס על סולם כדי להיכנס דרך החלון לדירה.

פחדתי מן הלילות, במיוחד כאשר הייתי צריכה לקום לשירותים. זה היה טקס שלם: כאשר אמא הייתה מדליקה את האור, היו התיקנים מתרוצצים לחפש מסתור, ועד שאחרון התיקנים הסתתר, שינתה הרצפה את צבעה משחור לאדום. ואז יכולתי לקום מן המיטה וללכת לשירותים, כמובן בלויית אמי, כי השירותים היו בין הקומות ואני פחדתי מאוד. עד היום מזמזם באוזני הרשרוש של בריחתם של התיקנים. הרצפה הייתה עשויה מלוחות עץ צבועים באדום. מן הרווחים שבין לוחות העץ היו תיקנים יוצאים לריקודי לילה, ולשם חזרו כשהאור נדלק.

אחת הנזירות שעבדה בבית האבות ממול, סיפרה לאמי שהאמא האמיתית שלי שוכבת עם רגל שבורה, בבית החולים בו הנזירה עובדת, אחרי ניסיון התאבדות בקפיצה מן הגשר, וכי אנשים שהיו בסביבה הביאו אותה לשם. אמי הייתה בלונדינית כך שלא חשדו שהיא יהודיה. אמי החדשה בקשה מן הנזירה שתגייד לאמי האמיתית שאני בידיים טובות ושהיא לא צריכה לדאוג לי.

יותר מאוחר נודע לי שהגרמנים לקחו את כל האנשים ששכבו בבית החולים, עם כל הצוות שעבד שם, ליער – והרגו את כולם.

בזמן המלחמה קשה היה להשיג אוכל. שני האחים הגדולים שלי היו נוסעים לכפר ומביאים משם מזון ועלי טבק. הטבק היה אז מצרך מאוד מבוקש. היו מפוררים את העלים, כאשר התייבשו, ומגלגלים את הפירורים לתוך נייר דקיק ואת קצה הנייר הזה היו מרטיבים בלשון, וכך נוצרה הסיגריה.

ברכבות היו אנשים מחזיקים נקניקיות ובשרים עטופים, על גופם. כאשר גרמנים תפסו מישהו שמכריח מזון, קודם כל היו לוקחים את כל השלל, והיו שולחים את האנשים לעבודות כפיה או למחנות ריכוז, לכן היינו תמיד במתח רב כאשר הבנים נסעו לכפר.

יום אחד, אחרי מספר חודשים שהייתי במשפחתי החדשה, הגיעה האישה שאמי נתנה לי את כתובתה. כאשר ראיתי אותה, התחלתי לצרוח מרוב פחד. אף אחד לא הבין מה קרה לי. כנראה פחדתי שהיא תיקח אותי משם. לטענתה, רצתה רק לדעת מה עלה בגורלי (מאוחר יותר שמעתי שהלשינה על בעלה לרוסים, וכי נלקח לסיביר).

הייתי ילדה קשה מאוד. כמעט שלא דיברתי, לא חייכתי, ובנוסף לכך לא רציתי לאכול. כמה התאמצה אמי המסכנה כדי שאוכל משהו, אבל אני הייתי מתעקשת. אמי הייתה עקרת בית מצוינת. במסירותה רצתה שאהיה שוב ילדה רגילה. זה לא היה קל. היא הייתה מכינה לי תרד עם ביצים, בתבשיל היו יותר ביצים מתרד, כי תרד לא אהבתי.

סבלתי מאנמיה, היא רצתה להשלים את החסר בברזל. מספר פעמים אמי שחטה אווז במטבח וזו הייתה בשבילי טראומה ממש. פעם אחת, כאשר צווארו הלבן והארוך של האווז התיז דם לכול הצדדים והכתים את שמלתי, נכנסתי להיסטריה. אחרי שאמי הייתה שוחטת אווז, הייתה מטגנת את הדם ונותנת לי לאכול אותו. היום מגעיל אותי לחשוב על זה, אבל אז אכלתי ברצון.

הרופאים לא נתנו לי סיכויים גדולים להישאר בחיים, ואמי החליטה, כנראה, להוכיח להם שהם לא צודקים, והקפידה להשלים את כול הוויטמינים החסרים בגופי, בעיקר את כמות הברזל. כאשר היה אפשר להשיג ברזל נוזלי, שהיה טעים מאוד ומתוק, שתיתי אותו ברצון. כך קלקלתי את שיני. שמן דגים הגעיל אותי, אבל אמי לא ויתרה. אינני זוכרת מניין אמי הייתה משיגה חלב עזים בשבילי. היה לו טעם מיוחד, אבל קשה לומר שאהבתי אותו. גם בעניין זה אמי לא ויתרה לי.

השיער שלי היה תמיד דליל. הצמות הקטנות היו תמיד דקות יותר מצמות של ילדות אחרות, ועובדה זאת הפריעה לי מאוד. צבע השיער שלי היה אז בין בלונדי לשטני, פני היו רזות וארוכות. רק אף גדול בלט. עיני היו גדולות, חומות-ירוקות. הפה היה קטן. כאשר אני מביטה עכשיו בתמונה מאותה תקופה, הילדונת שבתמונה, שהיא רק עור ועצמות, מעוררת בי רחמים. רק אחרי המלחמה קיבלתי צורה של ילדה.

שנים מספר אחרי המלחמה, אחותו של אבא, שעברה לגור בעיר והייתה מבקרת אצלנו, סיפרה לי שאחד מהשכנים הלשין או אמר שאמי האמיתית בבית חולים ושהורי אספו אותי מהרחוב.

אז נזכרתי שלבית שלנו הגיעו שני גברים בלבוש אזרחי ולקחו אותי ואמי לבית החולים, וכאשר הגענו לאולם שבו שכבה אמי (הביולוגית), אמר לי האיש: "לכי וחפשי את אמך". באולם היו כעשרים מיטות, ואני עברתי לאט ממיטה למיטה. לרגע נעצרתי ליד המיטה של אמי. אחר כך עברתי בין יתר המיטות וחזרתי אל אמי החדשה, חיבקתי את רגליה ואמרתי: "זאת אמא שלי".

האירוע מטריד אותי עד עצם יום הזה. איך זה קרה? האם אמי הסתכלה בי במבט שהזהיר שלא אתקרב אליה, או שפשוט לא אהבתי אותה? אם כך הדבר, מדוע? מדוע לא אהבתי אותה? עד היום קשה לי להתמודד עם הזיכרון הזה.

עברנו לגור בשדרה הראשונה, שם הייתה המתפרה של אבי. זאת הייתה דירה גדולה מאוד, עם סלון ענק שחלונותיו פנו אל השדרה, שהייתה בו גם מיטה זוגית. שם הרגשנו בסכנה בכל פעם שהופיע גרמני במדים בביתנו (אבא תפר גם מדים לגרמנים). ברגע שראיתי מדים, ובמיוחד מגפיים של גרמנים, הייתי משתקת ורועדת מרוב פחד. דבר זה היה די מסוכן, כי היה יכול להוליד חשד שמשהו אינו כשורה. לכן, ברגע שהיה מגיע גרמני הביתה, היו מפנים אותי למטבח או לחדר אחורי. מאותה תקופה מהדהדות באוזני מילים בגרמנית שנחרטו בזיכרוני כ"הוּ הוּ" אשר היו בוודאי "הַנְדָה הוּך" (ידיים למעלה) שהגרמנים הרבו להשתמש בהן, וגם "האלט" (עצור).

מפעם לפעם היו הגרמנים עורכים חיפושים בבתים, ואת כל הצעירים היו לוקחים ושולחים לגרמניה לעבודות כפייה. שני אָחי היו תמיד מוכנים לבריחה. כאשר היו תנועות חשודות של גרמנים, או כאשר הייתה ידיעה על חיפוש בבתים (המידע היה עובר במהירות הבזק בין כולם), אָחי היו בורחים דרך החלון לשדות, והיו חוזרים אחרי מספר שעות. זה היה די מסוכן, כי אם חייל גרמני הייה רואה אותם, היה יורה בהם בו במקום. גרנו שם, עד שיום אחד הגרמנים העבירו אותנו לדירה קטנה בתוך חצר, ומן הדירה שלנו עשו בית חולים. זה היה קרוב מאוד לכניסת הרוסים לעירנו.

דיוקנה של אמי

אמא שלי הייתה אישה יוצאת מן הכלל. היא גמרה רק בית ספר יסודי, למרות שהייתה תלמידה מצטיינת, כי אמה החורגת לא נתנה לה ללמוד, אלא שלחה אותה לעבוד (לנקות בתים של אחרים), למרות הבקשות של הכומר המקומי שהיא מאוד מוכשרת וכדאי לה

ללמוד. הייתה לה אינטליגנציה טבעית והיא אהבה מאוד לקרוא. להפתעתי הרבה היא התעניינה מאוד ביהדות. היא לא הייתה יכולה להבין את התנהגות הגרמנים כלפי היהודים. חלק מהמזון שלנו הייתה לוקחת לגטו. לא הייתה לה שום בעיה להיכנס לשם כי דיברה גרמנית רהוטה.

הייתי מלאת הערצה אליה. בעיני היא הייתה גם טובה וגם חכמה. חשבה על כולם ואף פעם לא על עצמה. היה לה חיוך מלא חן. פניה היו יפות ועגולות, גומות חן נראו בלחייה. היו לה עיניים מלאות חיים ורגש. כאשר צחקה העיניים צחקו אתה, וכאשר הייתה עצובה העיניים שלה היו מלאות סבל. תמיד הייתה שמנה, עגולה כמו כדור, אבל מלאת מרץ. אולי משום שהייתה נמוכה, נראתה שמנה יותר משהייתה באמת. שערותיה היו שטניות עם שביל בצד שמאל, בצד ימין של ראשה ענדה סיכה פשוטה. תמיד הייתה נקייה ולעורה היה מראה יפה ובריא. נהניתי להתבונן בה.

כאשר הייתי ילדה, הייתה מבקשת ממני לשפשף לה את הגב, באמבטיה. תמיד עשיתי זאת ברצון, כי מראה גוף אישה סיקרן אותי. רציתי להבין למה אישה צריכה להיות שעירה במקומות מסוימים, אבל התביישתי לשאול. פעם אחת, כאשר שיחקתי עם הבובה שלי לקחתי מאבי חתיכות פרווה, שמתי באותם מקומות שראיתי שהם שעירים אצל אמי, ואמרתי לבובה שלי: "עכשיו את גברת!" תקופה ארוכה הייתה אמי לוחשת סיפור זה לאורחים, כבדיחה טובה. אני כעסתי כשצחקו, כי ידעתי שצחקים עלי, אבל לא ידעתי על מה ולמה.

בובה זאת קיבלתי מאמי כאשר הייתי כמעט בת שמונה. אמי ראתה בשוק שמישהו מוכר בובה וחשבה שלי אף פעם לא הייתה, לכן החליטה לקנותה. הייתי כל כך מאושרת כאשר הביאה לי אותה שקשה לתאר. כאשר לא יכולתי ללכת לסרט עם המבוגרים, תמיד אמא הייתה מוותרת על הצפייה בסרט, כי פחדתי להישאר לבד בבית.

אמי קראה המון ספרים, ביניהם גם ספרי רפואה, ונהגה לספר לי על כל מה שקראה. במיוחד הייתה לה חולשה לספרות יהודית. היא הייתה מוקסמת משלום עליכם וניסתה

לעניין אותי בספרות הזאת, אבל אני התנגדתי בכל תוקף. היה לה קשה להבין זאת. הייתה מדגישה שאני יהודיה, ולכן אני צריכה לדעת משהו על יהדות. פעם, כאשר הייתי כבר מבוגרת, שאלה אותי בתמימות: "תגידי, האם הדם שלך לא מושך אותך לישראל?" אני כמובן כעסתי מאוד: "מה את רוצה ממני, הרי לא גידלת אותי כיהודיה!" "אני חונכתי אותך על פי הדת שאני מכירה, כי רציתי שיהיה לך בסיס כלשהו, יחד עם זאת אמרתי לך שאת יהודיה, בציפייה שכאשר תגדלי תחפשי בעצמך את שורשיך, ואני לא מבינה למה את דוחה את זה. דעי שאחרי כל מה שקרה בזמן המלחמה, כלומר לאחר השמדת העם היהודי, חובתך לדבוק ביהדותך כדי להוכיח לרוצחים שלא הצליחו במשימתם הנוראית".

זאת הייתה אמי.

לא יכולתי להבין את אהדתה ואת התעניינותה בגורל העם היהודי.

היא לא הייתה דתית: הלכה לכנסייה רק פעם בשנה, כאשר איש לא היה שם. כנראה רצתה להיות לבדה עם האלוהים שלה. פעם הפתיעה אותי כאשר אמרה: "כאשר תגדלי תביני שאלוהים איננו, כי לו היה – לא היה נותן לגרמנים להשמיד כל כך הרבה אנשים חפים מפשע".

היא הייתה היחידה שניסתה ליצור אווירה של בית, במיוחד בחגים, ועבדה קשה כדי להשיג זאת. התוצאה הייתה שכל חג היה בלתי נשכח. הייתה מפה תחרה לבנה רקומה ביד מיוחדת לפסחא, ולתחרה של המפה הזאת היינו משחילים ירק. השולחן היה ערוך כהלכה, בטוב טעם. הלובן של המפה השרה חגיגות, הירק היה נותן הרגשה של אביב. הביצים המקושטות על ידינו, לרוב על ידי, העוגה החגיגית – הכול יחד תרם לאווירה מיוחדת במינה שאהבתי כל כך. לפעמים עמדתי דקות ארוכות ליד השולחן, אחרי סידורו, מתבוננת בהנאה.

אהבתי ללכת לכנסיה עם סלסלה לקידוש, מרופדת במפית לבנה, ובתוכה ביצים מקושטות וחתיכת עוגה. אהבתי להציץ לתוך הסלסילות של חברותי, כדי לראות אצל מי הביצים

יפות יותר. אחרי הקידוש, בארוחה החגיגית, אחת מהביצים חולקה בין המסובים לשולחן, כדי שנאחל זה לזה "כל טוב".

אני זוכרת שלמטבח הייתי נכנסת בזהירות רבה כאשר אמי הייתה נמצאת בו, במיוחד בזמן החגים, כי היא נעה בו במהירות ואני הייתי אז נתקלת ברהיטים. כאשר הייתה כועסת עליי נהגה להרביץ לי עם מה שהיה בידה. פעם היה זה מערוך, פעם סמרטוט ופעם כף עץ. אבל לא נטרתי לה טינה על כך, כי הייתה מאוד ספונטנית וטובת לב.

כזה היה אבי

לעומת אמא, אבא היה טיפוס שונה לגמרי. הוא חשב קודם כל על עצמו, על טובתו ועל נוחיותו. כל היתר היה משני בעיניו. אמי סיפרה לי שאשתו הראשונה של אבא סבלה מאוד ממנו, כי בגד בה בכל הזדמנות. דבר זה נודע לאמי אחרי נישואיה לו. נוסף על כך נודע לה על אשתו הראשונה שהרופא אסר עליה להרות בשלישית, הוא אמר שזה עלול לגרום למותה. איסור זה לא עצר בעדו, היא הרתה בשלישית. הריון זה אכן גרם למותה.

אבי היה איש גבה קומה, רזה, זקוף ויפה תואר. שעריו היה בלונד-שטני. מקריח היה במרכז הראש. עד מותו, בן שבעים ושבע שנים, לא ראיתי אצלו אף לא שיערה לבנה אחת. לא היה לו אפילו סימן לכרס. תמיד דאג למנוחה בשעות קבועות, ולא עניין אותו מה קורה סביבו.

יחסו לאנשים היה קר ומאופק. הוא היה פרימיטיבי במחשבותיו ולפעמים גם בהתנהגותו, אבל כיוון שהיה נאה – תמיד לבוש היטב ובעל הליכה מדודה ומלאת חשיבות – אפשר היה לחשוב שהוא אישיות חשובה, לפחות רוזן. הוא נהג ללכת זקוף, מקל בידו, אף שלא נעזר בו להליכה. כנראה חשב שכך הוא עושה רושם גדול יותר. גם את מקלות ההליכה בחר בקפידה.

מעולם לא ראיתי ספר בידו. קרא רק עיתונים. את העיתון קרא בזמן האוכל, ליד השולחן, והחזיק אותו כך שראה רק את העיתון ואת הצלחת שלו. היתר לא עניין אותו. כדי לאכול היה מוריד את העיתון. האופן בו אכל שיגע את כולם. אמי נהגה לסדר יפה את האוכל בצלחות (מדובר במנה שנייה), והוא היה חותך הכול לחתיכות קטנות ומערבב לעיסה חסרת צורה. לא עזר שום דבר, איש לא היה מסוגל להשפיע עליו בנושא זה. הוא דאג מאוד לבריאותו. לא היה מתרגש משום דבר. אי אפשר היה להוציא אותו משלוותו.

פה טמון, כנראה, הסוד, שעד יום מותו היה בריא לחלוטין. אם היו לו רגשות כלשהם – ידע להסתיר אותם היטב (האם יתכן שלא היה לו מה להסתיר?) כאשר היה מרביץ לבנים שלו (בני למעלה משלושים), אחרי שהשתכרו, היה עושה זאת בשלווה גמורה. היה מוריד את חגורת מכנסיו ובלי לומר מילה היה פשוט מרביץ. גם אחרי המעשה לא היה מוציא הגה מפיו.

יכול להיות שאינני צודקת, כי דבר אחד אני לא מבינה, איך ביום בו הובאתי לביתם, בידי בנו, הסכים שאשאר? ולא זאת בלבד, אלא שהוא בעצמו רץ לסדר מסמכים מזויפים כדי שאוכל להישאר אצלם. ההסבר היחיד שמתקבל על הדעת הוא, שכשאר הושיבו אותי על ברכיו, ביום הראשון בו הגעתי אליהם, כבשתי את לבו כאשר נרדמתי בזרועותיו, או אולי התבייש להתנגד לרצון כולם.

אף פעם לא שמעתי אותו מביע דעה כל שהיא על יהודים. הנושא כנראה לא עניין אותו כלל. לכנסייה התחיל ללכת בהיותו בערך בן שבעים, אבל לא יותר מזה. במשך כל החיים שלו לא נגע באלכוהול, רק אחרי גיל 70 התחיל לשתות מדי פעם כוסית קטנה.

לא אפחד עוד

סיום המלחמה היה מפתיע ביותר. אומנם שמענו שהצבא האדום מתקרב, אבל היה קשה להאמין שיום אחד יגיע גם אלינו. אבא נהג לשמוע ברדיו את "קול אירופה החופשית" ו"קול אמריקה". זה היה אסור גם בזמן המלחמה וגם אחריה, כאשר כבר התבסס המשטר הקומוניסטי, אך איסור זה לא עצר בעדו.

יום יפה אחד, שטוף שמש, בשעה שתיים בצהריים, אבא יצא את הבית לקנות חוטים בחנות ממול. עוד לפני שהספיק לעבור את הכביש, הופיעו טנקים של הצבא האדום משני צידיה של כנסייה זיגמונד הקדוש. אבא מיהר לחזור הביתה. פחדנו מאוד, כי הגרמנים התבצרו בשער שבחזית (היה עוד שער פנימי גדול שהוביל מהחצר הראשונה לשנייה). בשער הכניסה, שמעליו היה בית החולים (בדירה הקודמת שלנו), עמד טנק גרמני והקרבות היו קשים. הגרמנים העבירו אותנו לדירה קטנה בחצר. כאשר האווירונים היו מטילים פצצות היה נדמה לרגע שהן קרובות אלינו. ישבנו במרתף ולא ידענו מה יעלה בגורלנו. גם קודם, לפני שהצבא האדום נכנס לעירנו, היינו יורדים למרתף. אומנם קשה להגיד שהמבנה היה מיועד להגנה מפני פצצות, אבל לנו היה נדמה שהמרתף חזק ובטוח יותר. אבא תפר לי תרמיל, שהיה תמיד מלא צנימים. כאשר היינו יורדים למרתף הייתי שמה אותו על כתפי.

הייתה שם בחורה יהודיה, שאמי החביאה בעליית הגג – סופיה, גם היא הייתה יורדת איתנו. היא נהגה לאסוף את כל הילדים ולספר להם סיפורים. לפני שהרוסים נכנסו, הייתי עולה אליה לעליית הגג, והיא הייתה מלמדת אותי לקרוא, לכתוב וחשבון. לכן, כאשר התקבלתי לבית הספר, המורים שבחנו אותי החליטו שאין לי מה לעשות בכיתה א', והעבירו אותי לכיתה ב'. המורים של כיתה ב' הגיעו למסקנה שיהיה לי משעמם בכיתה ב', אבל כיוון שידעו שלא יתנו לי להבחן בבחינות בגרות לפני גיל שבע עשרה, החליטו להשאיר אותי בכיתה ב'.

השהייה במרתף בזמן ההפצצות הייתה בשבילי מרתקת. קשה לומר שפחדתי במיוחד. הרגשתי די בטוחה במרתף, כאשר ישבתי על ערמה של תפוחי אדמה שאוחסנו בו למשך החורף.

הסיפורים של סופיה היו כל כך מרתקים, שלא התייחסנו למה שקורה בחוץ. ישבנו בפה פעור ולא רצינו שהיא תפסיק.

אמי לא הייתה יורדת למרתף, כי טענה שאם נגזר עליה למות, היא רוצה למות בבית ולא במרתף. כאשר הרוסים סילקו סופית את הגרמנים, ישבנו עדיין במרתף ולא ידענו מה קורה בחוץ. פתאום הופיעה אמי ואמרה: "בואו הביתה, הגרמנים הסתלקו!" קודם הלכה אמי לדירה הקודמת שלנו, שהגרמנים הפכו לבית חולים, כדי לחפש מלח ומים. היא חזרה עם מלח, מים וקרטון גדול של צנצנות דבש. הדבש לא היה דבר של מה-בכך, ועבור צנצנת דבש אפשר היה לקבל הכול.

למחרת בצהריים יצאתי עם אבי לרחוב. היה זה יום ראשון מעונן ושקט. בשער שלנו עמד טנק גרמני שרוף. ברחוב היה שקט מוחלט של תוהו ובוהו. טנק אחר התנגש בבניין שבפינת הרחוב. בכל מקום היו גוויות של גרמנים ורוסים, המון טנקים שרופים והפוכים, והשקט הזה...

היה קשה לעבור בין הגוויות. כמה פחדתי מהגרמנים כאשר היו צועדים במגפיים מצוחצחים ברחובות. הלב שלי היה אז מתכווץ מרוב פחד וחרדה. עכשיו הם כבר לא יפחידו אותי, הם מתים. בתוך ליבי חשבתי שאולי יש עוד גרמנים, כי לא יתכן שכולם נעלמו, ושהם יכולים לחזור, כי בוודאי לא כולם מתו. ניסיתי לחשוב רק איפה הם מסתתרים. לא האמנתי שלא צריך לפחד מהם עוד.

באותו יום נכנסו רוסים לדירה הקודמת שלנו. כיוון שהיה להם קר הורידו דלתות, שברו אותן לחתיכות והדליקו מדורה באמצע החדר. אחרי המעשה הזה התחלנו לפחד מהם. לא ידענו מה עוד הם עלולים לעשות. פחדנו מן הפרימיטיביות שלהם.

שתי משאיות שלהם עמדו בחצר שלנו, ובכל פעם שיצאתי לשחק עם ילדים בחצר, אחד מן החיילים היה מעלה אותי על משאית (כנראה מפני שנראיתי כמו גפרור, כל כך רזה) וממלא את שמלתי בסוכריות, אחר כך היה מוריד אותי בין הילדים המחכים בציפייה. הייתי מחלקת להם את הסוכריות אחת, אחת.

מספר ימים אחר הניצחון של הצבא האדום, הלכתי עם אמי, ובדרך עברנו ליד כנסיית סטניסלב הקדוש. ברחבה שלפני הכנסייה היו שוחות שהגרמנים חפרו להגנתם, ומתוכן שמעתי גניחות של פצועים. הסתכלתי לתוך השוחות וראיתי שם מראה בלתי נשכח. ראיתי ערמת גופות וביניהם היו פצועים שזזו מעט, חלקם גנחו, כולם מגואלים בדם. התבוננתי בהם בלי רחמנות. אפילו המראה לא השפיע עלי, חשבתי רק שאני לא פוחדת מהם יותר.

אחרי ימים ספורים, הביאו לדירה הקטנה שלנו קצין רוסי עם שלישו, כדי שיגורו אצלנו. את הקצין אני זוכרת היטב. שמו היה סולובייב. חיבבתי אותו מאוד. הוא היה שר יפה ברוסית ומצייר יפה. הוא הרבה לצייר אותי, תמיד עם כלב – שעוד לא היה לי. הוא נהג ללמד אותי לשיר ברוסית. הוא היה איש אינטליגנטי וחביב מאוד. כולנו חיבבנו אותו. השליש, לעומתו, היה טיפש גדול. יום אחד העמיד את כולנו ליד הקיר ורצה להרוג אותנו כי מצא מאחורי הארון תמונה של יוזף פילסודסקי (שאבא היה מעריץ גדול שלו). פילסודסקי היה מנהיג פולני (שכבר מזמן לא היה בחיים), שנודע כשונא רוסים גדול. למזלנו חזר סולובייב בזמן, שחרר אותנו וכעס עליו מאוד. מאז השליש לא העז לגעת בנו.

יום אחד התמלא הרחוב בעגלות עם סוסים, ועליהם חיילים פולנים החוזרים מהמלחמה ופרטיזנים, כולם מלוכלכים ועייפים. ההתרגשות הייתה רבה. אנשים חיפשו בעגלות את קרוביהם ומכריהם. ניסו לזהות אותם. זה לא היה פשוט, כי רובם היו מזוקנים ורזים ונראו דומים זה לזה. המצעד של העגלות נמשך שעות ארוכות והמוני אנשים יצאו לרחובות ועמדו בשקט. מפעם לפעם אפשר היה לשמוע צעקות ובכי של שמחה, כאשר

מישהו מצא קרוב או ידיד. אני יצאתי מן הבית והתבוננתי מקרוב באלה החוזרים מהמלחמה, ולנגד עיני ראיתי איך אב מצא את בנו על אחת העגלות. זה היה כל כך מרגש, שאנשים זרים בכו כאשר ראו את השמחה של השניים.

האחים שלי

במשפחתי החדשה זכיתי בשני אחים. הדבר היה משונה במקצת, כי הפרשי הגיל בינינו היו עצומים. האח הגדול – סטאשק שמו – היה מבוגר ממני בעשרים ושלוש שנה, כלומר כאשר הביא אותי הביתה מן הרחוב היה בן עשרים ותשע ואני הייתי בת כמעט שש. אחרי המלחמה האח הגדול שירת כקצין בצבא הפולני. תחילה בקטוביצה, שם קיבלנו, בזכותו, דירה שגר בה קודם מנהל בית ספר - גרמני בשם אוגוסט בורק. סטאשק שירת גם במקומות אחרים רחוק מן הבית. הביתה היה מגיע רק בחגים. הוא היה רזה, שערו שטני, מקריח במרכז הראש. פניו קטנות, תווי פניו דקים. הוא היה עדין נפש וטוב לב. התנהגותו הייתה מאופקת. למעשה הוא היה בשבילי יותר אב מאשר אח.

כאשר היה בבית, בילה איתי שעות רבות, דאג לי ופינק אותי. כאשר הייתי קטנה, רחץ והלביש אותי, שיחק אתי ועזר לי בלימודים. ואז היה חד לי חידות, במיוחד בגיאוגרפיה. דבר זה גרם לי לשבת שעות רבות וללמוד גיאוגרפיה, כדי להפתיע אותו בידע שלי. כאשר היה בא הביתה ממרחקים, היה מביא לי מתנות. הרבה טיילנו ביחד, הרבה שוחחנו.

פעם הביא מהרחוב כלבה שנדרסה על ידי מכונית. הוא החזיק אותה בידיו ודמעות בעיניו.

הלכתי איתו ועם הכלבה לווטרינר, שאמר שצריך לחתוך לכלבה את הזנב, כי המכונית שדרסה אותו הורידה את כל העור ממנו. אחי כמעט התעלף, הוא לא היה מסוגל להחזיק

את הכלבה בניתוח. אני ברצון החזקתי בראשה ובסקרנות עקבתי אחרי מעשיו של הווטרנר וליטפתי את ראשה.

אחי הצעיר - אדק - היה צעיר מאחיו הגדול בשמונה שנים, אבל הפרש גיל קטן יותר לא תרם לקשר טוב יותר בינינו. הוא היה שונה לגמרי. קשה היה להאמין שהם אחים. הם כמעט לא דיברו אחד עם השני. רק צורת הקרחת הייתה דומה אצל שניהם. שעריו היה בהיר, יותר בלונדיני, פניו יפות יותר משל אחיו. בשביל וודקה היה מוכר את היקר לו. הוא עשה צרות צרורות, וכאשר השתכר היה אלים. לי לא היה כמעט קשר איתו. במשך שנים היה גונב דברים מן הבית ומוכר כדי לקנות וודקה. בגלל השתייה קיבל התקף לב בגיל ארבעים, ומת בגיל חמישים.

תמיד נדמה היה לי שהוא שונא אותי, ואולי גם מקנא בי. איתי כמעט לא דיבר. אני לא זוכרת מתי התחתן, כי עשה זאת בסתר. אף אחד מהמשפחה לא היה בחתונה. הוא התחתן בנישואים אזרחיים בלבד, כי הכלה הייתה בהריון. היא הייתה גבוהה ממנו בהרבה ושמנה. הוא נראה על ידה מצחיק וקטן. נולדו להם, אם אינני טועה, שלושה ילדים. כיוון שאבא התנגד לנישואין האלה, הכלה לא נכנסה לביתנו במשך שנים רבות ואנחנו אף פעם לא ביקרנו אצלם בבית.

סוג הקשר של שני אחי אל אבא לא היה ברור לי. אני הרגשתי ששניהם שנאו אותו, פחדו ממנו, ובכל זאת רחשו לו כבוד. אבא העדיף בבירור את האח הצעיר, אך לא ראיתי שגילו סימני חיבה זה לזה. הרגשתי שאבא שונא את הבן הבכור שלו, אבל רק מאוחר יותר הבנתי למה.

הבית החדש

הגיעה שנת 1945. הייתי כבר בת 8. הגיע הזמן ללכת לבית הספר, אבל לא היו לי מסמכי זיהוי כלשהם. המשפחה החליטה להטביל אותי בכנסייה, כדי שתהיה לי תעודת לידה. הטבילו אותי באותה כנסייה של זיגמונד הקדוש, שהכומר שלה לא יכול היה להציל אותי שנתיים קודם לכן. אינני זוכרת אם הכומר שהטביל אותי היה אותו כומר. לומר את האמת, פרט זה לא עניין אותי כלל. נתנו לי את השם "אוגניה אננה". הדבר הרגיו אותי מאוד, כי שנאתי את השם הראשון. קראו לי "גניה" ואני רציתי להיות "חנקה". אמי טענה, משום מה, שהשם "אוגניה" הוא שמי האמיתי ושכך צריך להתייחס אליו. כיוון שלא ידעו את תאריך הלידה האמיתי שלי, נתנו לי תאריך "שנים עשר באפריל 1938".

באותה שנה, 1945, עברנו לגור בקטוביצה, עיר של בתים שחורים, בשל תעשיית הפחם שבסביבתה, עיר עצובה ומדכאת. אחי הגדול סטאשק בהיותו קצין בצבא פולני, קיבל זכאות לדירה שנעזבה ע"י גרמנים. הודות לו קיבלנו דירה גדולה במרכז העיר ברחוב אדמה מיצקייביצ'ה 18. אבא תלה מיד שלט המודיע שהוא חייט. אהבתי מאוד את השלט. בעיני הוא היה יפה מאוד: על רקע ירוק היו כתובים שמו ומקצועו באותיות זהב.

זכור לי המסע לקטוביצה. מסע כמעט אין סופי. דרך של שעתיים ארכה כשבועיים. נסענו, אמי ואני, בקרון מסע עם הרהיטים וחפצים אחרים. ישנו על ספה שהייתה במרכז הקרון. אבא החליט לבוא ברכבת רגילה. האחים גם לא נסעו איתנו. הקרונות, שלנו ושל אחרים, עמדו על פסי רכבת צדדיים ומדי פעם חוברו על ידי קטר לרכבת נוסעים, למסע של מספר קילומטרים.

פעם בקרון שלידינו הייתה משפחה עם פרה באותו קרון. הודות לפרה היה לי חלב טרי כל בוקר, בעודו חם. כאשר עמדנו בצד עם הקרונות, הפרה טיילה בשדה וגם אני עם אמי, אבל כאשר ראינו קטר מתקרב רצנו לקרון.

הבית בו עברנו לגור היה בן ארבע קומות. הדירה שלנו הייתה בקומה השלישית. הדירה מאוד מצאה חן בעיני. המיקום היה מצוין - במרכז העיר, כמאה מטר מהכיכר המרכזית,

התיאטרון והשוק. הדירה הייתה בת חמישה חדרים ושני פרוזדורים, שתי מרפסות וחדר נוסף לעוזרת.

על כל המשקופים היו מזוזות, מכוסות בשכבת צבע לבן, שבו היו צבועות הדלתות. שאלתי את אמי: "מה זה?" והיא ענתה: "כנראה גרו פה יהודים, כי רק יהודים שמים סימנים כאלה על משקופים". אבל לא יכלה להסביר לי במדויק, כי לא ידעה.

העובדה שלפנינו, בזמן המלחמה, גרו פה גרמנים ולא הפריעו להם סימנים של יהודים על הדלתות, סקרנה אותי מאוד. בדירה זאת גר מנהל בית הספר הקרוב בו התחלתי ללמוד, שמו היה אוגוסט בורק; השם הופיע על כל הספרים הרבים והאנציקלופדיה בגרמנית שהיו בבית. היו בדירה רהיטים ואפילו פסנתר. למעשה נשארו בבית כל הדברים שהיה קשה להוציאם, או שלא עניינו גנבים. אותי עניין למה הגרמני לא הוריד את המזוזות, אולי גם הוא היה יהודי? דבר זה נשאר בשבילי בגדר תעלומה.

מכל הרהיטים בבית הרשים אותי במיוחד המזנון הגדול והכבד על שני חלקיו. מבחוץ היה בנוי מעץ חום כהה ומבפנים היה מצופה בפורניר בהיר יותר ויפה מאוד. זאת הייתה מלאכת מחשבת. עבודה כזאת לא הזדמן לי לראות בשום רהיט אחר מאז.

בחלק האחד היו בפנים מראות וווים לכוסות ולקעריות לגלידה, ובחלק השני היו מגירות קטנות. הדלתות לשני חלקים אלה היו נפתחות מלמעלה למטה. בחלק העליון, שהיה עם זכוכיות, אמי הציגה מערכת אוכל של מאה חלקים, שקנתה בהזדמנות. היה זה פורצלן איכותי ויפה מאוד. השתמשנו בה לארוחות חגיגיות. אמי אהבה פורצלן איכותי ובהזדמנויות הייתה קונה ספלים עם תחתיות של פירמות ידועות. לי זכורה רק הפירמה רוזנטל.

בסלון, שהיה במרכז הבית, עמד פסנתר, עליו למדתי לנגן, אבל השכנים שלנו דאגו לכך שיקחו אותו מהר מאיתנו, והצליחו בכך כיוון שהוא היה בגדר שלל מן הגרמנים. השכנים עבדו בקונסרבטוריון למוסיקה. פעם כשהיינו בחופשת קיץ ובבית נשארה רק עוזרת, לקחו את הפסנתר וכך בא הסוף לשיעורי הנגינה שלי.

כאשר נכנסנו לגור בדירה, חדר אחד שבחזית, עם מרפסת, שימש לקבלת לקוחות וחדר שני, גדול יותר, שבחזית, שימש כמתפרה, שני חדרים בעורף הבניין היו חדרי שינה. אני זוכרת שלוש תמונות שהיו תלויות בבית: האחת - דיוקן עצמי של דירר, שחשבתי אותה לתמונה של ישו הנוצרי, השנייה "פרימוורה" של בוטיצ'לי, והשלישית של אוברבק "איטליה וגרמניה". אהבתי את התמונות האלה, היו בהן שלוה, עדינות ויופי.

מעל הספרייה עמד גלובוס גדול בגרמנית. בקשר לגלובוס יש סיפור: בתקופה בה החדר הפך לשלי, היו לנו שלושה כלבים ושני חתולים בבית. לא אהבתי את החתולים ולא הרשיתי להם להיכנס לחדרי. פעם אחת התגנב אחד החתולים לחדרי והתנקם בי קשות – השתין על השטיח כל עשרה סנטימטר. את השטיח ניקיתי עד כמה שיכולתי, אבל הריח רדף אותי עוד זמן רב, עד שיום אחד, כאשר רציתי לנקות את הגלובוס מאבק - הבנתי למה הריח הרע נישאר בחדרי. החתול, או שרצה להתנקם בי, או שרצה להביע את יחסו לעולם - השתין גם על הגלובוס.

במטבח היה מזנון גדול וכבד מעץ, מעוגל מכל צדדיו. פעם אחת הזזנו אותו – כאשר הבאתי הביתה צב, והוא נכנס מתחת למזנון ולא רצה לצאת. לפעמים, בעיקר לפני חגים, אמי החזיקה במרפסת המטבח אווז, והייתה מפטמת אותו במין קניידלך שעשתה. זה היה מצחיק כאשר אמי הייתה פותחת לו את המקור ומכניסה בו קניידלע ארוך והאווז היה בולע אותו. אפשר היה לראות איך הקניידלע עובר בגרון והלאה.

לפני חג הפסחא היו אחי מגרדים חזרת במרפסת, על פניהם היו שמים מסכות גז, שנשמרו אצלנו מזמן מלחמה. בסילבסטר, לכבוד השנה החדשה, היו יורים באוויר.

ממרפסת המטבח יכולתי לראות את המתרחש בארבע חצרות ובחצר בית הספר בו למדתי. לכול דירה היה מחסן לפחם לחימום הבית ולתפוחי אדמה בעיקר. אצלנו הייתה גם חבית עם כרוב חמוץ שעשינו במו רגלנו, זאת אומרת, שאבא ואני רחצנו רגלינו היטב והיינו

דורכים על הכרוב כמה שהיה צריך. אחר כך אמי הייתה מוסיפה שוב שכבה של כרוב חתוך וכך הלאה עד שכל הכרוב נגמר. פחדתי מהמרתף במיוחד כאשר לא היה אור בפנים. המרתף שלנו היה די רחוק מהכניסה, ולא פעם, כאשר לא היה אור ונאלצתי להביא משהו מהמחסן, דרכתי על איזה שיכור ששכב שם. גם כאשר לא היה אור במדרגות לא פעם דרכתי על אחי או על שכן, עורך דין, ששכבו שיכורים במדרגות. זה באמת לא היה נעים.

אמי נהגה להכין לחורף ריבות ולפתנים. הריבות היו מתבשלות בסיר שעות ארוכות ולא פעם עמדתי לבחוש אותן, כדי שלא ישרפו. אמי הייתה מכינה גם יין, בבקבוק גדול, עם מבחנה מסולסלת עם קצת מים כדי לאפשר תסיסה.

החיים אז לא היו קלים. כדי לעשות כביסה היה צריך להזמין תור לעליית הגג, כי כל השכנים השתמשו בחדר הכביסה. המדרגות מהקומה הרביעית עד לעלית הגג היו קשות, ואמי לא פעם החליקה עליהן, אבל למזלה זה נגמר רק בכמה חבורות. בחדר הכביסה היה תנור גדול ועליו סיר גדול בו "התבשלה" הכביסה, אחרי שכובסה בגיגית בעזרת קרש, שהיה בו חלק מפח מסולסל, וכל פריט היה צריך לשפשף עם סבון ומים עד שהיה נקי.

רק אחר כך צריך היה להרתיח את הכביסה במים עם סבון. השלב הבא הייתה שטיפה של הכביסה מספר פעמים באמבטיה המיועדת לכך, ולבסוף – לשים עמילן ולתלות לייבוש. כאשר הכול התייבש, היה צריך למתוח כל פריט ולסחוב למעגילה.

החצר שלנו הייתה קטנה. היה מעקה לניקוי שטיחים. בצד היה סלון לכובעים, מקום קטן מאוד. בעלת הסלון, הגברת סופיה, ניצולת השואה, חילקה את המקום לשתי קומות. בקומה שנייה היו לה, כנראה, רק מזרן ומזוודה כי ליותר מזה לא היה שם מקום. חוץ מזה, בקומה השנייה יכלה לזוז רק על הברכיים, בגלל הגובה. היא הייתה גרה שם וכל יום עולה למעלה בעזרת סולם.

לא פעם, כאשר השתכרה, הייתה נופלת מהסולם. היא הייתה אלגנטית מאוד ומוכשרת לעשיית כובעים, אבל אני לא זוכרת אותה פיכתת. תמיד נדף ממנה ריח של אלכוהול והייתה מאבדת בקלות את שיווי משקלה בגלל שכרותה. סיפרו לי שהיא חוותה את מרד גטו וורשה בזמן המלחמה, ומאז הפכה לאלכוהוליסטית. כנראה הייתה יהודיה ואיבדה את משפחתה.

מול הבית שלנו היה בניין ובו משרדו של עיתון מקומי, ומאוחר יותר קופת חולים. מאחורי הבניין היה שוק מקורה ובו דוכנים שונים. לאמי היה שם דוכן של בדים, בטנות ואביזרי חייטות שונים. רוב הזמן אמי הייתה עסוקה בדוכן. לפעמים, כאשר לא היה שיכור, היה האח הצעיר מחליף אותה. תמיד היה גונב ממנה כסף.

החיים בעיר החדשה

המצב הכלכלי של המשפחה היה תמיד די טוב. לא היה שפע, אבל תמיד היה כסף לכל הצרכים ומעט לחיסכון. לאחים שלי היה קטנוע (וספה). פחדתי מאוד לנסוע איתם כי היו להם תאונות אין ספור. לא פעם יצאו מהן בחיים רק בנס.

פעם אחת רציתי להפתיע את אמי ולקנות לה מתנה ליום האם, בכספי. לא רציתי לבקש כסף מאבא. הכנתי בקבוקים חמים עם קפה ותה והצעתי למכירה בדוכנים בשוק. הייתי כל כך מאושרת שאני אקנה לה פרחים בכסף שהרווחתי. התברר שהרווחתי מעט מאוד.

יכולתי לקנות פרחים זולים, בפולנית שמם "לובין". שמתי אותם באמבטיה שיחזיקו מעמד ובבוקר לקחתי אותם לבית הספר, כי שם כל ילדה נתנה את הפרחים לאמה. מהפרחים שלי נשארו רק גבעולים ערומים. כשהגעתי לבית הספר הייתי אומללה, כי אפילו פרח אחד לא נשאר על הגבעולים, ואמי נעלבה וכעסה שביישתי אותה. לא הבינה שלא רציתי לבקש כסף מאבא, כי רציתי שהמתנה תהיה כולה משלי.

אהבתי מאוד לדפדף באנציקלופדיות הגרמניות ובספרים נוספים. יום אחד מצאתי ספר רפואה גרמני ובו תמונות בשכבות של אישה הרה. כלומר, כאשר הרמתי את שכבת הבטן ראיתי רחם וכך הלאה עד שנגלה העובר. הייתי מוקסמת מן הספר, וכדי שלא יראו אותי מדפדפת בו, הייתי נכנסת מתחת למיטה ושם מדפדפת בו שוב, ושוב. אותו דבר כאשר מצאתי ספר בפולנית על מגיה שחורה, שהקסים אותי מאוד. משום מה חששתי שאמי לא תהיה מרוצה שאני קוראת ספרים כאלה.

הייתי ילדה שתקנית, נהגתי להסתתר בפינות הבית, לקרוא ספרים, לחלום. אבא סיפר לי שכאשר שאלו אותי משהו הייתי מסמנת באצבע כן או לא. כמעט לא דיברתי. אמי התלוננה שהיא לא מרגישה שיש לה ילדה בבית.

יום אחד חזרה אמי מהשוק עם בובה אמיתית ואמרה לי שהיא יודעת שלא הייתה לי בובה, וכאשר ראתה את זאת, לא יכלה להתאפק וקנתה לי אותה. שמחתי מאוד, הלבשתי אותה וסחבתי אותה לכל מקום. דיברתי אליה, הייתי מספרת לה סיפורים. הייתי בת שמונה וזאת הייתה הבובה הראשונה שלי וגם היחידה.

הבית היה בשבילי אפוף מסתורין ומלא ברוחות האנשים שגרו שם לפנינו. דמיוני פעל ללא הפסקה. יכולתי לשבת בשקט בפינה ולדמיין דברים במשך שעות. חברי היחידים היו הספרים. כולם ידעו שאין בשבילי מתנה משמחת יותר מספר. לימי הולדת, ובעיקר לחג המולד שכל כך אהבתי, קיבלתי בדרך כלל ספרים במתנה.

חג המולד

חג המולד, ובמרכזו עץ אשוח מקושט על ידי, בעזרת אמי, היה בעיני היפה מכול החגים. חלק מן הקישוטים היינו מכינות בעצמנו בבית, כיד דמיון הטובה עלינו. העץ עמד תמיד בסלון ליד החלון. האווירה של החג, והארוחה החגיגית, שכללה תרנגול הודו אפוי בתנור, העוגות, בעיקר עוגת הדבש שאמא אפתה שישה שבועות לפני החג, השלג הלבן שבמשך כל החג כיסה את העיר השחורה – הם מהזיכרונות הנפלאים שיש לי. אהבתי לטייל בשלג בערב בפארק. הייתה לי הרגשה נפלאה של עולם אחר, נקי, לבן, שקט, עולם של אגדות, שבו לא עבר איש לפני על השלג הלבן והיפה, היו רק סימני הנעליים שלי, אני הייתי הראשונה הצועדת בעולם חדש.

בחג, המשפחה הייתה פתאום מאוחדת. איחלנו זה לזה כל טוב, בשבירת המציות הקטנות, הדקות והלבנות, שהנוצרים משתמשים בהן. כולם שרו ביחד שירי חג המולד. כל אחד הניח מתנות עבור כל היתר מתחת לעץ (מלבד אחי הצעיר שלא זכור לי שאי פעם קנה מתנה למישהו, הוא היה רגיל רק לקבל מתנות).

בשבילי לחג המולד היה קסם מיוחד. אחרי הארוחה בבית ופתיחת המתנות הייתי יוצאת לחברות שלי (כאשר כבר הייתי גדולה יותר) שהיו מזמינות אותי. בדרך אליהן אהבתי להציץ בחלונות, להתבונן בעצים המקושטים והמוארים ולפעמים גם לשמוע קצת שירה. הרחובות בדרך היו ריקים מאדם, אבל אני אהבתי רגעים כאלה. לא רציתי שהחג יגמר. הייתה גם נימה עצובה עבורי בחג הזה ובכל החגים האחרים. הרגשתי בודדה, חסרת מנוחה, בקלות רבה הייתי פורצת בבכי. לחג המולד אמי הייתה מכינה געפילטע פיש. היא מאוד אהבה את זה. אני לא רציתי אפילו לטעום, כי זה "דג של יהודים". אמי הייתה צוחקת עלי ואומרת: "הרי את יהודיה!" אני הייתי עונה: "אבל לא גידלת אותי כיהודיה, מה את רוצה ממני?"

פעם אמרה לי: "אני נתתי לך דת שאני מכירה, כאשר תהיי בת שמונה עשרה תוכלי לבחור במה שתרצי". אבל אני הרגשתי נוצרייה!

הייתה תקופה בה הייתי נוצרייה מאמינה מאוד. הייתי הולכת לכנסיה להתפלל, והתפללתי מעומק ליבי. כאשר בקשתי משהו מאלוהים לא בקשתי בשבילי, וכאשר אלוהים לא נענה לבקשותיי, הייתי כועסת. בכל פעם שהלכתי להתוודות, התוודיתי על אותם החטאים: על שלא התפללתי בבוקר ובערב ועל שלא ביקרתי בכנסיה בימי ראשון. כיוון שכל דבר ניתחתי לגופו, נראה לי לא בסדר להתוודות שוב ושוב על אותם החטאים, בידיעה ברורה שאני עתידה לחזור ולחטוא, לכן החלטתי שלא אלך להתוודות עוד. בגיל שמונה עשרה הגעתי למסקנה, שאם יש לי כל כך הרבה ספקות, אני בעצם לא מאמינה. הלכתי לכומר לשיחה והסברתי לו את המצב. הוא הקשיב לי ואמר, שכאשר הוא היה צעיר היו גם לו ספקות, ושאלו צורך שאכפה על עצמי את האמונה, היא תבוא מעצמה (אני מודה שעד היום שום דבר לא הגיע).

באותו יום התיישבתי בבית והתחלתי לחשוב במה כרוך הניתוק שלי מן הדת. קודם כל חשבתי, בשביל מה יש דת בכלל, והגעתי למסקנה שהיא נחוצה כדי לקבוע לאדם כללי התנהגות בחברה. אם כך, חשבתי, אני צריכה לקבוע את כללי התנהגות שלי בחברה, וכיוון שזה נושא רחב למדי, אני צריכה משהו שיכיל כללי התנהגות מקיפים. חשבתי על זה הרבה, והגעתי למסקנה שבשבילי יספיקו שני כללים: הכלל הראשון הוא להתנהג כך שלא אפגע בזולת, ושאשתדל לעזור לכל אחד הזקוק לעזרה עד כמה שאוכל. והכלל השני שאתנהג כך שלא אתבייש במעשי כך שאוכל להביט בעצמי במראה בלי בושה. שני כללים אלה הפכו להיות הדת שלי.

לא תמיד היה חג המולד כמו שציפיתי שיהיה, עם הארוחה החגיגית, פתיחת המתנות, המוסתרות מתחת לעץ האשוח, ושירי חג המולד. לפעמים, למרות שהכול היה מוכן לקבלת החג, אחד מן האחים או שניהם השתכרו, ואז אבא היה לוקח את הכלב שלו והולך

לטייל. אני ואמי ישבנו ובכינו. כאשר האח הצעיר היה משתכר, היה מתפרע, שובר הכול בבית, עושה סקנדלים. אז אבא היה מוריד את החגורה ממכנסיו ומרביץ לו, למרות שהיה כבר יותר מבן שלושים.
אבא אף פעם לא נגע במשקה חריף.

חיים שכאלה

האח הגדול היה לפעמים הולך להשתכר באחד מבתי המרזח הקבועים שלו. כאשר לא היה חוזר בזמן, היה ברור לאמי ששתה וודקה באיזה שהוא מקום, ואז הייתה שולחת אותי להביא אותו הביתה. הייתי פוחדת פחד מוות מן השיכורים, אבל לא הייתה לי שום ברירה, הייתי מחפשת אותו בכל המסבאות שהיה נוהג לבקר בהם, עד שהייתי מוצאת אותו. הוא כנראה התבייש ממני, כי הייתי ילדה קטנה, והיה חוזר אתי בלי לעשות בעיות. הריח של הוודקה במסבאות הגעיל אותי. מראה השיכורים הנופלים מן הכיסאות ושוכבים מלוכלכים מתחת לשולחן, או מתנדנדים על רגליים רועדות, חיוכים טיפשיים על פניהם, עיניהם קפואות מבט, נשיפת האלכוהול המסריחה בפני, היו לי כסיוט. כאשר גדלתי לא רציתי אף פעם לטעום משקה חריף בחברה, מפחד שחס וחלילה איראה כמו אלה שראיתי במסבאות.

לא הייתי הולכת למסיבות, כי פעם כשהלכתי, אמרו לי שאני לא רוצה לשתות וודקה, כי אני חושבת את עצמי לטובה מאחרים.

לעיתים תכופות נעדרתי מבית הספר בשל מחלה. במשך כל חודש, כשבועיים במוצע שהייתי במיטה, חולה באנגינה או בדלקת גרון. הייתה לי אנמיה וסבלתי ממיגרנות. הייתי הולכת לישון בריאה ובאמצע הלילה אמא הייתה מתעוררת כי קדחתי מחום. לרוב ישנתי עם אמא. בעטתי בה הרבה, כי לא יכולתי לישון בשקט, כי כל הזמן חלמתי שאני בורחת מהגרמנים.

בבית הזה כל אחד היה עסוק בעניינים שלו: אבא במתפרה, אמי בדוכן שבשוק ובענייני הבית, אחי הגדול בעבודתו ואחי הקטן – בשתיית וודקה. לי לא היה עם מי לדבר. כאשר לא היה לי ספר לקריאה, הייתי משחקת "בחנות". הייתי קונה כמה ממתקים זולים, מציגה אותם בפינת המזנון בסלון ומחכה לקונים. לפעמים אבא עבר שם ונתן לי כמה גרושים והשאיר לי את הממתק. לאחר זמן קצר המשחק שיעמם אותי ואז התחלתי במשחק של דמיון, שאני פוגשת את ההורים האמיתיים שלי. ניסיתי לדמיין איך הם נראים ואיך היו נראים החיים שלי איתם.

במשחק הזה היה גם פחד: מה יהיה אם המשפחה האמיתית לא תמצא הן בעיני.

זה שלא ידעתי מי אני באמת, מאיזו משפחה באתי, הציק לי מאוד כל השנים, עד הרגע שלבסוף גיליתי את זהותי.

אבי היכה אותי רק פעמים ספורות, אבל אלה היו מכות שאני זוכרת. הוא היה מוריד את חגורת מכנסיו, מצמיד אותי ביד אחת אל הרגל שלו וביד השנייה מרביץ בחגורה. זה היה משפיל מאוד, ולא יכולתי לסלוח לו על כך.

אהבתי מאוד חופשות, גם בהרים וגם בים. נסענו כל שנה, כי רופא המליץ שאני זקוקה ליוך לכן נסענו לים, ואני זקוקה גם לאוויר הרים. אהבתי לשמוע את רשרוש גלי הים, שהיה גם מרגיע וגם מסקרן. אהבתי מקומות שלא היו בהם בני אדם. אחרי המלחמה מעט אנשים יכלו להרשות לעצמם לנסוע לחופשות. באחת הערים הקרובות לים (קולוברז'ג)

הייתה שדרה מלאת עצי טיליה (תרזה) שפורחת ביולי, וכאשר היינו שם העצים היו בשיא פרחתם, הריח היה נפלא ומשכר.

קרוב למקום זה הייתה תחנת רכבת בה הייתה תיבה גדולה על ארבע רגליים ובתוכה בקבוקי חלב. מי שרצה חלב, היה לוקח ומשאיר כסף במקום המיועד לזה. מצא חן בעיני שישנם פה אנשים ישרים ואנשים מאמינים לאחרים.

לאחת החופשות שלנו על שפת הים הבלטי, הצטרפה אלינו אחותה של אמי. לא חיבבתי אותה במיוחד. היא רצתה להשתזף במהירות, וכדי להשיג זאת מרחה חמאה על גופה (היא הייתה מבוגרת מאמי וגם שמנה ממנה). התוצאה של השיזוף הייתה שבמשך יומיים ושני לילות ישבה על כיסא כי היו לה מלא שלפוחיות על העור ולא הייתה מסוגלת לשכב. היו לה כוויות מאחור ומלפנים.

היא הייתה בעיניי קצת משונה. היה לה בן שנולד מחוץ לנישואין. היא התחתנה עם איש טוב ונחמד שאותו חיבבתי מאוד, והצטערתי מאוד כאשר נפטר. הבן שלה היה בחור יפה וגם אותו חיבבתי. ביום חתונתו הייתי בת עשר. אחרי טכס החתונה, בערב, כאשר כולם חגגו, אני הלכתי לישון. באמצע הלילה התעוררתי וקמתי. הלכתי לקראתו ושאלתי: "מדוע לא היכית לי?" וחזרתי לישון. כול האורחים פרצו בצחוק.

נדמה היה לי שאחותה של אמי קנאה בה מאוד, אולי בגלל שאמי הייתה צעירה ויפה ממנה, אולי בגלל שהייתה לה דירה קטנה, רק חדר אחד ומטבח, ולנו היו חמישה חדרים. תמיד היה לה מראה חמוץ כמו לימון. תמיד הייתה לא מרוצה. גם מבחינה אינטלקטואלית אי אפשר היה להשוות אותה לאמי.

כאשר היינו בחופשות בהרים, הייתי קמה לפנות בוקר, בשקט, מתלבשת לוקחת סל וסכין ויוצאת ליער לקטוף פטריות. למרות שפחדתי, לא הייתי מוכנה לוותר על התענוג הזה. הכרתי את כל סוגי הפטריות וידעתי את שמותיהן. אחרי איסוף כמות מספקת של פטריות,

הייתי חוזרת הביתה. כולם עדין ישנו. אז אמי הייתה קמה, ושתינו היינו מנקות את הפטריות להכנת חביתה לארוחת הבוקר. בשבילי זאת הייתה ארוחת הבוקר הכי אהובה.

תמיד אהבתי להתבודד, כי חשבתי שהמשפחה מחזיקה אותי מרחמנות, ולא רציתי להיות להם למטרד. עד כמה שזכור לי אף פעם לא התקרבתי לאמי, או לאבי, כדי לתת או לקבל נשיקה. חששתי מתגובות מזויפות. חשבתי שהם לא אוהבים אותי כי אני לא הילדה שלהם. כאשר מישוהו הרים את קולו עלי, הייתי מתכווצת בתוכי ואומרת לעצמי שאמא שלי או אבא שלי - הורי האמיתיים - לא היו נוהגים כך. אחרי שהייתי נרגעת קצת, הייתי שואלת את עצמי:

"את בטוחה שההורים האמיתיים שלך לא היו מגיבים כך, או אולי ביתר חומרה?" לא יכולתי להשוות, וזה הציק לי לא פעם. ידעתי רק דבר אחד, שאין איש שאני חשובה לו, ושאין לי על מי לסמוך אלא על עצמי. לכן חשבתי שאני צריכה ללמוד כל מיני דברים ולגמור אוניברסיטה, ולא להזדקק לאיש.

אולי אין מחשבות אלו הוגנות כלפי המשפחה שגידלה אותי, בכול מקרה, הייתי משוכנעת שתפקידם והתחייבותם כלפי יסתיימו כאשר אהיה בת שמונה עשרה. לא רציתי להכביד עליהם. אמנם הרגשתי רגשי תודה על שהצילו אותי וסיכנו את חייהם למעני, אבל לא הרגשתי אליהם קשר רגשי כלשהו, וזה הפריע לי מאוד, כי הייתי זקוקה מאוד לקשר הזה, והיעדרו גרם לי הרגשת בדידות קשה וכבדה.

רציתי גם להיות הכי טובה בעולם, לשמש בהתנהגותי דוגמה לאחרים. חשבתי לתומי שכך אוכל לרכוש אהבה של אנשים אחרים. חשבתי אז שאוהבים רק אנשים טובים, ואני רציתי כל כך שיאהבו אותי, אבל חשבתי גם שאני כנראה לא מספיק טובה, ובגלל זה לא אוהבים אותי.

ברחתי מהמציאות לספרים. הייתי ממש תולעת ספרים. קראתי מאות ספרים והייתי מושפעת מהם. אם אמי לא הייתה מגישה לי אוכל, לא הייתי אוכלת, כי רציתי להמשיך בקריאה.

כמה טוב היה בעולם של ספרים. כמה מוגנת הרגשתי מפני העולם החיצוני! גם במסווה של שיעורים הייתי מרבה לקרוא. הייתי מחביאה ספרי קריאה. לא אהבתי רומנים זולים. קראתי ספרי היסטוריה וספרים רציניים. זו אולי הסיבה לכך, שכאשר הגעתי לגיל שמונה עשרה, כולם חיו משוכנעים שאני לפחות בת עשרים ושש, כי הייתי מאוד רצינית. קשה להגיד שזה החמיא לי במיוחד.

לפעמים עשיתי רושם כאילו אני עושה שיעורים רק כדי לא לשטוף כלים – מלאכה ששנאתי כל כך. היום אני מתביישת שעשיתי כך לאמי. ערימת הכלים הייתה תמיד גדולה, כי היינו שישה איש, כולל יאשקה שעבדה במתפרה, ותמיד היו שלוש מנות לארוחת הצהריים.

לא גיליתי עניין רב בבני גילי, כי לא היה לי הרבה מן המשותף איתם. שלושים ושלוש שנה לא ידעתי בכלל מי אני, כל השנים האלה שאלתי את עצמי: "מה שמי האמיתי? מי היו הורי?"

ידעתי רק דבר אחד שאני יהודיה. מה משמעות המילה – "יהודיה"? אולי זה משהו רע? האם רע להיות יהודיה? אם כן – מדוע אני יהודיה – הרי לא עוללתי רע לאיש?

ימי בית הספר

מבית הספר אין לי זיכרונות טובים במיוחד. היו תקופות, בכיתות הנמוכות בעיקר, שכאשר הייתי חוזרת מבית הספר, לפני שקבלתי אוכל, הייתה אמי שמה על השולחן נייר לבן, לוקחת מסרק סמיך ומסרקת אותי כדי להוציא כינים, שאספתי בבית הספר במשך היום. כאשר אני נזכרת בזה אני ממש מרגישה איך כאב לי הראש מן המסרק. לעיתים קרובות הייתי נדבקת בבית הספר בגרדת, אז אמי הייתה עושה לי אמבטיה, ואחר כך

שופכת עלי נוזל שנתן לה רופא. צרחתי, כי הנוזל שרף מאוד בגופי, בסוף הוא נתן לה משחה אפורה שלא שרפה אלא הייתה מרגיעה את הסיוט הזה.

היה לי כישרון ללמוד בעל פה במהירות, למדתי שירה לעצמי. כיוון שידעתי לדקלם היטב, הופעתי בכל מיני תחרויות של קריאת שירה, ותמיד זכיתי בפרסים. לרוב הפרסים היו ספרים, כך הרחבתי את הספרייה שלי. פעם מחנכת הכיתה נתנה כשיעור בית ללמוד בעל פה סונטה של מיצקייביץ'. אף אחד, גם אני, לא התכוננו. המורה קראה לכל אחד לפי סדר הא'-ב'. עד שהגיעה אלי הספקתי לקרוא את הסונטה פעמיים. הצלחתי לדקלם אותה בעל פה, והמורה הודיע שתלמידה אחד התכוננה, לכן היא לא תיתן ציון שלילי לכולם.

פעם אחת, לכבוד יום האם, דקלמתי שיר על הבמה, לפני כל בית הספר, והתרגשתי כל כך, עד שהתחלתי לבכות על הבמה, אבל המשכתי לדקלם. כמה מן הנאספים התחילו לבכות יחד איתי וכאשר ירדתי מן הבמה, פרצתי בבכי, ושעה ארוכה אי אפשר היה להרגיע אותי. מאז לא נתנו לי יותר לדקלם ביום האם.

ניסיתי גם לכתוב שירה. הייתי מתיישבת ליד העציץ, מתבוננת בו וכותבת. כאשר קראתי את השירים מאוחר יותר, הצחיקו אותי, והבנתי שמשוררת אני לא אהיה. לכן יום אחד אספתי את כול השירים וקברתי אותם בפארק, ובקשתי מחברתי שתצלם אותי כאשר אצבעי מכוונת לקבר שירי.

בגיל שתים-עשרה או שלוש-עשרה החליטה אמי לשלוח אותי, כקתולית טובה, לקומוניה. זהו טקס מקביל ל"בת מצווה" אצל יהודים. לצורך זה אמי הזמינה לי שמלה לבנה יפהפה, מקושטת בגדילים ושושנים עשויים בד. על ראשי הניחה זר פרחים לבנים. לבשתי כפפות לבנות ונעלתי נעליים לבנות. הבעיה הייתה עם השיער שלי, שהיה ארוך וישר. כל המאמצים לעשות בו "בקבוקים" (תלתלים) נכשלו. בדרך לכנסיה חזרנו שלוש פעמים הביתה, כדי לתקן את "הבקבוקים". לכנסיה הגעתי כאשר שערי כבר ישר לגמרי. החזקתי

נר לבן גדול, שהיה קשור עליו סרט לבן יפה. לכבוד האירוע לקחו אותי לצלם. שם עשינו "בקבוקים" במקום וכך נשאר לי צילום עמהם.

תמיד חלמתי לעשות משהו טוב למען האנושות, להמציא המצאה שתעזור לרבים, אבל זהו, כנראה, חלום של כל אדם צעיר, וידוע שלא כל החלומות מתגשמים, במיוחד חלומות נעורים.

לא התביישתי בכך שאני יהודיה ודברתי על כך בגלוי. היו ילדים שהתרחקו ממני, כנראה בשל יהדותי, אבל היו לי גם חברות טובות. פעם אחת קראה המורה לאמי לשיחה ושאלה אותה אם אני באמת יהודיה, כי ילדים מציקים לי בנושא הזה. אמי סיפרה לה, וגם אמרה למורה, שלא יעזור אם יגידו לי לא לספר שאני יהודיה, כי אני תמיד אומרת את האמת.

רופא אמר פעם לאמי, שאם אגיע לגיל שתים עשרה – יש סיכוי טוב שאשאר בחיים. הייתי תמיד נמוכה מכולם ורזה מאוד. לא רציתי לאכול. הדבר היחיד שהיה משכנע אותי לאכול קצת היה חתיכת שוקולד ליד הצלחת. אחרי המלחמה היה שוקולד בחבילות של אונרר"א (ארגון סיוע של האו"ם). את הטעם אני מרגישה עד היום. היה ביניהם שוקולד עשוי כמין בקבוקונים קטנים עם דובדבן וליקר בפנים.

אמי הייתה מבשלת אוכל טעים מאוד, אבל לאיש לא היה כוח להכריח אותי לאכול מנת אורז, כי הזכיר לי תולעים, או מרק כרוב, כי לא ידעתי בדיוק מה יש בפנים.

פעם אחת, כאשר הייתי כבת שלוש עשרה, הלכתי ברחוב עם אמי וכלתה של אחות אמי, שהייתה בהריון, ושאלתי איך מבדילים בין בן ובת. אמי הביטה בי מופתעת ושאלה:

"את לא יודעת?"

"לא!" עניתי.

"לפי האף", אמרה אמי ברצינות גמורה, אחרי רגע של מחשבה.

הייתי מאוכזבת מן התשובה שלה, הרי יש לי אף של גבר, אז למה אני ילדה?

בערך חצי שנה אחר כך למדנו בבית ספר על התרבות בעלי חיים ואנשים. פעם המורה שאלה למה לאישה יש מותניים רחבים. כולם צחקו, היינו אז בכיתה ז', היינו ילדותיים מאוד. אני לא הבנתי למה הילדים צוחקים, קמתי ואמרתי ברצינות שאישה צריכה ללדת ילדים לכן יש לה מותניים רחבים. המורה הייתה מרוצה ממני ואמרה: "את צודקת, זה דבר רציני וכיוון שדיברת ברצינות, אני אתקן לך ציון, כי לא ידעת מה הם חלקי גופה של צפרדע (כי הגעיל אותי מאוד לראות צפרדע שבטנה פתוחה בסכין ולא הייתי מסוגלת להתרכז ולהסביר).

יום אחד באתי הביתה, זרקתי בכעס הספר לביולוגיה לעבר לאמי ואמרתי: "אם את לא יודעת מאיפה באים ילדים לעולם, קראי בעצמך". אמי צחקה ואמרה שלפעמים היא תוהה מה יצמח ממני, גאונות או מטומטמת, ושלא יתכן שזה יהיה משהו באמצע, והוסיפה שהיא פוחדת מאוד שמישהו ינצל פעם את התמימות שלי.

בכיתה שלי בבית הספר, הייתי הכי נמוכה, וכשעמדנו בשורה לפי גובה, עמדתי תמיד בסוף. יום אחד הביאו לבית הספר רופא, כדי לערוך לנו בדיקות כלליות, והעמידו אותנו מן הגבוה לנמוך ביותר. הנמוכה ביותר הייתי אני, כמובן. כל תלמידה הייתה צריכה להתקרב לרופא לפי התור, ערומה בחלק העליון של גופה. היינו בכיתה ז', התביישתי מאוד, כי בכיתה שלי רוב הבנות היו מפותחות, בעלות חזה גדול, ואני, הקטנה, לבשתי תחתונים בעלי כפתורים, מחוברים לחלק העליון (כך היו מלבישים ילדים). התביישתי, כי אני היחידה שהייתי בלבוש כזה ואפילו לא סימן של חזה. כאשר הגיע תורי, הרופא אמר: "הביטו איזה גב ישר יש לה!" באותו רגע הרגשתי שגבהתי לפחות בעשרה סנטימטר, הייתי כל כך מאושרת שגם לי יש משהו יפה ונכון. מאז הקפדתי על ישיבה נכונה, כדי לשמור על הדבר היחיד הטוב שהיה לי: גב ישר.

רציתי להיות כמו כולם. הרביתי להתעמל. אף על פי כן, בקפיצות ובריצות הייתי תמיד אחרונה, ולא משנה כמה ומי היו המתחרים, אבל לא ויתרתי. כדי לקבל ציון חיובי בהתעמלות,

נדרשנו להגיע למינימום כלשהו בזמן ריצה, ובקפיצה לגובה ולרוחק. היה לי קשה מאוד להגיע למינימום, וללא עזרת חברתי הטובה, שהייתה קצת יותר גבוהה ממני וספורטאית, לא הייתי מצליחה כלל. היא רצה יחד אתי, כדי להגביר את קצב הריצה שלי, ורק כך הצלחתי להגיע למינימום הדרוש.

כתוצאה מאנגינות תכופות, חליתי בדלקת פרקים, שבתחילה פגעה בלב, ובשלב מאוחר יותר בפרקים. בגיל זה הייתי סולנית במקהלת בית הספר, ואז גיליתי שאני אוהבת לשיר. שרתי בכל הזדמנות, בעת שטיפת כלים או בזמן כל עבודה אחרת. פעם, כאשר חזרתי הביתה אחרי היעדרות של מספר ימים, כנראה אחרי מחנה נוער, אמי אמרה לי שהייתה חסרה לה השירה שלי. שלחו אותי ללמוד נגינה בפסנתר, אבל כיוון שהמורה הייתה מכה אותי על הידיים, לא רציתי ללמוד יותר. אחר כך למדתי לנגן על אקורדיון, אבל זה לא מצא חן בעיני, כי האקורדיון היה כבד מדי בשבילי והפסקתי גם את זה. כאשר הייתי בכיתה ד', נסעתי בפעם הראשונה עם בית הספר למחנה ילדים. התאכסנו באולם גדול של טירה ישנה. ישנו על מזרונים על הרצפה. באחד הלילות הייתה סופת גשמים וברקים ופחדנו מאוד. בדמיונו ראינו שדים שומרים על הטירה. בבוקר התברר שהשדים לא היו דמיוניים. הם היו גנבים, שנכנסו דרך החלון. מכיוון שלא היה מה לגנוב, הלכו כלעומת שבאו. בבוקר התברר שגנבו לשומר הטירה שני חזירים.

למחרת, אחרי הסופה, כאשר קמנו, המורה האחראית הביטה בי פתאום מבוהלת במקצת. היא קראה לי להתקרב אליה ואמרה לי לפשוט את החולצה. גופי היה מלא כתמים אדומים. היא ציוותה על כולם להתפשט וערכה בדיקה לכולם. התברר שחמישה מאיתנו חלו באבעבועות רוח. החולים הושכבו בחד קטן של השומר. שם שמו לנו שתי מיטות, בכול מיטה שתי בנות, וילד קטן שכב על מזרון אחד. ימים שלמים איש לא ביקר אותנו, רק הביאו לנו אוכל.

אף אחד לא ניקה את חדרנו. התנאים היו גרועים מאוד. אוכל גרוע והכול גרוע. בגלל שהייתי הכי מבוגרת מכל החולים עברתי את המחלה באופן הקשה מכולם. המורה,

שהייתה שכנה שלנו באותה קומה, הודיע לאמי על מחלתי ואמי הגיעה במונית לקחתני. כיוון שהייתי רגישה לנסיעות ברכבת, באוטובוס ובמונית, לכלכתי את המונית עם הארוחה אחרונה שלי, ואמי הייתה צריכה לשלם עבור הנזק שגרמתי. כמה טוב היה לחזור הביתה לסדינים לבנים, נקיים ומעומלנים, המרגיעים את הגוף המלא בפצעים, ולהתפנק אצל אמי, לקבל ממנה מזון טעים וממתקים האהובים עלי.

הייתי רזה וחולנית וחולמנית. הילדים קראו לי "פילוסוף" ו"אוגלנה זילונה" שזה שם של איזה צמח שגדל במים, אבל קראו לי כך כיוון ששמי היה "אוגניה זילונקה" – זילונקה הוא שמה של המשפחה שגידלה אותי.

הייתה לי רק חברה אחת, וישבנו באותו ספסל. גם היא הייתה נמוכה, אבל חזקה מאוד ושובבה. הייתה מטפסת על כול עץ או גדר שהיו בדרכה, ואני כמובן אחריה, אלא שאני הייתי נופלת כמו פרי בשל. ברכי ומרפקי היו פצועים תמיד. אבל לא התלוננתי. הייתי הולכת אחריה כמו צל. רציתי, כמה רציתי, להיות חזקה כמוה. שתינו הלכנו להתעמלות על מכשירים, והבנים היו צוחקים עלי וצועקים: "לבלט איתה, לבלט". אבל אני הייתי חורקת שיניים, נופלת וקמה וממשיכה.

בגיל שבע עשרה, נראיתי בקושי כבת שלוש עשרה, וזה מאוד תסכל אותי. כאשר החזה התחיל להתפתח לא היה לי נוח עם הגופייה שלי, כי הייתה לוחצת לי, אבל התביישתי לבקש מאמי שתיקנה לי חזייה. ניסיתי לכווץ את הגופייה אבל זה לא עזר הרבה. בזמן שניסיתי לעשות את זה, נכנסה יאשקה, שעבדה במתפרה של אבי, כאשר ראתה את הניסיונות שלי התחילה לצחוק. היא קראה לאמי ואמרה לה לקנות לי חזייה.

ימי בית ספר התיכון

כאשר הייתי בכיתה "י" נסעתי לסנטוריום לחולי פרקים. החזיקו אותי שם שלושה חודשים. לפני ששלחו אותי הביתה קיבלתי שוב אנגינה קשה. באותה תקופה התחילו להשתמש בפניצילין קריסטלי. הזריקה כאבה מאוד וכל הלילה לא ישנתי בגלל הכאבים אחרי הזריקה.

תוך שלושה חודשים אלה צמחתי לגובה אולי בעשרה סנטימטר. כאשר חזרתי הביתה, סטאשק יצא לקראתי, עבר לידי ולא הכיר אותי. אני הייתי כל כך עייפה וחלשה שלא ראיתי אותו.

שמלתי בקושי כיסטה את התחתונים, שערי היה ארוך, וכיוון שהייתי אחרי מחלה נראיתי כמו דחליל. חזרתי בסוף יוני, כך שעברתי לכיתה "יא" בלי לגמור כיתה "י".

בכיתה ישבתי תמיד יחד עם חברתי, בספסל ראשון בשורה האמצעית. חברה שלי, ינקה שמה, ידע היטב גרמנית ואני הייתי בלימודי שפה זאת אפס גמור, כי שנאתי אותה בגלל הזיכרונות שלי. המורה לגרמנית הייתה בת שמונים וארבע או חמש, לא ראתה טוב, וכדי לקרוא הייתה מקרבת את אפה אל הספר. הבחורים שבכיתה ניצלו זאת כדי לשים לה טבק בין הדפים.

זאת הייתה כיתה מעורבת, היחידה בבית ספר – ארבעים בנים וחמש בנות.

המורה הייתה מתבלבלת ביני ובין חברתי, וזה היה לטובתי כמובן, כי כאשר קראה לי ללוח, חברתי הלכה במקומי וקיבלה ציון טוב, עבורי כמובן. הבעיה הייתה אם באותו יום קראה ללוח גם אותה, אז אני הייתי הולכת ומקבלת בשבילה ציון שלילי. כאשר חזרתי מהסנטוריום גיליתי במקרה שביומן מן התקופה שלא הייתי, נירשם כמעט כל יום שאני מפריעה בשיעורים.

הייתה לנו מורה לרוסית, אישה מלאה עם קול גברי, שהייתה כל הזמן אומרת ברוסית שאם לא נלמד היא תיתן לנו ציון שתיים, ז.א. נכשל. אותי חיבבה במיוחד, כי רוסית למדתי בקלות.

הייתה מזמינה אותי אליה הביתה, עושה לי תה ומגישה לי עוגות. כאשר נסעה לחופשה הייתה שולחת לי גלויות, וכל הכיתה צחקה עלי.

הכלבים שלנו

באחד מימי ההולדת של אמי, הלכה אחריה עד הבית כלבה מהרחוב. הכלבה הייתה מגזע קוקר ספנייל בצבעי שחור ולבן. אמא החליטה שכיוון שזה יום הולדתה היא תקבל אותה כמתנה.

אחרי תקופה קצרה שהכלבה שהתה אצלנו, אבא החליט שגם הוא רוצה כלב, אבל כלב גזעי.

התחילו חיפושים אחרי כלב מתאים. לבסוף אבא קנה כלב רועים לבן גדול בעל שער ארוך, יפה מאוד. הכלב היה צעיר, בן שישה שבועות בערך. אבא הזמין לו מיטה מיוחדת ומזרן, סיפור שלם. אבא קרא לו "מיסיו" כלומר, "דובי". יום אחד מיסיו ישן על מיטתו, ואני התבוננתי בו בהנאה. הוא היה כל כך יפה. לא יכולתי להתאפק וליטפתי את ראשו. הוא כנראה חלם על משהו רע כי קפץ ושיניו החליקו על הלחי שלי. הוא לא נשך אותי. כעבור רגע, כאשר הבין את הטעות שעשה, התחיל ללקק אותי, שם את ראשו על ברכי כמבקש סליחה.

שבועות רבים אחר כך עקב אחרי, היה מניח ראשו על ברכי ומסתכל ישר לתוך עיני, כאילו רצה לשאול האם סלחתי לו.

לפעמים בקיץ, בימי ראשון, אבא ואני היינו לוקחים את האופניים שלנו ואת מיסיו ונוסעים ליער. מיסיו היה רץ בין האופניים שלנו. אמא הייתה מכינה לנו כריכים ובקבוק שתייה.

היינו מבלים ביער עד אחרי הצהריים.

אבא היה איש משונה, אף פעם לא היה מרוצה ממעשי. באחד הטיולים איתו הסתכלתי על עץ גבוה ונפלתי לבור ביחד עם האופניים. היו לי חבלות ושריטות בכל הגוף. אבא לא היה בקירבתי, והחלטתי לא לספר לו, כדי שלא יצחק לי. יצאתי מן הבור, סידרתי את עצמי עד כמה שהיה אפשר, כדי שלא יידע שקרה לי משהו.

הצטרפתי אליו. אחרי חצי שעה בערך אבא החליט שהגיע הזמן לאכול, ואמר לי להוציא את הכריכים שאמא הכינה. פתאום שם לב שאני מלאה שריטות בידיים וברגליים ושאל אותי מה קרה לי. ענית לו שאני לא יודעת מה קרה לי, כי לא שמתי לב. הוא אמר שאני כזאת שלימזל שאפילו לא יודעת איך אני מקבלת מכות.

הכלבה של אמא המליטה. ראיתי את ההמלטה וזה עשה עלי רושם רב. כאשר הגורים היו בערך בני שבועיים, נסענו לחודש לשפת הים, כי הרופא קבע שאני צריכה אוויר של ים עם יוד. בבית השארנו בחורה צעירה מן הכפר כדי שתטפל בגורים ובבית.

כאשר חזרנו מן החופשה, הבית היה מבריק מניקיון, אך מסריח במידה בלתי נסבלת. אי אפשר היה לנשום. הבחורה חששה שהגורים ילכלכו את הבית והשאירה אותם בתוך הסל הגדול. המראה היה מפתיע למדי. בתחתית הסל הייתה קטיפה ירוקה, ששימשה פעם כוילון, וכל הגורים היו גם הם בצבע ירוק. הדבר הראשון שעשינו היה כמובן אמבטיה לכל הגורים, למרות שלא מומלץ לרחוץ אותם בגיל זה. רק אז יכולנו לפתוח את המזוודות בנחת.

הגור האחרון שנולד ל"לתקה", הכלבה של אמי, היה נקבה בצבעי חום-לבן שקראנו לה "זוזיה" והיא נשארה אצלנו. עכשיו לאמא הייתה כלבה, לאבא היה כלב ולאח הגדול הייתה כלבה, כי הוא החליט שהיא תהייה שלו. לי לא היה כלב, אבל כאשר היה צריך לצאת עם הכלבים, כולם היו עסוקים, ואני הייתי זו שיצאה אתם. הבעיה הייתה שגרנו במרכז העיר. הרחוב שלנו היה סואן, ולי לא היה די כוח להחזיק את הכלבים. למזלי, כל הנהגים היו עוצרים כאשר הכלבים היו מושכים אותי לצידו השני של הרחוב.

יאשקה

קשה היה לי להבין את היחסים בבית. הרגשתי שקורה משהו, אבל היה קשה להבחין מה קורה, אולי בגלל שהייתי תמימה מאוד ואידיאליסטית. הייתה בבית אישה בשם יאשקה. היא עבדה במתפרה של אבא עוד בזמן המלחמה. הייתה שקטה מאוד, כך שהיה קשה להבחין בה בבית. אני משום מה שנאתי אותה, אולי בגלל שתמיד הלשינה עלי. היא הייתה רזה, בלונדינית, שערה דליל, צבע עורה היה אפור. נראה היה כאילו היא לא מתרחצת, ואומנם היה בזה מן האמת, כי כאשר אני נזכרת בה, אני רואה את הצוואר המלוכלך שלה. היא הגעילה אותי. הייתה מדברת מעט מאוד, למראית עין הייתה צנועה, אבל אני לא האמנתי לאף מילה שלה. בכול יום ראשון הלכה לכנסיה. ביתר הימים כמעט שלא יצאה את הבית.

פעם אחת נסעתי לכפר בו גרו אמה ואחותה. כיוון שלא היה להם בית משלהם, גרו אצל איש עיוור ובודד וניהלו לו את המשק. כאשר אחותה הייתה חולבת פרה, הייתי עומדת עם ספל מוכן כדי לשתות חלב הם מן הפרה. פעם אחת, בהיותי שם, סיידו את הבית. העיוור רצה קירות לבנים, אבל אחותה של יאשקה ואמה רצו פרחים. הייתה להן שבלונה באמצעותה מציירים דוגמאות על הקירות.

כאשר העיוור יצא לטייל ציירו פרחים על הקירות. לפעמים גייסו גם אותי לעבודה זאת. כאשר בא מישו לבקר ואומר שהדירה צבועה יפה, הייתי צוחקת בשקט עד דמעות. העיוור היה אומר "מה יפה? לבן! נקי!" הן היו עושות לאורח סימנים ורומזות שלא יגיד מילה נוספת על הנושא.

לבעלי אחד הבתים בכפר היה כלב נושך. בעלי הבית נתנו לי רשות לבוא בכל זמן שארצה ולאסוף אגסים שנפלו מן העץ. יום אחד באתי והם לא היו בבית. נכנסתי לגינה לאסוף כמה אגסים ופתאום ראיתי את הכלב שלהם. ראיתי שהשרשרת שהכלב היה תמיד קשור בה, קרועה. הכלב הסתכל עלי ולא ידעתי איך לצאת שהוא לא יקפוץ עלי. כל רגע נדמה לי כנצח, ולאט, מילימטר אחר מילימטר, הלכתי אחורה והכלב המשיך להביט בי. נזקקתי לחצי שעה כדי לצאת משם. למחרת סיפרתי לבעלי הבית מה שקרה לי. הם צחקו ואמרו שהכלב היה קשור בחבל. בדרך כלל לא פחדתי מכלבים, כי הייתי רגילה אליהם ואהבתי אותם.

נחזור ליאשקה. היה קשה לדעת מהן מחשבותיה, אבל נראה שנהנתה מן הסכסוכים בבית. יום אחד, כאשר ישבנו כולנו ליד השולחן בזמן ארוחת הצהריים, נכנס האח הצעיר, שיכור כרגיל, ופנה אל אבא: "מדוע אתה ישן עם הזונה הזאת?" הכוונה הייתה ליאשקה: "אני זי... אותה!"

"אתה לא מתבייש!" קרא אבא. עולמי חרב עלי: "על מה הוא מדבר?" חשבתי "איך זה יתכן?"

תוך זמן קצר התברר שאכן כך היה. יאשקה עזבה את הבית, ואבא היה הולך אליה.

אבא מעולם לא התייחס יפה אל אמא, עכשיו היחס אליה נעשה גרוע יותר. רק אני ידעתי כמה היא בכתה בגללו. תמיד ניסיתי להרגיע ולעודד אותה. פעם כאשר הייתי עם אמא במטבח, נכנס אבא והעליב אותה בנוכחותי. בזה עבר את גבול הטעם הטוב ואמרתי לו מילה אחת שפרושה "איש ללא חינוך". הוא שאל: "מי?" אמרתי: "מר ז." (האות

הראשונה של שם משפחתו). פניו השתנו, עיניו נעשו פראיות. הוא תפס בידו סכין שהייתה מונחת על השולחן וכיוון אותה אלי. למזלי סטאשק נכנס באותו רגע למטבח, קפץ על אביו תפס את ידו של אבא ממש ברגע אחרון ואמר לי לצאת מן המטבח. בטיפשותי אמרתי שאני לא רוצה, כי אני גרה פה. מאז לא דיברתי עם אבא מספר שנים. זה היה הרגע היחיד בו ראיתי את אבא מאבד את שליטתו העצמית.

גירושיני ונישואיני

אמי סיפרה לי את תולדות חייה. אמה נפטרה כאשר הייתה ילדה קטנה, ואביה התחתן שוב. אמה החורגת הייתה בדיוק כמו בסיפור על סינדרלה. העבידה אותה קשה בבית, לא נתנה לה ללמוד ואפילו לא שמעה בקולו של כומר, שבא לביתה ואמר שיש לאפשר לילדה ללמוד, משום שהיא כשרונית ותלמידה מצוינת. בילדותה הייתה אמי מתגנבת לבית הספר יחפה גם בחורף ובשלג. הדרך לבית הספר הייתה ארוכה. כאשר אמי גדלה קצת, הייתה אמה החורגת שולחת אותה לעבוד בניקיון אצל אנשים זרים ולוקחת את כספה. למעשה לא היה לה בית, וכאשר הייתה בת עשרים, אחותה הגדולה הכירה לה אלמן עם שני בנים, כדי שתנישא לו.

לרוע מזלה התאהבה בבן הגדול של האלמן והוא בה. הבעיה הייתה שלא היה לה לאן ללכת.

הוא היה בן שש עשרה והיא בת עשרים. אבא שלו רצה להתחתן איתה ולא הייתה לה ברירה, כי הבן לא יכול היה לתת לה בית. לפני שהתחתנה עם האלמן, אמרה לו שהיא

אוהבת את בנו, ומשום שהיא רוצה להיות אישה נאמנה, היא מבקשת ממנו שירחיק את הבן מן הבית, כי אחרת יהיה לה קשה מאוד. אבא כמובן לא התחשב ברגשותיה.

גם יאשקה, התברר, רצתה להתחתן עם סטאשק, אבל הוא היה מאוהב באמא, לכן יאשקה ניהלה רומן עם האח הצעיר. כאשר ראתה שהוא לא מתכוון להתחתן איתה, נטפלה לאבא. התוצאה הייתה שאבא התגרש מאמא והתחתן עם יאשקה, הצעירה ממנו בעשרים ושמונה שנה. אמי הייתה צעירה מאבא בשש עשרה שנה. הגירושין היו בשביל אמא מכה קשה, אחרי עשרים וארבע שנות נישואין אותם הקדישה למשפחה.

פעם ראשונה ניסתה להתאבד באמצעות כדורי שינה, אבל אני הגעתי בזמן. היא שכבה במיטה, ואני ניגשתי אליה לשאול משהו. היא כמעט לא יכלה לדבר, ואז הבחנתי במיכל ריק של כדורי שינה. הבנתי מיד שבלעה אותם. מהר קראתי לאמבולנס שלקח אותה לבית חולים, שם עשו לה שטיפת קיבה. פעם נוספת ניסתה להתאבד, כאשר יצאתי מן הבית ללוות חברה. כאשר חזרתי הביתה אחרי כחצי שעה, מצאתי אותה שוכבת על הרצפה בסלון, מטושטשת לגמרי, ושמעתי שאבא מזמין אמבולנס. ברגע הראשון לא הבנתי מה קרה. לראות אותה שוכבת על הרצפה – דבר זה הקפיץ את נשמת, כי חשדתי שידו של אבא בכך. אבל כאשר אמר בטלפון שזו הרעלת גז, נרגעתי. לא הייתי סולחת לו התעללות בה. התברר שכאשר הייתה לבד בבית, פתחה ברז גז במטבח ושמה את הצינור בפה. טוב שאבא חזר הביתה, סגר את ברז הגז, פתח את החלונות וגרר את אמי לסלון. לקחו אותה לבית חולים ושוב עשו לה שטיפת קיבה.

למחרת היו צריכים לשחרר אותה, אבל באותו לילה הביאו לחדרה בבית חולים אישה צעירה בהריון, שבבוקר נתגלה אצלה שיתוק ילדים. כל הקומה נסגרה לשלושה שבועות של הסגר, ובמיוחד החדר שבו הייתה אמי. כאשר באתי לבקר אותה ורציתי למסור חבילה בשבילה, האחות הגיבה: "אני לא הולכת לשם". נבהלתי כמובן, כי עוד לא ידעתי מה קרה, אבל אחות שנייה לקחה ממני את החבילה ומסרה לאמי. ההסגר היה ארבעה שבועות. אמי הכריזה: "אם אני אראה סימנים ראשונים של המחלה אצלי – אני אקפוץ מן

החלון". החדר היה בקומה הרביעית, ואני ידעתי שהיא מסוגלת לכך. הייתי כל הזמן במתח. פחדתי שיקרה לה משהו. רצייתי בכל מאודי שהיא תישאר בחיים והיא פשוט לא רצתה לחיות.

בסוף דצמבר, אחרי תום ההסגר אמי חזרה הביתה. אז גיליתי שכמה מן הציונים שלי בסכנה. התחלתי ללמוד קצת והצלחתי לשפר את הציונים. עכשיו התחילה בשבילי תקופה קשה מאוד. אחרי בית הספר הייתי רצה ישר הביתה, מתיישבת לידה ומחזיקה את ידה, מנסה להרגיע אותה. היא הייתה מתנהגת כמו ילדה קטנה, חסרת אונים, ואני, בפעם ראשונה בחיי הרגשתי שמישהו זקוק לי. זה נתן לי כוח להתגבר על הקשיים. הייתי בת שבע עשרה. הייתה זאת שנה של בחינות בגרות והייתי צריכה ללמוד, אבל חשוב היה לי יותר לשבת איתה שעות ארוכות, ידה בידי. ניסיתי ולהסביר לה שזה לא סוף העולם, שעוד מחכים לה ימים יפים, שאני רוצה שהיא תחיה בשבילי, שאני זקוקה לה. כוח השכנוע שלי היה כנראה די חזק, כי לאט, לאט נרגעה, וביחד איתה גם אני. בהדרגה התחילה לתפקד, אומנם באטיות רבה, אבל גם זה היה הישג. היא נעשתה ממש תלויה בי. הייתה שואלת אותי מה ואיך לעשות.

הופעתי כעדה במשפט הגירושין של הורי. הייתה זאת, כמובן, פעם ראשונה שהייתי בבית משפט. זכור לי רק שהשופט שאל מי אני, ואמי ענתה: "קורבן השואה". מרגע זה כבר לא יכולתי להוציא מילה מפי וכך נגמרה עדותי.

אבא התחתן עם יאשקה מייד אחרי המשפט במאי. המצב השתנה מאוד כאשר אחי הגדול הציע לאמי נישואין. דבר ראשון ששאלה אותי היה, אם להיענות להצעתו. עניתי לה שאין לה ברירה כי היא לא רוצה מזונות של אבא, ואמרתי לה שהיא אוהבת את סטאשק כל כך הרבה שנים, כך שאין מה להתלבט, אבל הוספתי, שלי יש ספק אחד, שהוא היה שקט מדי כל השנים, ואני חוששת שיתחיל להשתולל. אמי אמרה שאולי כל אחד אחר, אבל סטאשק

לא. אמרתי הלוואי שכך יהיה. לבסוף אמי אמרה שתסתפק בחמש שנים של אושר. גם זה לא ניתן לה.

בשנה השלישית של נישואיהם הכול פתאום השתנה, סטאשק גילה שיש גם נשים אחרות. הם התחתנו ביוני. מעכשיו המצב שלי היה די משונה כי אמי התחתנה עם אחי. האח שלי הפך להיות אבי, כאשר מישהו שאל אותי עליו, הייתי עונה שזה אח שלי, ולפעמים, שהוא בעלה של אמי. המצב גרם לי אי נוחות רבה.

זמן קצר אחרי שאמי התחתנה עם אחי, אבא חזר הביתה עם יאשקה. הדירה חולקה לשנים. גרתי עם אמי ואחי בשני חדרים הפונים לרחוב, ובשני חדרים אחוריים גר אבא עם יאשקה. הסלון היה חדר מעבר. במשטר הקומוניסטי להשיג דירה היה כמעט בלתי אפשרי. יאשקה עשתה פינת מטבח בפרוזדור המוביל לשני החדרים האחוריים, ובמטבח המשותף רק בישלה. האמבטיה הייתה משותפת.

אני לא רציתי ללכת למבחני בגרות כי לא הייתי מוכנה ולא רציתי להיכשל. לא היה לי זמן וראש ללמוד. בלילות הייתי נותנת שיעורים במתמטיקה לחברה, כי לא יכולתי לסרב לבקשות של אמה, ואני הרגשתי שאני לא מוכנה. אמי התחננה לפני שאנסה, אמרה לי שהייתי תלמידה טובה ובוודאי אעבור את המבחנים, ואם לא, לא יהיו לה טענות אלי, כי היא יודעת שלא היה לי זמן ללמוד. אמי שוב נכנסה לבית חולים (עברה כריתת רחם בגלל גידולים שפירים) וביום של מבחן בגרות שלי עברה ניתוח. מאחר שלא רצתה לאכול אוכל של בית החולים, הייתי צריכה לבשל ולהביא לה אוכל לבית החולים, שהיה רחוק מהבית.

להפתעתי עברתי את מבחני הבגרות בשלום. אומנם הציונים לא היו כמו שרציתי, אבל קיבלתי תעודת בגרות. התביישתי מהמורה לפיזיקה, שציפה ממני להשיג ציון גבוה, אבל מה יכולתי לעשות? לא סיפרתי למה לא יכולתי להתכונן, זה לא היה משנה דבר.

הוא היה מורה מאוד קשוח וכולם פחדו ממנו. כאשר עמד לקרוא מישהו ללוח היינו מתכווצים בספסלים, כדי שלא יראה אותנו. אני זוכרת איך היה מוריד את המשקפיים על האף ובמבט מעליהם היה מחפש קורבן שיבוא ללוח. יום אחד הייתי אני הקורבן. ברגליים רועדות התקרבתי ללוח. המורה נתן לי לחשב נוסחה חדשה. הזעתי, ניסיתי בכל כוחי אבל לא קיבלתי את התוצאה הדרושה. חשבתי בלבי שזה הסוף שלי, אני מחוסלת, ואז הוא אמר: "אומנם לא קיבלת את התוצאה הנכונה, אבל תקבלי ציון 'טוב' כי את יודעת לחשוב". לא האמנתי למשמע אוזני 'טוב' אצלו היה בגדר בלתי אפשרי. רוב התלמידים בכיתה היו מאושרים כאשר השיגו ציון מספיק 'על מסילות', כלומר, מספיק עם שני מינוסים. חזרתי למקומי מאושרת עם ראש מורם. הרגשתי גבוהה יותר, אבל עדיין לא האמנתי שזה קרה לי. מאז הוא ציפה ממני לגדולות. לכן הצטערתי כל כך שאכזבתי אותו.

לפני מבחני הבגרות קראה לי המורה המחנכת ואמרה: "את חייבת להירשם לתנועת הנוער, כי אחרת לא יתנו לך לעבור בחינת בגרות". המשטר בפולין חייב זאת.

שתי משפחות שמכירות זו את זו מזיווגים קודמים, ואשר גרות בדירה אחת, זה לא דבר פשוט.

המצב הזה הביא עמו תקופות שלום ותקופות מלחמה. בתקופות שלום – כולם דיברו עם כולם, בחגים היו חילופי מתנות. בתקופות מלחמה – הכיסאות היו נשברים על ראשיהם של היריבים. לאחר נישואיה פרחה אמי מאושר, אבל כמו שהזכרתי קודם, האושר לא ארך זמן רב.

המבוך

המשבר התחיל בחופשה משותפת של שתי המשפחות החדשות. עד היום קשה לי להבין איך הם יכלו לנסוע ביחד לחופשה. זה נראה לי ממש טירוף. הם נסעו לחופשה בהרים:

אבא עם יאשקה ואמא. סטאשק היה אמור להצטרף אליהם מאוחר יותר, כי לא קיבל עדיין חופשה.

למה נסעו ביחד לאותו מקום ולאותה דירה? אבא ויאשקה היו בחדר ואמי ישנה בסלון, ניסיתי להבין את זה ולא הצלחתי. ביום הנסיעה סטאשק ליווה אותם לתחנת הרכבת מוקדם בבוקר. אני נשארתי בבית והמשכתי לישון. תמיד ישנתי חזק ולעתים היו לי חלומות שאני בורחת מהגרמנים. כנראה זזתי הרבה בשנתי וכתונת הלילה שלי הייתה סביב ראשי. לא הייתי מכוסה כי השמיכה כנראה נפלה מהמיטה, או שהייתה על ראשי. סטאשק חזר מתחנת הרכבת כיסה אותי בשמיכה. אני לא התעוררתי.

כבר באותו בוקר התחילו הצרות שלי. הבחנתי שהתנהגותו של סטאשק משונה, אבל לא הקדשתי לכך הרבה מחשבה. הלכתי לעבודה וכאשר חזרתי, המצב היה גרוע יותר. הוא הביא כמה חפיסות שוקולד, קנה פסטראמה טובה ואמר לי לאכול אותם. שאלתי מופתעת: "מה קרה שקנית את כל הדברים האלה?" הוא ענה לי: "את יודעת שראיתי אותך בבוקר!"

"מה זאת אומרת שראית אותי בבוקר, גם עכשיו אתה רואה אותי!" לא הבנתי למה כוונתו. הייתי אז ילדותית ותמימה יחסית לגילי. כל מה שידעתי היה מן הספרים. אומנם הייתי כבר בת עשרים, אך ניסיון מיני לא היה לי. "ראיתי אותך לא מכוסה", אמר לפתע.

"אז היית צריך לכסות אותי!" אמרתי בפשטות, עדיין לא מבינה את הקשר בין הדברים להתנהגותו.

ברגע מסוים ניסה להתקרב אלי, כנראה כדי ללטף אותי, ברגע זה הבנתי את כוונתו, והרגשתי שאני מתמלאת בהרגשת גועל. הדפתי אותו ממני והזהרתי אותו שלא יתקרב אלי שוב, כי אין לדעת מה אהיה מסוגלת לעשות לו. אמרתי לו לקחת את כל הדברים שקנה כי אחרת הם יעופו מן החלון. "אבל אני הבאתי אותך מהרחוב הביתה! הצלתי אותך! את צריכה להיות אסירת תודה!"

לא האמנתי למשמע אוזוני! חשבתי שאני חולמת, שלא יתכן שאדם שפוי יגיד דבר כל כך שפל.

"אם בשביל זה הצלת אותי, טוב יותר היה לו השארת אותי ברחוב!" הגבתי, רותחת מזעם.

"יבוא מישהו מהרחוב וייקח אותך, אותי את כבר מכירה!" ענה.

"ובמה אתה יותר טוב מן האיש מהרחוב?" צעקתי. העולם שעד עכשיו נראה לי מלא אנשים טובים, המוכנים להקריב את עצמם למען אחרים, התהפך פתאום בעיני. המעשה הטוב שהוא עשה, כאשר הביא אותי מן הרחוב הביתה, ושזכרתי לו תמיד לטובה, הפך בין רגע לחסר ערך בעיני, ההערצה שהייתה לי אליו הפכה לדחייה מוחלטת, לא האמנתי שאפשר להגיד לאדם דבר כזה. הרי הוא היה לי לא רק אח, הוא היה כמו אבא שלי, דאג לי, טיפל בי.

חשבתי: "האם על כל מעשה טוב מגישים חשבון? האם העולם מלוכלך כל כך? האם אדם לא מסוגל להשתלט על תשוקותיו? האם כל העולם מושחת? אולי רק סטאשק חלש וחסר אופי?"

השאלות האלה מילאו את ראשי. לא יכולתי למצוא לחן מענה. לאיש לא יכולתי לספר מה עובר עלי. משום מה התביישתי במה שקורה לי, למרות שלא אני הייתי צריכה להתבייש.

בינתיים סטאשק הלך למיטה, שמעתי אותו מיילל כמו זאב. למחרת החלטתי לדבר איתו.

חשבתי שאולי יהיה אפשר לדבר אל ההיגיון שלו, שאולי יבין ויפסיק להטרידני.

שאלתי אותו: "לו נעניתי לרצונך, מה היה מצבנו בבית הזה?"

"היית נשארת איתנו ביחד, עם אמא ואיתי" ענה בשלווה.

"אתה מבין מה שאתה אומר?" שאלתי בתקווה שייסוג מדבריו.

"בהחלט, תמשיכי להיות איתנו ביחד" חזר על דבריו.

"אתה פשוט מטורף!" סיימתי את דברי. איבדתי כל תקווה שאפשר יהיה לדבר איתו

ולשכנעו שרצונו מעביר אותו על דעתו. לא ניסיתי לדבר איתו עוד, כי הבנתי שזה לא ישנה דבר.

התחלתי לפחד ממנו, פחדתי שייעשה אליים. לפני שהייתי הולכת לישון הייתי סוגרת את דלת החדר בו ישנתי ומצמידה שולחן כבד לדלת. הייתי מזמינה חברה לישון איתי. "מדוע את מזמינה חברה לישון איתך? האם את פוחדת ממני?" שאל בחיך אירוני. לא עניתי.

יום אחד לקח את המפתחות מכל החדרים והלך לעבודה. הוא היה צריך לחזור בערב. נעלתי את דלת הכניסה, כדי שלא יוכל להיכנס. כל הלילה צלצל אלי מטלפון ציבורי. כמובן שלא עניתי אבל גם לא יכולתי לישון. את הדלת פתחתי רק בבוקר, כאשר הייתי צריכה לצאת לעבודה. כאשר נכנס, אמר לי בכעס: "לא אנושי מה שעשית!" "והתנהגותך אנושית?" חשבתי.

כל כך חיכיתי שכולם יחזרו מהחופשה הביתה.

בינתיים הגיעו שני מברקים. מברק לאמי המודיע שאחיה נפטר, ומברק לאבי המודיע שגם אח שלו נפטר: צירוף מקרים. סטאשק נסע להביא את המברקים לאמי ולאבי, ואני סוף סוף יכולתי לישון בשקט. אמי ואבי נסעו ללוויות, וסטאשק נישאר עם יאשקה בעיר הנופש.

לרגע זה היא חיכתה כל החיים.

כאשר אמי חזרה הביתה לא אמרתי מילה על מה שהתרחש בבית. ארזתי מזוודה ואמרתי לה שאני מותשת מעייפות ואני נוסעת לחופשה לשבועיים. לא רציתי לספר לאמי מיד. רציתי זמן למחשבה. חשבתי איך לספר לה כדי לא לפגוע בה. נסעתי לחוף הים הבלטי. הייתי אמורה לגור בקרון, אבל למזלי אישה שהייתי אמורה לגור איתה בקרון לא רצתה בחורה צעירה רק את חברתה, כך שאני עברתי לבניין עם בחורה צעירה ונחמדה. כל השבועיים היה מבול. לא היה אפשר לצאת לטייל. בבניין היה חימום, כך שהיה נעים ובקרונו היה קר. היה זמן להשלים שעות שינה. דיירת שלישית הגיעה למחרת. שכבנו במיטות, כאשר נכנסה הדיירת השלישית, שהייתה שמנה כל כך שבקושי דחפה את עצמה

דרך הדלת. היא התנשפה, הניחה את המזוודה שלה על שולחן, ורק אז אמרה לנו שלום, הורידה את מעילה ותלתה אותו.

אחרי מנוחה קצרה פתחה את המזוודה. חברתי ואני פרצנו בצחוק היסטרי ממש: מן המזוודה נפלו ארצה נעלי בית ענקיות של גבר, פיז'מה גברית ודפים כתובים התפזרו בחדר. התברר שבשדה התעופה החליפו את המזוודה שלה בזו של מישהו אחר. היא, מסכנה, הייתה קרובה לעילפון. כאשר יצאה כדי להתקשר לשדה תעופה, ניסינו שתינו לדמיין איך הגיב האיש המסכן שבא להרצות ובמקום חומר שהכין, מצא במזוודה חלקי מלתחה ענקיים של השותפה שלנו לחדר. עד הבוקר התגלגלנו מצחוק. בבוקר הגיע שליח משדה תעופה עם המזוודה הנכונה.

החופשה נתנה לי מנוחה וקצת רגיעה. כאשר חזרתי הביתה אמי שאלה אותי: "את מתארת לעצמך מה קרה?" עניתי שאני משערת שליאשקה ולסטאשק היה רומן. "איך את יודעת?" שאלה אמי מופתעת. ניסיתי להסביר לה למה זה קרה. הסברתי לה שסטאשק לא הצליח לפתות אותי, אז עם יאשקה לא הייתה לו שום בעיה. אמי כנראה לא קלטה את חומרת המצב, לכן אמרה: "לך אני לא דואגת, כי אני יודעת שאת לא תעשי דבר לא מוסרי או מנוגד לעקרונות שלך. אני רק לא מבינה איך את הרגשת מיד מי זאת יאשקה ותמיד לא סבלת אותה. את מרגישה את האנשים יותר טוב ממני. אני דווקא חיבבתי אותה תמיד, עד לרגע שהבנתי מי היא. בגללה נהרסה המשפחה".

"אבל אמא, את יודעת איזה מין בית זה היה לו לא היה לי מספיק כוח לעמוד נגד סטאשק? את מבינה שאני לא יכולה לשבת איתו יחד ליד השולחן! הוא מגעיל אותי!" כמעט צעקתי. היא חשבה רגע ואמרה: "הוא בעלי, אני אוהבת אותו, את כבר עצמאית, במצב כזה את צריכה לעזוב. אני לא אוותר עליו".

בלי לומר מילה הלכתי למטבח והתחלתי לבכות. אבי ניגש אלי ושאל: "מה קרה?" "אין לי לאן ללכת!" אמרתי.

"בואי אלי" השיב. למצוא דירה או חדר בזמנים ההם היה קשה מאוד, כמעט בלתי אפשרי.

העברתי את החפצים המעטים שלי לחדר ששימש מתפרה. ישנתי במיטה שמעליה היו תלויים בגדים בכל מיני שלבים של תפירה, כך שלמעשה לא הייתה לי פינה משלי, אבל לזה הייתי כבר רגילה.

צריך לעבוד

לצורך הכרונולוגיה אחזור אחורה לרגע שסיימתי את לימודי בבית ספר התיכון. רציתי מאוד ללמוד באוניברסיטה. בצו הגירושין של הורי, בית משפט קבע שאבי ישלם מזונות לאמי, ולי ישלם עד שאגמור ללמוד באוניברסיטה. חלמתי ללמוד רפואה או הנדסת בניין. אמי שכנעה אותי ללמוד זואולוגיה, ואני לא יודעת למה נכנעתי לה. נסעתי לקראקוב למבחני קבלה לאוניברסיטה. פחדתי במקצת, כי ציוני הבגרות שלי לא היו מבריקים, אבל למזלי, בית הספר התיכון שבו למדתי נחשב לאחד הטובים בפולין. כאשר הבוחן ראה מאיזה בית ספר באתי, אמר בצחוק שאותי אין אפילו צורך לבחון. ובאמת, היו במבחן אנשים עם ציונים הרבה יותר גבוהים משלי, שלא ידעו דברים בסיסיים. התחרות להתקבל לאוניברסיטה הייתה גדולה, על כל מקום היו עשרה מועמדים. לשמחתי התקבלתי. הייתה לי בעיה רצינית אחת: כיוון שלאבא היה עסק פרטי, הייתי שייכת למעמד הבורגני, ולא הייתה לי זכות למלגה ולא למעון. לשכור דירה עלה הרבה כסף, הייתי צריכה גם כסף למחיה כי הייתי צריכה לגור בקראקוב.

כאשר לאבא נודע שהתקבלתי לאוניברסיטה, שלח לי מכתב ובו כתב שהוא לא יכול לממן את לימודי, ושאני צריכה להסתפק בתעודת בגרות, כי לו אין אפילו את זה. לא היה לי קשה לעזוב מפני שזואולוגיה לא עניינה אותי כל כך. כאשר חזרתי הביתה אמרתי לאבא שאני לא רוצה ממנו דבר, ושאוניברסיטה אני אגמור, כי אני רוצה בכך. אמרתי שאני הולכת לחפש עבודה.

למצוא עבודה לא היה פשוט כי לא הייתי עדיין בת שמונה עשרה, הייתה חסרה לי שנה. אחרי מאמצים רבים מצאתי עבודה באיזה משרד קטן, איפה שאני הייתי המשכילה ביותר, וזה לא היה נוח למנהל שם, כי כולם שאלו אותי, אם לא ידעו משהו. לכן, אחרי חודשיים פיטרו אותי.

ממשכורתי הראשונה קניתי לאמי תיק דמוי נחש. הייתי כל כך מאושרת שיכולתי לקנות לה מתנה בכספי שלי. לא היה איכפת לי שלא נישאר לי גרוש, כי התיק עלה כמו כל המשכורת.

חבל שאמי לא התלהבה במיוחד מהתיק.

עבודתי השנייה הייתה באתר בנייה. החורף היה קשה, בצריף שבו עבדתי היו רווחים בין הקרשים, כך שהיה אפשר לראות מה קורה באתר. ישבתי במעיל ומעליו פופאיקה (סוג של דובון שלובשים בסיביר) כפפות ונעלי חורף. לא עזר שישבתי ליד התנור. טרמומטר התפוצץ בארון. עכברים טיילו חופשי בצריף, לא פחדו ממני.

בקיץ היו תמיד על שולחני פרחים, שהעובדים גנבו מגינות באזור, גם סוכריות. הייתי אישה יחידה באתר. עבדתי עם בחור שהתאהבתי בו והוא בי, אבל לא היה אפשר להתקרב אלי, כי היה תמיד סרגל לידי והרשיתי שבינינו יהיה מרחק של סרגל. פחדתי מגברים ולא סמכתי עליהם. הבחור התחתן אחר כך עם חברה שלי. אני בכלל לא התכוונתי להתחתן, אחרי מה שראיתי בבית. עבדתי שם שנתיים.

העבודה השלישית שלי הייתה בגליביצה, אם אינני טועה זה שלושים קילומטר מקטוביצה.

בשעה חמש בבוקר הייתה לי רכבת לגליביצה ואחר כך חשמלית עד העבודה. הייתי מתלבשת מתחת לשמיכה כי היה קר מאוד. המים על השולחן היו קפואים. הייתי יוצאת בשעה ארבע וחצי בבוקר והייתי חוזרת בקיץ, בסביבות חמש וחצי, ובחורף לפעמים מאוחר בערב, כי רכבות לא היו נוסעות כסדרן, היו נתקעות בשלג, והיה צריך להכות עד שיפנו דרך.

הנסיעות האלה היו קשות בשבילי. לא היו לי בגדים מתאמים, הרגליים שלי היו קפואות ואדומות כל הזמן, למרות שכבת עיתונים בהם הייתי עוטפת את רגלי בתוך הנעליים. דבר זה גרם לגירויים בלתי נעימים בעורי, במיוחד בקיץ. מעולם לא התלוננתי ולא אמרתי שאני צריכה משהו.

כל הכסף שהרווחתי הייתי נותנת לאמי. פרט לכסף לכרטיס רכבת ולחשמלית נשארו לי כמה גרושים, כך שכאשר שכחתי לקחת כריך בבוקר, יכולתי לקנות רק לחמנייה יבשה. כאשר לא שכחתי לקחת כריך מהבית, בכמה גרושים שהיו לי הייתי קונה שארית בד ותופרת לי חולצה או חצאית. דבר ראשון שתפרתי היה חלוק בית, לא מוצלח במיוחד, אבל מחוסר ברירה שירת אותי יותר מעשר שנים. במשך הזמן השתכללתי בתפירה. הייתי מסתכלת איך תופרים אצל אבא. למדתי לתפור היטב, עד כדי כך שתפרתי מעילים לחברות שלי. תפרתי אותם עם סגנון, זה מה שהיה חסר לתפירה של אבא. המחמאות שהחברות קיבלו מכולם, גרמו לי הנאה רבה. יום אחד שאל אותי אבי: "מתי למדת לתפור? הרי אף פעם לא היית בבית!" אחר כך התחיל לקנא ואסר עלי לתפור במתפרתו. יאשקה, שכל החיים הייתה במתפרה, כאשר רצתה לתפור לעצמה משהו, בקשה ממני שאגזור לה שמלה או משהו אחר שרצתה, רק ביקשה שלא אספר לאבא. אמה, שגם עזרה הרבה במתפרה, לא ידעה לתפור. אני תפרתי בשבילה הכול.

אמי שוב חלתה. היה חשד שיש לה גידול סרטני בחזה. הדבר התחיל שנתיים לפני כן, מרצונה לעזור לבן הצעיר של אבא. יום אחד נגשה אמי לאבא לבקש שיעזור לבנו הצעיר כי נראה שהוא בצרה. אבי בעט בה באכזריות עם רגל בחזה שלה. היא נפלה ואחרי שנתיים נוצר שם גידול. לא קישרנו את המעשה לגידול, לכן נלקחה לבית החולים לחולי סרטן ועברה שם בדיקות קשות מאוד. הייתי מבקרת אצלה יום, יום, כי בית החולים היה בגליביצה, מקום עבודתי.

עד היום אני זוכרת תמונות קשות מאוד מבית החולים הזה. חוסר התקווה היה תלוי באויר.

ראיתי שם אנשים צעירים על כיסאות גלגלים שנשלחים הביתה, לא מפני שהבריא, אלא רק כדי לא להגדיל את מספר המתים בבית החולים. ראיתי תינוקות חולים בסרטן. אנשים שחלו בסרטן העור הסתובבו במסדרונות, כשקווים עבים שחורים על פניהם סביב מקומות שעשו בהם הקרנות. אחרי שבועיים של בדיקות קשות ושל פחד משולב בדיכאון, התברר שאין לאמי סרטן, שזו רק סרקומה - גידול שפיר. בכל זאת צריך היה לנתח. הניתוח היה ארוך ונמשך כשש שעות, כי היה צריך להרים צלעות כדי להגיע לגידול שלחץ על הלב. אמי המסכנה, עברו עליה ימים קשים: טיפולים בבתי חולים שונים ומספר ניתוחים.

כאשר סטאשק מצא מישהי אחרת (בחורה צעירה בת גילי) ועזב את הבית, אמי רצתה שאני אחזור אליה לגור איתה. היא נעשתה לא יציבה והייתה נתונה למצבי רוח קשים. העדפתי לגור אצל אבי בחוסר פרטיות. עם זאת לא היה לי קל לסרב לאמי, כי ריחמתי עליה, לא פעם ניסיתי לחזור להיות איתה אבל הניסיונות לא עלו יפה.

בזמן ההוא למדתי ספרנות בוורשה מטעם העבודה, כי עבדתי במועדון בינלאומי לספרות ועיתונות. במילים אחרות, חנות ספרים ועיתונים בכל מיני שפות וגם מועדון, בו היו הרצאות והיו נפגשים אנשי עיתונות, שחקנים ואומנים. פעם בחודש הייתי נוסעת ליומיים להרצאות או למבחנים. אמי הייתה מכינה לי כריכים לדרך, והייתה מזמינה אותי

לארוחות. לא הרגשתי נוח במצב הזה. בסופו של דבר הייתי חייבת לה את חי. הסכמתי לחזור לגור איתה. בזמן שגרתי אצל אבא, אכלתי ארוחות צהריים בעבודה וארוחת בוקר וערב ארגנתי לי לבד. כאשר חזרתי לאמי, שילמתי לה עבור האוכל, כי היא לא עבדה ולא היו לה שום הכנסות. כך לפחות ידעתי שגם היא אוכלת כמו שצריך. באותו זמן סטאשק עדיין התגורר לבדו בחדר השני. יום אחד חזר שיכור כלוט, התנפל על אבא והתחיל להכות אותו. כאשר ראיתי שהתגרה רצינית, יצאתי לרחוב בבהלה, תפסתי בשוטר הראשון שפגשתי, ומלאת בושה סחבתי אותו לביתי. השוטר הצליח איכשהו להפריד ביניהם, ואבא גירש סופית את אחי מן הבית.

עכשיו, לראשונה בחיי, היה לי חדר משלי. איזה אושר! כאשר גרתי עם אמי הייתי צריכה לכבות את האור בשעה תשע בערב. לא הורשתי להביא אפילו חברה הביתה. הייתי כבר בת עשרים וחמש, והדבר הראשון שרציתי לעשות היה להירשם לאוניברסיטה. ההרשמה כבר הסתיימה למעשה, והייתי כולי תקווה שאוכל בכל זאת להירשם. אינני יודעת איך הצלחתי לשכנע את הפקידה שתרשום אותי. גם לא היה לי די זמן כדי להתכונן למבחני הכניסה. היה לי חבל להפסיד שנה. ועכשיו סוף, סוף, הייתה לי פינה משלי ללמוד.

האוניברסיטה

במבחן הכניסה במתמטיקה לא הצלחתי לפתור את התרגילים הפשוטים, כי שכחתי את הנוסחאות. את התרגיל הכי מסובך, בעל שלושה נעלמים, בטריגונומטריה, פתרתי בהצלחה. הבוחן אמר לי: "אני לא מבין איך נכשלת בתרגילים הפשוטים, ואת התרגיל המסובך ביותר, שכמעט אף אחד לא הצליח לפתור, פתרת מצוין". "זה פשוט, שכחתי את הנוסחאות ולא היה לי זמן להתכונן למבחנים, כי נרשמתי ברגע האחרון" ענית.

"אם כך, אני בטוח שתסתדרי בלימודים", אמר.

כאשר הודיעו שיש כבר תוצאות של הבחינות, רצתי לאוניברסיטה. מתוחה חיפשתי את שמי. לא יכולתי למצאו וחשבתי שהכול אבוד, אבל כאשר עברתי על הרשימה בשנית, מצאתי שם את שמי. קשה לתאר את שמחתי. תמיד רציתי ללמוד. חיכיתי שתהיה לי מסגרת ללימודים ופינה בה אוכל ללמוד, והנה, חלומי התגשם.

הייתי צריכה לעבוד כמובן, כך שלימודי היו בהתכתבות. צחוק הגורל הוא, שתמיד אמרתי שאלמד הכול פרט לכלכלה, כי זה היה נושא שלא עניין אותי בכלל, אבל כיוון שהייתי צריכה לעבוד, לא הייתה לי ברירה אלא ללמוד דבר השנוא עלי ביותר. בהתכתבות אפשר היה ללמוד רק כלכלה. אבל החלטתי שאני חייבת להשיג תואר, לא חשוב במה, כי אני צריכה לחשוב על העתיד שלי. הרהיט הראשון שקניתי לי לחדר שלי היה שולחן כתיבה, כדי שיהיה לי מקום נוח ללמוד, והרגשתי מאושרת.

כאשר התחלתי ללמוד עבדתי עדיין בחנות הספרים, בכל מיני שפות. היו באים שם אנשי בוהמה, שהיו חסידים של הטיפה המרה. לפעמים היו שתויים מן הבוקר, זה היה בלתי נסבל, אבל כאשר היו פיקחים היה תענוג לדבר איתם. הייתה באה גם אינטליגנציה מקומית כמו סופרים, מוזיקאים ידועים, פרופסורים בכל התחומים. אפשר להגיד שהשמנת המקומית.

בהרצאה הראשונה בסטטיסטיקה, האסיסטנט לא התייחס אלינו יפה. האמירות שלו ש"אתם לא רוצים ללמוד ורוצים תואר", עצבנו אותי. כאשר יצאנו להפסקה אמרתי לו שאנחנו אנשים בוגרים ולא יפה לדבר אלינו בנימה כזאת, ואם אתה רוצה שנכבד אותך, אתה צריך לכבד אותנו. הוא פתח זוג עיניים מופתעות. ברגע הראשון לא ידע איך להגיב ושאל אותי האם אני לא פוחדת ממתמטיקה, ועניתי שלא, כי אני אוהבת אותה. "אבל מרצים למתמטיקה את לא אוהבת", אמר. השבתי לו, שעד עכשיו חבבתי אותם וניראה לי שעכשיו אני מפקפקת אם אחבב אותם. כולם אמרו לי שאני בצרות, כי הוא יתנקם בי, והם לא מקנאים בי.

בבוחן הראשון אצלו התיישבותי בשורה הראשונה והוא שלח אותי לאחרונה ואמר: "אצלי אתם לא תעתיקו, גם אני הייתי סטודנט". "באמת?" שאלתי. להפתעתי נוכחתי לדעת שהוא כיבד אותי על אומץ ליבי. במבחן אצל הפרופסור גם הוא נכח, וכאשר הפרופסור אמר בסוף המבחן (היינו שלושה במבחן) "האדונים יקבלו ציון מספיק ואת גברת היית טובה מהם, את תקבלי ציון טוב", האסיסטנט אמר: "כן, הגברת היא הכי טובה בקבוצה."

פעם אחרת באתי למבחן עם חום ושיעול, והאסיסטנט פגש אותי ואמר לי ללכת הביתה, השבתי לו שאני דוחה רק דברים נעימים ולמבחן אני באה. הוא התחנן לפני שאווותר. נכנסתי למבחן, בקושי יכולתי לדבר. עברתי את המבחן והפרופסור אמר שהוא רואה שאני לא מרגישה טוב וחבל שעבור התשובות הוא יכול לתת לי רק ציון מספיק. האסיסטנט אמר כן, הכי טובה בקבוצה עם מספיק, "אני אמרתי לה ללכת הביתה והיא לא הסכימה." הפרופסור אמר – "אבל עברה את המבחן."

פעם כאשר האסיסטנט הסביר חומר חדש, מישהו מאחורי לחש לי משהו מצחיק, ואני פרצתי בצחוק בקול רם. האסיסטנט השב שכנראה צוחקים עליו, ואמר שהוא רואה שלאחדים מאיתנו שמח מאוד ונראה איך זה יהיה ליד הלוח. "מי מתנדב לבוא ללוח?" שאל והביט ישר בעיני.

חברתי שישבה לידי אמרה לי בשקט: "תראי לו!" הרמתי את היד. הוא לא ציפה שאתנדב ומיד שינה את קולו: "בבקשה, בבקשה" אמר. התקרבותי ללוח עדיין מצחקקת. הוא נתן לי לפתור תרגיל. עשיתי הכול מהר והוא התחיל להסביר לכולם מה עשיתי. הלוח היה ארוך יותר מן הבמה שמתחתיו. אני זזתי לאורכו וברגע מסוים הגעתי לקצה הבמה ואיבדתי את שיווי משקלי. נפנפתי בידי, כדי לאזן את עצמי ולא ליפול. הוא עמד ולא ידע מה לעשות.

כאשר התאוששתי אמרתי: "אם מישהו היה טובע, אתה לא היית נותן לו אפילו כוס מים" וחזרתי למקומי. כולם צחקו.

צרות של אחרים

יום אחד ביקש אבי שאכתוב עבורו מכתב במכונת כתיבה, במשרד של החנות. כאשר באתי מוקדם בבוקר, ראיתי שם אישה בוכה. המראה שלה היה די עלוב, היא הייתה מכוערת, מלוכלכת, שערותיה פרועות. הפקידות הקיפו אותה, כל אחת רצתה לשמוע את סיפורה. אני לא הקשבתי במיוחד, כי הייתי עסוקה בכתיבת מכתב, אבל מהמילים הבודדות שהגיעו אלי הבנתי שאין לה איפה לגור, שישנה כבר שני לילות בתחנת רכבת, ולא ידעה מה לעשות עם עצמה. הפקידות שמעו את סיפורה, הסתלקו בשקט מן החדר ואני המשכתי להדפיס, וחשבתי עד כמה האנשים האלה אדישים לסבל של אחרים. כאשר כמעט כולם, פרט לאחד, עזבו, סובבתי את הראש ואמרתי לאישה: "אם את רוצה, תבואי עם החפצים שלך אלי היום בשעה שש אחרי הצהריים, הנה כתובתי. רשמתי לה על פיסת נייר. היא התקרבה אלי מופתעת הסתכלה בעיני ואמרה: "את בטוחה שאת מוכנה לקבל אותי? חשבת על זה?"

"את באמת רוצה שאני אחשוב? יש לך ברירה?" שאלתי.

"אני לא רוצה שתצטערי על כך?" ענתה לי.

"זה כבר תלוי בך!" השבתי.

בשעה שש היא הגיעה עם שני שקים: באחד בגדים ובשני ספרים. מכיוון שידידה שלי נסעה לחופשה והשאירה לי מפתחות של דירתה, החלטתי לקחת לשם את האישה, כי לא רציתי סכסוכים בבית. היא הייתה עצובה ואני רציתי לשמח אותה. שאלתי אם היא רוצה לשחק ברידג', היא הסכימה, כי חשבה שאני רוצה בכך. אני לא לקחתי בחשבון שהיא עלולה להיות עייפה והזמנתי חברים שפגשנו בדרך. בהתחלה שיחקנו והיה נחמד, עד הרגע בו טעמה קצת וודקה. לאחר הוודקה, העייפות כנראה גברה עליה. במטבח התחיל להתפתח ויכוח קשה בינה ובין אחד הבחורים, שאיתו הכינה אוכל ושתייה. מרוגזת נכנסה לחדר השני וסגרה את הדלת. רציתי להיכנס אחריה, אבל הבחור שהרגיז אותה עצר בעדי במילים: "השאירי אותה לבד, שתירגע".

"לא, אני חייבת להיכנס לשם" ענית. פתחתי את הדלת ונשימתי נעצרה. היא טיפסה לחלון, שהיה בגובה רב, חצי מגופה היה כבר בחוץ (זאת הייתה קומה שביעית) תפסתי את רגליה ולמרות התנגדותה הצלחתי להוריד אותה. התחלתי להרביץ לה, כה רב היה המתח שהייתי שרויה בו. היא לא התגוננה אך התחילה לבכות ואז הפסקתי. מיד גירשתי את כולם מהבית, פרט לחברה שפקדתי עליה לשמור על האישה. אני ניגשתי למטבח לנקות ולסדר. חברתי ואני לא ישנו עד הבוקר, בעוד שהאישה נרדמה וישנה שינה עמוקה. בבוקר הלכנו לעבודה. התברר לי שהיא עובדת ממש מול מקום העבודה שלי, ואחרי כשעתיים היא באה וביקשה ממני את המפתחות של הדירה בה היינו. פחדתי לתת לה את המפתחות, כי זאת לא הייתה הדירה שלי, אך הבנתי שאסור להראות לה שאני חושדת בה, אחרי כל מה שעבר עליה.

נתתי לה את המפתחות והיא הלכה לדירה. החברות שלי בעבודה התנפלו עלי במילים: "מה את עושה? את יודעת מי היא? אולי היא זונה? אולי היא תתאבד לך שם? מה תעשי אז?" כעסתי על החברות ואמרתי להן שאפילו היא זונה, אז אין לה זכות לחיות? ומי יודע איך הגיעה לזה?

העצבים שלי החזיקו מעמד כשעתיים והחלטתי לגשת לדירה, כי באמת פחדתי שהיא יכלה להתאבד.

צלצלתי בפעמון במשך חצי שעה, כבר ראיתי אותה מוטלת באמבטיה חסרת חיים. ניסיתי להריח גז, אבל לא היה שום ריח. בסוף פתחה לי את הדלת רדומה לגמרי. שאלתי לשלומה, היא רק חייכה ואמרה: "אין לך מה לדאוג. אני לא עשה לך בעיות. אני יודעת מה את עשית בשבילי, ואת יכולה להיות שקטה." נרגעתי. חזרתי לעבודה ולא הקשבתי עוד ללגלוגים של חברותי. למחרת היא נסעה לחופשה, ואני אמרתי לה שאת החפצים היא יכולה להשאיר אצלי עד שתחזור, ושאני אנסה למצוא לה חדר למגורים. לא הצלחתי למצוא, לצערי.

עוד לפני שחזרה, אני נסעתי לחוץ לארץ. השארתי לה מכתב, שבו מסרתי שתצטרך לחפש מקום מגורים בעצמה. בבוקר עם שובה, אמי עוד ישנה, היא חכתה עד שהיא תתעורר. כאשר אמי התעוררה, מצאה אותה מחכה לה בשקט בפינה. אמי החליטה לקחת

אותה כשותפה לחדר. היא הייתה כל כך נחמדה שהצליחה לכבוש את לב אמי ואת ליבי. אם מישהו רק ניסה להגיד עלי משהו לא במאה אחוז חיובי, למשל, אף גדול, הייתה מוכנה לקפוץ כמו חתולה ולהוציא לו את העיניים. אני הייתי בשבילה "טאבו" שאסור לגעת בו. בנוכחותה היה אפשר לדבר עלי רק טובות. אחרי שנה בערך מצאה חדר במקום אחד ועברה לגור שם. החדר החדש היה קטן, ומעל המיטה שלה היה תלוי צלב גדול וכבד שגרם לי הרגשה רעה, למרות שהייתי רגילה לצלבים. כאשר אני נזכרת בסבל שעבר עליה, אני חושבת על הצלב הזה. היא החליטה לסיים בגרות, להשלים בחינות חסרות. חסרו לה שנתיים. היא הייתה מבוגרת ממני בכמה שנים טובות, אבל הייתה מאוד אינטליגנטית, קראה המון ספרים. הלימודים לא היו קשים לה במיוחד. היא למדה ברצון רב.

כאשר חייה כבר הסתדרו איכשהו, כאשר מצאה לעצמה מקום וידידים – חלתה. היו לה כאבים בברך שהרופאים לא ידעו מקורם. חשבו שהיא היפוכונדרית. כאשר גילו שיש לה סרטן, היה כבר מאוחר, כי הוא התפשט. עברו עליה שנתיים של סבל נוראי. כדורי הרגעה כבר לא השפיעו עליה עד שהגיעה אל סופה. שלושת החודשים האחרונים לחייה עברו עליה בבית חולים לחולי נפש. הכאבים הטריפו עליה את דעתה. לפני כן, כאשר הייתי מבקרת אותה בבית חולים רגיל, בזמן שהייתה שפויה עדיין, הייתי מנסה להחדיר בה תקווה שהכול עוד יהיה בסדר. היא האמינה לי, או רצתה להאמין. הייתה מביטה לתוך עיני ונרגעת. כמה קשה היה לי לשקר לה. על מותה נודע לי באקראי, כי בשלושת החודשים האחרונים שהתה במוסד בעיר הולדתה.

בזמן שעבדתי בחנות הספרים, היה גבר שבמשך כמעט שנה היה לעיתים קרובות עומד לפני חלון הראווה ומתבונן בי ארוכות. זה היה קצת מביך, וגרם לי אי שקט. האיש היה נאה מאוד, לבוש היטב ועד כמה שלא רציתי לשים לב אליו, זה גרם לי חוסר מנוחה. החלטתי שאם יזמין אותי לאן שהוא – אסרב. יום אחד הוא אכן נכנס, קנה ספר ואמר

שיחכה לי בהפסקת הצהרים במסעדה קרובה למקום עבודתי. התכוונתי לסרב, אבל אמרתי כן, תודה.

הלכתי למסעדה, הוא ישב שם עם כעשרה גברים והציג אותי לפניהם. התברר שהוא עובד במשרה חשובה מאוד והגברים היו מנהלי מכרות פחם. הוא היה מזמין אותי מדי פעם, ותמיד היו אנשים נוספים, חלקם אותם אנשים. פעם בחורף שאל אותי האם חם אצלי בבית. אמרתי שלא, כי אין לי פחם. הוא אמר לחברים: שמעתם, לחנקה אין פחם בבית. למחרת הביאו לי טונה פחם. כאשר שוב בא להזמין אותי, שאלתי למי אני צריכה לשלם עבור הפחם והוא אמר שאינו יודע מי שלח לי את הפחם ושכשביל החברים שלו זה שום דבר.

אני הרגשתי מאוד לא נוח ואמרתי לו שאני לא רוצה מתנות. הוא היה מבוגר ממני בשבע עשרה שנה, גרוש פעם שלישית. לפעמים היה בא אלי עם בתו, שמאוד חיבבה אותי. נשים רדפו אחריו כי היה מאוד מושך. הוא אמר שאני הראשונה שהוא רודף אחריה, כי תמיד נשים התחילו איתו. הייתה לי אינטונציה לגביו שקשה לי להבין את זה. לפעמים היה בא אלי ביום ראשון בלי להודיע מראש. אני תמיד חלמתי עליו יום קודם ואז ידעתי שיבוא, אפילו ידעתי באיזו שעה יבוא. פעם הוא אמר לי שיבוא ואני קמתי בבוקר, ומשום מה ידעתי שלא יבוא התחלתי בכל מיני עבודות בבית. בשעה שתים בצהריים התקשר אלי שהיה צריך לקחת את אמו לבית החולים. אמרתי לו שידעתי שלא יבוא.

לא התכוונתי להתחתן כי לא רציתי להיות אישה נוספת שלו, כי היה ברור ששום דבר טוב לא ייצא מזה. לכן אמרתי לו שאני רוצה שיחזור לאשתו השלישית למען בתו. הוא אמר לי אז שאני אף פעם לא רוצה שום דבר לעצמי, ושאני תמיד חושבת רק על אחרים. לשמחתי הרבה חזר לאשתו, ואני הרגשתי חופשיה. לא ראיתי אותו אולי שנה. בדיוק התפטרתי מהעבודה בחנות הספרים כי הציעו לי עבודה אטרקטיבית יותר בחברת תעופה. כאשר הגעתי לשם, אחרי שהסכמנו על תנאי העבודה, אמרו לי שמה שהציעו לי לא יוכלו לתת לי. אמרתי: אם כך – אני לא אעבוד אצלכם, כי מילה שלכם היא לא מילה.

נשארתי בלי עבודה. יום אחד צלצול בדלת ואני רואה אותו נכנס. אמר שמצטער שמפריע לי אבל הרגיש שאני זקוקה לו. שאל מה קורה אצלי, ואני סיפרתי מה קרה. הוא אמר לי

שאני לא אדאג. אחרי יומיים התקשר אלי ואמר לי לאן ולמי ללכת, וכך הייתה לי עבודה חדשה.

לפני שנסעתי לבלגיה פגשתי אותו ברחוב והוא סיפר לי שיש לו בן בישראל אבל הוא לא יודע את כתובתו.

פעם הגיעה בחורה למקום עבודתי, מכרה של מישהי שעבדתי איתה. התחילה לדבר איתי וסיפרה, שהיא יתומה ואין לה איפה לגור. אמרתי לה שאשאל את אמי, כי עכשיו אמי הייתה לבד. אמי הסכימה ופולה (זה היה שמה) נכנסה לגור עם אמי.

ולס על הבמה

בזמן עבודתי בחנות הספרים, היו לנו פעם שיפוצים שנמשכו כחודש. הסתובבנו באפס מעשה. יום אחד פגשתי בסופרמרקט מנהל תיאטרון, שהיה חבר טוב של המנהל שלי. הוא שמח מאוד לפגוש אותי ואמר שהוא מחפש מישהי כמוני להצגה חדשה, שנתנו מודעה בעיתון ואלה שבאו בכלל לא מתאמים לתפקיד. שאלתי איזו הצגה והוא אמר "נשף המסכות" של לרמונטוב. אמרתי בצחוק שאני לא זקוקה למסכה. הוספתי שהבוס שלי בוודאי לא יסכים. הוא אמר שהוא יכול לדבר איתו. החלטתי שיותר טוב שאני אדבר, ולהפתעתי הבוס שלי הסכים. שמחתי, כי היה לי מעניין לדעת איך נראים החיים מאחורי הקלעים ולהרגיש את האווירה. תפקידי היה לרקוד עם בן-זוג ואלס על במה בסיבוב ובשיפוע קל.

בחזרה הכללית רעדו לי קצת הרגליים והשפתיים מרוב התרגשות. בפרמיירה הרגליים כבר הסתדרו, רק השפתיים רעדו קצת, עד לרגע שהשותף שלי הודיע לי בלחש שנפל לו כפתור מכנסיו, ושהם נופלים, והוא נעצר במקום לרקוד. אמרתי לו: "אני אחזיק לך את

המכנסיים, מוכרחים להמשיך". תפסתי דרך הפראק את מכנסיו, לא יכולתי לעצור בי ופרצתי בצחוק, וטוב שהמנגינה גברה עליו. כל החברים שלי שהיו בפרמיירה שאלו אותי למה צחקתי כל כך.

היו לנו חמישים הצגות בסך הכול, וכמעט בכל הצגה קרו דברים בלתי צפויים. באחת הפעמים כל השחקנים, להוציא אחד, השתכרו, והאחד שנישאר פיכח דיבר בשביל כולם, כי הם לא היו מסוגלים לדבר, רק צחקו. בפעם אחרת אחד מהשחקנים הקדים את דבריו, ושחקן אחר נכנס עם הטקסט שלו, ויצא בלבול מצחיק. הנשים רקדו בשמלות ארוכות עם תחתיות כותנה כבדות מאוד. הוסיפו לנו תלתלים ומסכות שחורות קטנות עם פתח לעיניים. באחד המופעים, אחת השחקניות לא קשרה טוב את התחתית שלה, שהתחילה לצנוח ארצה ושיבשה את התנועה שלה. צחקנו עד כדי בכי. כל אחד שעבר לידה היה מושך קצת את התחתית, כדי שהיא תוכל לזוז קצת.

נהייתי מן ההצגות. קיבלנו פרס ראשון בפסטיבל הצגות מאת סופרים רוסיים. הדבר היחיד שלא אהבתי היה השומן, באמצעותו היינו צריכים להסיר את האיפור.

כאשר הייתי בסוף שנה שלישית באוניברסיטה אמי לא הרגישה טוב ואושפזה בבית החולים. כאשר יצאה, רצתה פתאום לנסוע למקום בו נולדה. זה הדאיג אותי במקצת, כי ידעתי שאנשים שמרגישים שסופם קרב, רוצים לראות את מקום הולדתם. לקחתי אותה לשם ברכבת, ואחרי שבוע החזרתי אותה הביתה. עבדתי כבר במקום אחר והעיסוק שלי היה לעשות פרסומות בקולנוע, בעיתונים ובתצוגות אופנה שהייתי מארגנת בערים שונות.

הייתי באיזו שהיא פתיחת תערוכת ציורים עם פולה והכרתי שם צייר אחד. אמרתי לפולה: לא יאומן כמה שהוא מכוער. יום אחרי זה הוא פגש את פולה ודרכה שלך לי זר פרחים.

התאהבתי שוב, אבל הפעם בכיעור שלו כנראה. הוא כתב לי מכתבי אהבה על עלי פיקוס ושלח אותם בדואר. בדואר לא היה אפשר להדביק את הבול אז הידקו אותו במהדק.

בבוקר, כאשר הייתי הולכת לעבודה, הוא היה מחכה לי בשער ומלווה אותי. אחרי העבודה היה מלווה אותי הביתה. כאשר כעסתי עליו, הוא ישב בספסל מול חלוני אפילו בגשם חזק והביט בחלון. אחרי שנתיים בערך אמר לי שהוא החליט לעבור לצפון, ליד הים הבלטי, והוא רוצה שאני אסע איתו. אמרתי לו שהדבר החשוב ביותר בשבילי זה לגמור אוניברסיטה והוא במקום שני. הוא נעלב ואמר שהוא לא יחזור לקטוביצה. סבלתי מאוד כי באמת אהבתי אותו מאוד, ועוד נודע לי, שהוא נסע עם חברתו הקודמת.

רציתי לשכוח את הכאב הנפשי דרך כאב פיזי, וכיוון שמגיל צעיר סבלתי מאוד מוורידים, החלטתי לעשות ניתוח. יום לפני ניתוח ברגל שמאל עשו לי זריקה ברגל ימין, כי גם שם היו לי ורידים. למחרת התפתחה אינפקציה קשה ברגל שמאל, לא הייתי מסוגלת ללכת והכאבים היו בלתי נסבלים. בבית הלכתי על קביים. זה נמשך כחודש. חברה הייתה באה אלי כל יום לעזור לי כי פולה עבדה. אחרי הצהריים פולה עזרה לי.

יום אחד החברה אמרה לי: "מזמן לא פתחת לי קלפים, תעשי את זה בשבילי". בסדר אמרתי ופתחתי לה, אחר כך אמרה פתחי גם לעצמך. אמרתי לה שאין טעם כי הוא עזב, אבל היא התעקשה. אמרתי בסדר ופתחתי. היא שאלה: "נו, ומה את רואה?" אני לא האמנתי למה שראיתי. אמרתי לה: "הוא הגיע היום לעיר ומחר בשעה שלוש אחרי צהריים יהיה פה אצלי".

היא התיישבה ואמרה שאינה מאמינה. ביקשתי ממנה שתיקנה לי כותונת יפה, כי כל הזמן הייתי במיטה, כי לא יכולתי ללכת, אבל רציתי להיראות טוב כאשר הוא יבוא. היא קנתה והביאה לי למחרת בבוקר, ונשארה אצלי עד אחרי צהריים. בשעה שלוש בדיוק צלצול בדלת. היא הלכה לפתוח. כאשר ראתה אותו פתחה את הפה מופתעת ואמרה: "חנקה אמרה שתבוא היום בשלוש". הוא ענה שהגיע אתמול. " גם את זה היא אמרה!" השיבה לו.

הדברים בינינו כבר לא היו כמו קודם, אבל ביום שלפני נסיעתי לבלגיה, כאשר נפרדתי מחברים, גם הוא היה וביקש שכאשר אשאר, שאשלח לו הזמנה, כי הוא רוצה להיות איתי. אמרתי לו שזה כבר מאוחר מדי. הוא אמר: "אבל הייתה לנו ציפור מגן עדן!" "כן, אבל הרגנו אותה" סיימתי.

תיאוריות כלכליות

החזר שלי היה קר מאוד בחורף. ישבתי ללמוד עם מעיל וכפפות, בדיוק כאילו הייתי הולכת ברחוב. זה ממש לא היה קל. החלטתי לבקש מנכדה של אחות אבי, שעבדה במתפרה, שאני אכין בתנור שבחדרי פחם ורק צריך יהיה להדליק גפרור ולהציתו ואחרי שעה לסגור את התנור, וכך יהיה לי חם כאשר אלמד; כי כאשר חזרתי מהעבודה, היה מסוכן להדליק תנור, כי כאשר הולכים לישון הגזים מהתנור יכולים להיות מסוכנים. הבטחתי לה לשלם על השרות הזה.

בפעם הראשונה שהייתה צריכה לעשות את זה, חזרתי הביתה וראיתי שהתנור לא דולק. הלכתי למתפרה וראיתי שהיא בכתה ובקשה ממני סליחה שלא תוכל לעשות את זה. שאלתי אותה מה קרה, והיא אמרה לי שאבא אמר שאינו מרשה לה לעשות את זה. מסכנה, עבדה כמעט שתיים-עשרה שעות ביממה. אבא ניצל אותה, כי שילם לה שכר זעום ביותר ודרש שתעשה עבודות שונות, כי הייתה כמו תלמידה. אבא אמר לה שאם היא רוצה לעשות את זה, היא צריכה קודם להדליק תנורים בכל החדרים שבבית. הלכתי

לאבא ואמרתי לו שאני מודה לו על העזרה, והייתי רוצה לדעת למה הוא מנסה להפריע לי בלימודים במקום לעזור לי. הוא לא טרח לענות.

הייתה תקופת מבחנים. במיוחד פחדתי ממבחן בהתפתחות המחשבה הכלכלית, כי ידעתי שבמבחן הראשון מצליחים שלושה מתוך מאה נבחנים. הסיכוי שאעמוד בו בהצלחה היה קלוש.

נשאר עוד שבוע עד המבחן. באותו שבוע נערך מטעם העבודה שלי טיול למזרח פולין, למקומות שהשתוקקתי לראות. החלטתי שהטיול הוא דבר בטוח והמבחן - לא.

נסעתי ונהניתי מן הטיול. אחרי שחזרתי ניגשתי למבחן. זה היה מבחן בעל פה. הפרופסור הגיע והודיע שאין לו הרבה זמן. התלמידים ידעו שסיכוייהם אפסיים. שמונה הראשונים שנכנסו למבחן יצאו מהר מאוד, עם ציונים שליליים, כמובן. הגיע תורי. נכנסנו שלושה. ראשון יצא מהר עם ציון שלילי, ואחריו השני. נשארתי לבד. קיבלתי שאלה ראשונה. ראיתי שאני אבודה, כי לא ידעתי מאומה על "התיאוריה של תוצרת נטו אצל הפיזיקרטים". באותו רגע החלטתי שכיוון שזה הציון השלילי הראשון באינדקס שלי, אני צריכה להיכשל בגאווה. במקום לענות, אמרתי לפרופסור: "תראה, אתה אמרת שאתה ממהר, אני חושבת שחבל לבזבז את זמנך היקר. תכתוב שנכשלתי ואני אלך. אומנם לא הייתה לי חוצפה לבוא, לו לא הייתי מתכוננת בכלל, אבל אני מודה שלא התכוננתי מספיק, ואני מניחה שהסיבה לכך לא מעניינת אותך".

"אבל אני עוד לא גמרתי לשאול אותך!" אמר.

"אתה רוצה לנסות? טוב, תנסה!" עניתי בחוצפה. כמובן שגם על השאלה השנייה לא הייתי מסוגלת לענות, אבל החלטתי לשחק אותה עד הסוף.

"אל תבייש אותי בבקשה, תכתוב לי ציון שלילי, הראשון באינדקס שלי, ואלך לדרכי", סיימתי בגאווה, כאילו היה לי על מה להתגאות.

"אני לא מבין אותך". אמר מבולבל במקצת, והוסיף מיד: "כולם מנסים למצוא פרוטקציה להגיע אלי ומבקשים שלא אכשיל אותם – שלא אכתוב ציון שלילי! ואת הראשונה

שמבקשת, ומתעקשת, שאכתוב לך ציון שלילי, עדיין לא קרה לי דבר כזה. לא, אני לא אכתוב לך ציון שלילי!"

"אתה כן תכתוב לי!" התעקשתי שוב. "לא, לא אכתוב!"

"אז מה תכתוב ביומן שלך?" שאלתי, בקושי מחזיקה את עצמי כדי לא לצחוק.

"אכתוב שלא הגעת, תהיה לך הזדמנות נוספת!"

מובן שלא התעקשתי יותר. הניצחון שלי היה מלא.

"היה לי מאוד נעים להכיר סטודנטית כמוך, יש לי רק בקשה אחת אליך: שלא תגידי לאף

אחד שלא רשמתי לך ציון". "בסדר" אמרתי, כאילו אני עושה לו טובה.

"אני בטוח שבפעם הבאה הכול יהיה בסדר!" סיים את דבריו.

"את זאת אני הייתי צריכה להגיד", אמרתי, כאשר ליווה אותי לכיוון הדלת ונישק את ידי.

כאשר יצאתי, כולם סובבו אותי. "איך הלך לך?" שאלו.

"נכשלתי" עניתי שלוהה. "לא יתכן" אמרו, "ישבת שם כל כך הרבה זמן! תראי לנו את

הציון!"

"אמרתי שנכשלתי, ומה? אתם לא מאמינים לי?"

"אבל מה עשית שם כל כך הרבה זמן?"

"דיברנו על כל מיני דברים".

"אבל זה לא יתכן? הוא לא מדבר עם סטודנטים".

"אתי הוא כן דיבר! שלום לכם! אני ממהרת", אמרתי והלכתי הביתה מרוצה מעצמי

שנכשלתי בכבוד. שבוע אחרי המבחן פגשתי אותו בסופרמרקט, הייתי כבר בבגדי אבל,

כי אמי נפטרה.

הוא לא שאל אותי כלום ובמבחן חוזר נתן לי אותן השאלות כמו בפעם הראשונה. מובן

שעברתי את המבחן בשלום.

מתקופת לימודי באוניברסיטה יש לי מספר זיכרונות נעימים. הייתה לי חברה, גניה שמה,

שלמדה איתי. לימודים היו לנו פעם בחודש, יומיים, בימי שבת וראשון. גניה גרה רחוק,

כך שישנה אצלי. כאשר היו לנו לימודים, למדנו שתיים עשרה שעות ביום. במשך יומיים

אלה היינו גומרים בשעה שמונה בערב. כאשר למדנו למבחנים, הייתי אצלה, בעיר שלה, מספר פעמים. משפחה חמה וסימפטית. בערב, אחרי ההרצאות, היינו הולכות לקולנוע לנקות את הראש או, אם היינו רעבות, הלכנו לאכול במועדון אומנים, שהיה קרוב מאוד לאוניברסיטה.

יומיים רצופים של שתיים עשרה שעות לימודים היו מעייפים למדי.

לכל אחד מן המרצים שלנו היו שיגעונות משלו. היה לנו מרצה לפילוסופיה, חובב צבע כחול, ולסטודנטית שלא לבשה את הצבע האהוב עליו, לא היה סיכוי לעבור את המבחן. בהתחלה לא ידענו על השיגעונות, למדנו בהמשך. אני אל הפרופסור לפילוסופיה באתי בפעם הראשונה בצבע אחר, לא כחול, אז קיבלתי שאלה: "באיזה משפט מתחיל 'הקפיטל' של מרקס?"

מובן שלא יכולתי לענות על שאלה כזאת, כי הדבר האחרון שעלה בדעתי היה ללמוד משפטים ראשונים מספרים. קניתי לי שמלה כחולה ובאתי למבחן חוזר ועברתי בלי בעיות.

היתה לנו מרצה אחת שנהגה להכשיל את הסטודנטיות; רק סטודנטית שהייתה לא מאופרת ונראתה מסכנה, הייתה עוברת בלי בעיות. גם סטודנטים היו עוברים בלי בעיות. אחד המרצים היה פוזל, ולא סבל מבטים ישירים. אני לא ידעתי על זה. ישבנו במבחן שישה או שבעה. אני עניתי על רוב שאלות. אם מישהו לא ידע לענות על איזו שאלה, אני עניתי. בסיכום אני עניתי על רוב השאלות. לא יכולתי להבין למה כאשר הייתי עונה המרצה היה בורח עם המבט. בסוף אמר לי: "הייתי צריך לשלוח אותך למבחן חוזר, אבל אני לא אעשה לך את זה".

כאשר יצאנו, כל החברים אמרו שאם אני קבלתי מספיק, הוא היה צריך לזרוק אותם החוצה כי אני ידעתי הכי הרבה. שאלו אותי גם למה הסתכלתי עליו כאשר עניתי על השאלות, כשהוא לא אוהב את זה. באותו ערב הלכנו גניה ואני למועדון אומנים לאכול. ישבנו ליד שולחן ארוך. אחרי זמן קצר התפנו מולנו שני מקומות. פתאום הופיע המרצה הפוזל עם בחורה בעלת חזה ענקי. כאשר התיישבו, הבחורה קרבה אליו את החזה שלה.

הוא לא ידע איך להתנהג כי הוא ראה אותנו, ולא הגיב על החיזורים של הבחורה. אנחנו צחקנו באופן חופשי, כאילו צחקנו בגלל משהו אחר. בסוף הוא מיהר להסתלק עם חברתו מן המקום. זאת הייתה הנקמה המתוקה שלי.

היה לי קשה לשבת כל כך הרבה שעות, עם הפסקות של עשר דקות, כך שהשתוללתי קצת בשיעורים, אבל המרצים חשדו בכולם ולא בי, כי עשיתי זאת בצורה מתוחכמת. באחת ההרצאות שהעביר אסיסטנט, לא אהוב עלינו במיוחד, הייתי כל כך עייפה שלא היה לי כוח להסתכל על הלוח, ופתרתי את התרגיל לבד במחברת. כאשר גמרתי ראיתי שקבלתי תוצאה שונה. עשיתי אותו שוב ויצא לי אותו דבר. הסתכלתי בלוח וראיתי איפה הטעות. הרמתי את היד ואמרתי לאסיסטנט שיש לו טעות. פתאום כולם התעוררו והיו מאושרים שמישהו תפס אותו בשגיאה. הוא הרהר והרהר, ובסוף אמר שיפתור את התרגיל שוב בבית. מאותו יום כאשר הרמתי יד כדי לשאול משהו, היה אפשר להרגיש שהיה מתוח מאוד.

המרצה לרוסית הייתה קצת ביישנית ונחמדה. פעם שאלה אותנו מי יודע את השיר על 'ערבי מוסקווה'. כולם אמרו שאני מכירה את השיר. קמתי והתחלתי לשיר. כאשר גמרתי, לקחתי את הכובע שלי (זה היה בחורף) ועברתי בין השורות. כולם צחקו עד כדי בכי. המרצה בקושי החזיקה מעמד לא לצחוק איתנו.

במבחן סופי ברוסית בשאלות בדקדוק אמרתי הכול הפוך. המרצה אמרה לי: "מה אני אעשה איתך, בדקדוק אמרת הכול הפוך, אבל אין לי ברירה, אני חייבת לתת לך מצוין כי רק את יודעת את השפה, הכי טוב מכולם, גם בדיבור וגם בכתיבה ובקריאה".

בהגנה על עבודת הגמר שלי היה לי המון סיפוק, כי הפרופסור אמר לי שבשבילי זה היה תענוג לשמוע את הנאום שלי, וקיבלתי ציון טוב מאוד. העבודה שלי הייתה על הנושא "נזקי תעשיית הפחם בשטחים שמעל המכרות". עשיתי תרגומים מחמש שפות, ועבדתי על זה שנה שלמה, במקביל ללימודים.

לקבלת הדיפלומה אבי הגיע עם זר פרחים. לא יכול היה להתגאות בבנים שלו, רק בילדה
מן הרחוב שגידל. סטאשק התחיל גם כן ללמוד, אבל לא גמר אפילו שנה ראשונה.

מותה של אמי

אחרי שאמי חזרה מביקור בעיר מולדתה, מצבה התדרדר במהירות. לחץ הדם שלה עלה
לשמיים, רופא לא היה מסוגל למדוד אותו, כי המכשיר הרגיל לא הספיק. יום אחד אחרי
שחזרה ביקרה אצל אחותה, שידעה על מצבה ולמרות זאת הגישה לה חתיכת נקניק
ועשתה לה אמבטיה חמה, דברים שמסוכנים מאוד לאדם בעל לחץ דם גבוה.
אמי חזרה הביתה ונכנסה לחדר. נבהלתי, כי היה ברור שהיא מאבדת את שיווי משקלה.
אמרתי לה ללכת למיטה.

למחרת בבוקר קמתי מוקדם, בשעה חמש בערך, כדי לגהץ בגדים. שמעתי את פולה
(הבחורה היתומה שבאה לגור עם אמי) מדברת עם אמי ויוצאת לעבודה. לאחר זמן קצר
שמעתי דפיקות על הקיר שליד מיטת אמי. חשבתי שהיא אולי תולה משהו על הקיר.
כאשר אמי הייתה בבית החולים, בעלה של חברתי בעזרת פולה ובעזרתי, סיידנו את
חדרה של אמי שיהיה לה נקי ונעים כאשר תחזור הביתה. את השטיחונים מסרתי לניקוי
יבש אבל לא הספקתי לתלות אותם. אמי מזמן רצתה לסייד וכאשר חזרה לבית מסויד
ומצוחצח שמחה מאוד, כי חששה שאין לה מספיק כוח לניקיון אחרי סיוד. אני ניצלתי את
תקופת אשפוזה כדי לעשות לה הפתעה. הדפיקות היו לי מוזרות כי היא לא הייתה קמה
כל כך מוקדם, ובוודאי לא היה לה מספיק כוח לתלות את השטיחונים. חשבתי להיכנס
אליה, כאשר אגמור לגהץ. אבל באותו רגע שמעתי משהו כבד נופל. זרקתי את המגהץ
ורצתי לחדרה. היא שכבה על הרצפה, חצי גופה השמאלי משותק, לא מסוגלת להוציא
הגה מפיה. הייתה הקלה בפניה כאשר ראתה אותי.

מסתבר שקודם ניסתה לדפוק בקיר בידה הלא משותקת, בתקווה שאני אשמע. בגלל
השיתוק לא שלטה בשלפוחית השתן והמיטה הייתה רטובה. היא לא יכלה לסבול להישאר

במיטה, ואז בכל כוחה, למרות חצי גופה המשותק, זרקה את עצמה מהמיטה. הנחתי כרית מתחת לראשה ומהר התקשרתי להזעיק אמבולנס. אחר כך הלכתי לחדר של אבי והוצאתי את יאשקה מהמיטה, כדי שתעזור לי להעביר את אמי לספה. בקושי הצלחנו לסחוב אותה. עכשיו שכבה על הספה מפוחדת, מודעת מה מצבה. האם החורגת שלה הייתה ארבע עשרה שנה במיטה. ניסיתי להרגיע אותה, לומר לה שאין מה לדאוג, שאני איתה, ושלא עזוב אותה לבד. ניסיתי להראות לה שאני רגועה וכך לאט, לאט, נרגעה גם היא. הגיע אמבולנס עם רופא ולקחו אותה לבית החולים בעיר Siemianowice לא רחוק מהעיר שלנו. במדרגות שאלתי את הרופא מה הסיכויים שלה. הוא רק הניד בראשו. הגענו לבית החולים התורן. במעלית פגשתי מישהו שהכרתי, כאשר היה קונה ספרים במקום עבודתי הקודם. עתה היה מאושפז. האיש פנה אלי ואמר: "אל תדאגי, אשתי היא המנהלת של בית החולים הזה. לאמך יהיה כל מה שדרוש לה". כאשר סידרתי במשרד הקבלה את הניירת, מישהי באה להגיד לי שאמי קוראת לי. כל הדרך באמבולנס אמי הסתכלה על העצים שעברנו לידם, על השמש. היא הייתה שקטה. היה יום יפה להפליא של תחילת יולי. בבית החולים התחילה פתאום לבכות. כאשר נכנסתי לחדרה חייכה אלי שוב, ואמרה לי בלחש, שאני לא צריכה לבוא כל יום, כי אני חייבת ללמוד. זה קרה ימים בודדים אחרי אותו מבחן של התפתחות המחשבה כלכלית.

"אבל אמא! מחר יום ראשון, אני אבוא אליך!" אמרתי. למחרת כאשר הגעתי לחדרה, אמרו לי שאמי קבלה כדור שינה, אני לא הבנתי שהיא גוססת. אחרי יום אחד היו לה פצעים פתוחים בצידה המשותק, כי שכבה על כלי למתן צרכים, כי לא רצתה לעשות אותם במיטה. כולם בחדר בכו והסתכלו עלי ברחמנות. התברר שבערב היום שהבאתי אותה לשם, היא סיפרה לאלה שבחדרה את הסיפור שלי. סיפרה איך גידלה אותי, ואמרה שרצונה לחיות רק בשבילי. בכיתי אז, וגם עכשיו, כאשר אני כותבת את הדברים, אני בוכה.

למחרת, יום שני, קמתי מוקדם בבוקר, לא יכולתי לישון. התחלתי להמשיך בהכנת יין שאמי החלה בהכנתו. בשעה שש בבוקר צלצל הטלפון. לבי עצר מפעום. אחרי רגע של היסוס ניגשתי והרמתי את השפופרת.

טלפן המכר שלי מבית החולים, ואמר לי שצריך תרופה כלשהיא לאמי, שאביא את תעודת הזהות שלה ואבוא מיד. "למה תעודת זהות?" שאלתי בחשדנות. "הם צריכים אותה", אמר.

"אני באה מיד", אמרתי. פולה עמדה לידי. "אני באה איתך" החליטה. כאשר הגענו לבית החולים ועלינו לקומה בה שכבה אמי, הבנתי מיד מה קרה. עמדו בפרוזדור שלוש מחיצות בד, ומאחוריהן – שלוש מיטות. נכנסתי מאחורי המחיצה הראשונה וראיתי את אמי בלי רוח חיים.

עובש על פניה ומפיה יצא נוזל בצבע ירוק-אפור שהספיק כבר להתייבש. המראה היה קשה בשבילי. בכל זאת נשקתי את מצחה הקר.

לפולה לא היה אומץ לראותה, אבל כאשר ראתה איך אני נראיתי, אחרי שיצאתי מן המחיצה, קראה מהר לאחות, שנתנה לי סם הרגעה. עכשיו פולה התחילה לבכות ולצעוק: "רק את אל תמותי לי! מה אעשה בלעדייך?" אני לא יכולתי לבכות, גם היה לי קשה לנשום. משהו עצר בעדי. רק כאשר כדור ההרגעה התחיל לפעול, השתחררה נשימתי. אז הגיע המכר שלי, שהיה מאושפז לצורך בדיקות, ואמר לי שרופאים עשו כל שביכולתם, שכולם היו לידה, אבל לא הצליחו להצילה. הוא סיפר לי שהיה ערב קודם אצלה ואיך היא דיברה עלי ואיך רצתה לחיות רק בשבילי.

עכשיו היו לי המון סידורים בקשר ללוויה. כסף לא היה לי. התקשרתי לאחותה של אמי ואמרתי שאמי לא בחיים. היא כעסה עלי שלא אמרתי לה שאמי בבית חולים, "אולי היא רצתה להוריש לי משהו?" אמרתי לה שתגיד מה היא רוצה ואני אתן לה, אם זה מה שמטריד אותה. היא אמרה שאתן לה מה שאני לא צריכה, עניתי לה שמה שאני לא צריכה גם היא לא צריכה. היא נגשה איתי לבנק. אני נכנסתי למנהל הבנק ואמרתי בפשטות שאמי נפטרה ואני צריכה להזמין ארון ולסדר לווייה ואין לי גרוש. לאמי יש פה חשבון ואין לה יורשים אחרים. אני הבת היחידה ואני זקוקה לכסף הזה. הוא הסתכל עלי ואמר

שאסור לו לעשות דבר כזה בלי החלטת בית המשפט. אמרתי שאני מבינה אותו, אבל שהוא צריך גם להבין אותי כי איך אקבור אותה בלי ארון.
 "באמת אין יורשים נוספים?" שאל.
 "אתה יכול לשאול את אחותה שבאה איתי לבנק".
 "בסדר", אמר, "את יודעת שאני עושה עבירה, אבל אתן לך את הכסף, כי אני מאמין לך."
 (קשה לי להאמין שפה בארץ היה מנהל בנק נותן לי כסף כי האמין לי).

אחותה הייתה מופתעת שלאמי היה כל כך מעט כסף. היה לי חשוב שזה יספיק לכל ההוצאות של הלוויה ולמצבה. מקובל אצל נוצרים לערוך סעודה אחרי לוויה, וכך גם אני עשיתי.

לדבר אחד לא הסכמתי – שתהיה וודקה בסעודה. אחי הצעיר עשה לי סקנדל שאיזו מין לוויה זו בלי וודקה. אמרתי שלוויה זאת לא סיבה לשמחה.

אחרי הלוויה התחילו ימים נוראים בשבילי. אחי הצעיר היה בא כל יום ולוקח מחדרה כל מה שרצה. אני לא התנגדתי כי חשבתי שממילא אין דבר היכול להחזיר אותה לחיים. אז איזה ערך יש לחפצים שלה. לקח הכול, גם את כלי המיטה של אמי, אחר כך בא אלי בטענות שרובם היו קרועים. אולי חשב שהייתי צריכה לתקן לו אותם. אחרי מה שעבר על אמי, הפסיקה לתקן דברים, לא היה לה חשק לעשות כלום. לאחר שאחי לקח כבר את רוב החפצים, אבא התעצבן עליו ואמר לי: "תסגרי את הכול ואל תתני לאף אחד שום דבר, הכול שלך".

אבא ויאשקה רצו לזרוק את פולה מן הבית כדי שיהיה להם עוד חדר. אמרתי בפירוש שאני לא מסכימה, ושלא אתן לזרוק את היתומה לרחוב, שהיא תגור בחדר של אמי וזהו זה, וכך היה.

אבא החליט להחליף דירה. עברנו לקומה ראשונה באותו בניין. בצניעותי לקחתי את החדר הקטן והקר ביותר, מעל דלת הכניסה לבניין. פולה קיבלה חדר קטן אחר. לאבא היו עכשיו שלושה חדרים גדולים. כל החדרים יצאו לפרוזדור אחד במרכז הדירה.

סטאשק התחתן עם הבחורה הצעירה שהכיר קודם, כאשר אמי הייתה עוד בחיים. נולד להם בן. כאשר נודע לאמי, לפני מותה, שנולד לו בן, אמרה לי שהוא בוודאי מאושר "כי כל כך רצה ילד משלו, ואני לא יכולתי ללדת לו". במותה הייתה אמי בת חמישים ושש. היא נולדה ב-2 בנובמבר 1910 ונפטרה בתחילת יולי 1966. סטאשק נפטר מהתקף לב פתאומי שנה אחרי מות אמי, בגיל חמישים ושלוש.

"אהבת מאוד גלידה"

בערך חמש שנים אחרי מותה של אמי, בא אבי לבקרני בחדרי ובידו גביע של גלידה. שאלתי מה קרה שהביא לי אותה, ענה לי שכאשר הייתי ילדה אהבתי מאוד גלידה. הדבר הראשון שעלה בדעתי אז היה שהוא מרגיש שמותו קרב, וכנראה יש לו נקיפות מצפון כלפי. הרי שנים רבות לא התעניין בי. צדקתי. יומיים-שלושה לאחר מכן הרגיש שלא בטוב ולא רצה לאכול ארוחת ערב. יאשקה קראה לרופא. הוא הגיע ואמר לאבא שלמחרת יעשה בדיקות. הרופא לא הספיק לגשת לדלת היציאה, ואבא החל לחרחר מקוצר נשימה. יאשקה קראה לרופא שיחזור ויראה מה קורה לאבא. הרופא התחיל ללחוץ חזק על החזה אבל לשווא, אבי מת תחת ידיו. היה זה ביוני 1971. בן שבעים ושבע היה במותו. עכשיו היו ליאשקה ימים קשים. אחי הצעיר התחיל לבוא ולקחת חפצים, כמו שעשה לאחר שאמי נפטרה. הוא היה כמו צבוע. ליאשקה היה קל יותר מאשר לי אחרי מות אמי. היה אתה בן אחותו של אבא, שחי איתה מספר שנים לפני מותו של אבא. אבא ידע זאת אבל שתק. אני חושבת שזה היה עונש ראוי על מה שעשה לאמי.

בן אחותו של אבא יצא מבית הסוהר. הוא נכלא על ביצוע גנבה במקום עבודתו. אשתו הייתה חמדנית מאוד, בגלל זה גנב. כאשר יצא לחופש מבית הסוהר, אשתו לא חזרה אליו, כי היה לה כבר מישהו אחר. הוא נשאר אצלנו. הוא היה בערך בגילה של יאשקה, אבא היה מבוגר ממנה בעשרים ושמונה שנה. הרומן של יאשקה אתו היה בלתי נמנע. אבא היה אנוכי מאוד בעיני. תמיד ידע להסתדר בלי להתחשב באחרים. אני חושבת שבמצב שנוצר, אבא היה חסר אונים, הוא לא רצה לוותר על נוחיותו עם יאשקה שטיפלה בו, ולכן שתק.

פעם, מספר חודשים לפני פטירתו של אבא, פולה נכנסה לחדרי מאוחר בערב, אני כבר ישנתי,

ואמרה: "אל תיבהלי, אבל אינני יודעת מה קורה. יאשקה נמצאת זמן רב באמבטיה, היא איננה מגיבה לקריאתי ואיננה יוצאת, אני רציתי להתרחץ". קפצתי ממיטתי ורצתי לכיוון האמבטיה. קראתי לה, וכאשר לא קיבלתי תשובה, משכתי בכל כוחי את הדלת. הדלת נפתחה. יאשקה שכבה ערומה, מעולפת, על התנור. היא חיממה קודם לכן את האמבטיה ולמזלה התנור הספיק להתקרר. קראתי לאמבולנס. אבא, למרות המהומה, המשיך לקרוא עיתון במיטה.

יאשקה שכבה יום או יומיים במיטה, נאסר עליה לקום. אבא היה בא אלי לבקש שאכין לו תה, כי הוא לא יודע איך עושים זאת.

גם עם פולה היו לי בעיות. היא הייתה משתכרת לעיתים קרובות. אני הייתי עסוקה בלימודים באוניברסיטה, ולא היה לי הרבה זמן כדי להשגיח עליה. גם חשבתי שהיא לא ילדה קטנה, שצריכה השגחה. בכל זאת מפעם לפעם הייתי מתערבת בחייה, כאשר ראיתי שהיא עוברת את הגבול. פולה הייתה צעירה ממני בשש שנים. קרה לא פעם, שהיא אצלה חבר והיא השתכרה, אז הייתי קוראת לבחור ושואלת אותו אם פולה חשובה לו. אם היה עונה שכן, הייתי מסבירה לו, שהיא עכשיו שיכורה, ושמחר בבוקר היא תצטער כל כך, אם היא תזכור מה עשתה. הייתי שולחת אותו בשקט הביתה. כאשר פולה הייתה מגלה

ששלחתי את הבחור, הייתה מרביצה לי. למחרת בבוקר הייתה באה לבקש סליחה ולהגיד לי תודה על מה שעשיתי.

פעם אבי אמר לי משהו בקשר להתנהגותה של פולה, אמרתי לו בכעס שקל לדבר על אחרים. אמרתי לו להתבונן סביבו ולא לשפוט אחרים. הוא ידע שרמזתי לקשר של אשתו עם בן אחותו, לכן שתק.

כאשר סיימתי את הלימודים באוניברסיטה, פולה הצטערה מאוד שלא השפעתי עליה ללמוד יחד איתי. יתכן שטעיתי, אבל חשבתי שללמוד, כמו שאני למדתי, צריך רצון חזק במיוחד, אחרת אין טעם בכך.

על נישואין לא חשבתי. אחרי מה שראיתי בבית, פחדתי שמא יקרה לי מה שקרה במשפחתי. היחס שלי לגברים היה שלילי. בעיני היו מין נחות. זלזלתי בהם. הייתי עוקצנית כלפיהם, חשבתי שכולם נבזיים. אומנם האמנתי עדיין ביושר ובטוהר, אבל לא הייתי מוכנה להסתכן. החלטתי שהלימודים הם הדבר החשוב ביותר בשבילי. האמנתי שקודם עלי להבטיח את העתיד שלי כדי לא להגיע למצבה של אמי.

כל הזמן עבדתי על עצמי, על האופי שלי. שאפתי תמיד להיות דוגמה לאחרים, אבל לא ידעתי איזו מלכודת מחכה לי, כאשר אשיג את מטרת. הגעתי למצב בו כל אחד היה אומר לי: "את יותר מדי טובה, יותר מדי חכמה...." ה'יותר מדי' הזה התחיל להיות כמו קללה, אנשים היו מתרחקים ממני בגללו, לא הרגישו בנוח איתי. הרגשתי לכודה. לא הייתה לי ברירה אלא להתחיל ללכת קצת לכיוון הפוך. כך זכיתי שוב בחברים.

"אלוהים! אני יודעת מי את!"

מספר פעמים ניסיתי למצוא קצה חוט, שיוביל אותי אל מידע על משפחתי האמיתית. פעם לקחתי יום חופשה מהעבודה ונסעתי לעיר מולדתי טשנסטוחובה, כי חברתי שעבדה במשטרה אמרה לי שיש לה שם חבר לעבודה שמוכן לעזור לי בחיפושים. הוא פגש אותי בתחנת הרכבת ובמכוניתו נסע איתי למרשם התושבים ולכל מיני מקומות, אבל אני לא ידעתי כלום פרט לזה שנולדתי בפרבר ששמו רקוב. בסוף, כאשר הכול היה חסר תקווה, אמר לי שאשתו מורה ובכיתה שלה יש שתי אחיות יהודיות ואולי המשפחה שלהן תוכל לקרב אותנו למטרה.

הגענו לשם. הם היו מאוד אדיבים אבל זה לא הספיק, כי לא ידעתי אפילו שם משפחה. הם אמרו שאם ייודע לכם משהו הם יודיעו לי. החלפנו מספרי טלפון ובזה זה נגמר. הגענו אפילו לכנסייה שבה הכומר לא היה יכול לעזור לי, הוא לא היה כבר בחיים.

אחרי מספר חודשים, כאשר כבר יצרתי קשר עם שרידי משפחתי, התברר שהמשפחה שביקרנו אצלה הם קרובים מצד אשתו של אח של אבי. זאת הייתה הפתעה גדולה.

טבעי שאדם רוצה לדעת על משפחתו, על שורשיו, בלי זה אתה מרגיש תלוש, חסר שורשים. מתברר שלפעמים הבלתי אפשרי נעשה אפשרי.

ביום עצוב של סתיו, כאשר אבדה לי כל תקווה למצוא את משפחתי, מישהו צלצל בדלת. הייתי לבד בבית. כאשר פתחתי עמדה לפני אישה מבוגרת, אשר בקשה לראות את יאשקה.

זה היה חודשים ספורים אחרי מותו של אבא. היא אמרה שהיא דודה של יאשקה. משפחתה של יאשקה ניתקה קשר איתה בגלל שגרמה לפירוק המשפחה שלנו, אחרי מותו של אבא חודש הקשר. הסברתי לה שיאשקה לא נמצאת בבית. האישה עמדה חסרת אונים ולא ידעה מה לעשות. הייתה קרובה לבכי. ראיתי שעובר עליה משהו קשה. הצעתי לה לחכות ליאשקה והכנסתי אותה לסלון שלה, ואני חזרתי לחדרי כדי להמשיך בקריאת הספר. משהו לא נתן לי מנוחה. חשבתי שלא טוב להשאיר אותה לבד במצבה והגשתי לה

קפה, והיא פתחה חבילה עם עוגיות שהביאה איתה. כיבדתי אותה בקוניאק שהבאתי מבולגריה והתחלנו לדבר על מזג האוויר ועל דברים אחרים שאינני זוכרת.

עברה שעה קלה ויאשקה חזרה. לא רציתי להסתלק מיד מן החדר, כדי לא לפגוע באורחת, לכן המשכתי לשבת עוד מעט, וכאשר רציתי לקום ולצאת מן החדר, הגיע בנה של האישה, שהיה בן גילי בערך.

היא רצתה להכיר בינינו והתבלבלה כאשר הציגה אותי בפניו, ולבסוף אמרה: "אני מצטערת, אבל אני יודעת רק שאת לא בת משפחה". אני לא יודעת למה אמרתי: "תראי אני על עצמי יודעת רק שנולדתי בטשנסטוחובה, ברקוב, ואני יודעת שם משפחה, שהוא לא שלי, זה כול מה שאני יודעת". האישה הביטה עלי בסקרנות ואמרה: "רקוב אמרת? אני נולדתי שם. אני גרה שם כל חי! איזה שם משפחה את זוכרת?" וכאשר עניתי לה "קוזיארסקה", תפסה את ראשה ואמרה: "אלוהים! אני יודעת מי את! את דומה לאבא שלך כשתי טיפות מים! הסתכלתי עליך כל הזמן, כי נראית לי מוכרת. השם שאת זוכרת זה השם של השכנים של הוריך. הם גרו מולכם. אימך נתנה לך את השם, כדי שאם מישהו ימצא אותך, שיוביל אותך אליהם."

אני הייתי מאובנת, לרגע לא הייתי מסוגלת להגיב. רגעים ארוכים חלפו עד שהבנתי מה התרחש. כאשר התאוששתי קצת. החלטתי שאני נוסעת עם האישה לרקוב למחרת, כי היא נשארה לישון אצל יאשקה.

לא ידעתי מה לחפש שם, אבל רציתי לראות את המקומות שאני זוכרת, ואולי לשמוע קצת מן האנשים על משפחתי. הודעתי בעבודה שאני לוקחת יום חופשה, ונסענו.

הנסיעה הייתה בשבילי ארוכה מאוד. השעה וחצי ברכבת הייתה כנצח. כאשר הגענו למקום, האישה לקחה אותי לכל מיני אנשים שהכירו את הורי. להפתעתי הרבה דלתות נפתחו בפנינו בקושי ורק כדי פתח צר, וגם אחרי דברי הסבר של בת הלוויה שלי כל אחד (כאילו לפי הסכם מוקדם) אמר שלא היה חייב לאמי גרוש, בלי לתת לי אפשרות להסביר שלא באתי לגבות כסף. כל דלת נטרקה בפנינו. הופתעתי לראות איך כולם הגיבו באותה

צורה. זה גרם לי לחשוב שלמעשה כולם היו חייבים לאמי וחששו מפני. אבל לא זה היה חשוב לי.

רק לבית אחד נתנו לנו להיכנס, זה היה ביתם של קוזיאארסקה, השכנים של הורי שגרו ממול. הם לא הרגישו בנוח בנוכחותנו, לא הציעו לנו אפילו לשבת. כאשר שאלתי האם נשמרו במקרה תמונות כלשהן מן הבית, או איזה מזכרת קטנה, אמרו בצורה יבשה שלא נשאר דבר. הם גם ניסו לשכנע אותי שהם נהגו בסדר כשלקחו את החנות של אמי, כי עמדה עזובה וריקה.

יצאתי משם מאוכזבת. ציפיתי שאולי אמצא לפחות תמונה אחת. האישה סיפרה לי רק שאמי איטה מבית ברגמן הייתה יתומה ודודתה אחות של אמה גידלה אותה ואת אחיה. לסבתה (שם משפחתה- בוזין) של אמי הייתה מאפיה ושם עבדה לפרנסתה. כאשר אמי גדלה, היא עזרה לאמי לפתוח חנות לכל מיני דברים. אבי בא מעיר אחרת, קשפיצה שמה. אמי ואבי היו טובי לב, ורבים היו חייבים להם כסף.

הלכנו לחצר של המאפיה. המקום היה מוכר לי מן הרגע שלקחו את אבי. אותה חצר עם אותו שער ומעקה. רק הבית ממול לא היה מוכר לי. אמרתי שאני זוכרת שלקחו את אבי והלכו לכיוון שמאל, ושממול הייתה ערימת זבל ולא בתים.

אנשים סקרנים התאספו במקום ואמרו שאבי היה אחראי בבית החרושת, ובוודאי לקחו אותו לכיוון ימין איפה שהיה בית החרושת. אני התעקשתי שלכיוון שמאל, ואז מישהו נזכר שלכיוון שמאל הייתה נקודת איסוף של העובדים, כך שהזיכרון לא בגד בי.

למעשה הביקור במקום לא הוסיף לי שום דבר, רק זה שראיתי את המקום שבו גדלתי תקופה קצרה. אחרי כחודש האישה שאיתה נסעתי שלחה לי כתובת של בן דוד של אמי, שהם גדלו ביחד, והוא גר באנגליה. את הכתובת קיבלה, עבור חצי ליטר וודקה, ממישהי שהבן דוד של אמי פינקוס בוזין כתב אליה ושאל האם מישהו מהמשפחה ניצל (מקובל בפולין לשלם בוודקה תמורת שירותים שונים). כתבתי אליו באנגליה, הוא ענה לי מיד

והתקשר לאח של אמי ואח של אבי בישראל, הם התקשרו לארצות הברית לאחות ואח של אבי ולבת של האח הגדול של אבי - טוביה. פתאום הייתה לי משפחה גדולה. לאח של אבי - זאב, אישה - סימה ושני בנים צביקה ואריה, לאח של אמי - יוסף, אישה - חווה ובת - גילה. ובאמריקה אח של אבי - ליאון עם אישה - יוכבד, בן - צבי ובת - מרים. אחות של אבי - מלכה עם בעלה - שלמה ובת - ג'נט, בת של אח של אבי (טוביה) יוכבד, עם בן - טוביה ובת - ברברה.

היה קשה לי להאמין שיש לי משפחה אחרי שלא היה לי איש. התחלתי להתכתב עם כולם בבת אחת. רציתי לדעת כל כך הרבה דברים. על אמי ידעתי שהיא לא בחיים, כי מבית החולים איפה שהייתה, הגרמנים לקחו את כולם ליער והרגו את כולם, כולל הרופאים. אבל על אבא גאצ'ל לא ידעתי דבר. בכל המכתבים שכתבתי שאלתי על אבי ולא קיבלתי תשובה. כל ההתפתחויות הללו קרו בתקופה של שנתיים. זה שגמרתי אוניברסיטה ומצאתי משפחה.

עבדתי באותו זמן במשרד פרויקטים לתעשיית פחם. אחרי שקיבלתי את התואר, התקדמתי מהר מאוד בעבודה המקצועית. הבוס הגדול שאל אותי איפה אני רוצה לעבוד, קרא לכל המנהלים לחדרו ואמר לי לבחור מקום עבודה. אמרתי "מי משלם יותר?" וכולם צחקו.

התברר שאני אקבל את המקסימום, אני רק צריכה להחליט. זה נתן לי הרגשה טובה מאוד.

בחרתי לי מנהל הכי סימפטי וקיבלתי עבודה מעניינת יותר, ובמקום נוח יותר משחשבת, בצוות נחמד. היה לי בוס נהדר ומשכורת פי שלושה מהממוצע במשק. ממילא לא היה אז בפולין מה לעשות עם כסף. אכלתי במסעדות טובות והייתי מזמינה חברות להצטרף אלי. הייתי קונה מתנות לכולם. התחלתי לחשוב על דירה משלי ואולי מכונית. כל החגיגה נמשכה בערך שנה.

הנסיעה אל הלא נודע

הדודים שלי בישראל התחילו לפעול במרץ רב, כדי להוציא אותי מפולין. הם הלכו לרבה של תל-אביב, ידידיה פרנקל ז"ל, שהוא יוצא פולין, וסיפרו לו את כל הסיפור שלי. הראו לו את המכתבים שלי והסבירו שאני ניצולת השואה, והם רוצים להביא אותי ארצה. אמרו לו שגם אני בוודאי רוצה בזה, למרות שכתבתי שטוב לי בפולין. הם הסבירו לו שאני כותבת מארץ קומוניסטית. כאשר כתבתי שאני מרוויחה טוב ואם הם זקוקים למשהו, אני יכולה לעזור להם, ואני רק מחכה לקבל דירה ואז אני אהיה מאושרת, הם הסבירו לו שאני בוודאי מתכוונת שכאשר אהיה פה, בארץ אז אני אהיה מאושרת. אמרו שאני יתומה, מסכנה, בלי משפחה וצריך להציל אותי.

הרב פרנקל התחיל לפעול דרך האגודה להשבת נידחי השואה. באגודה עבדה אז הגב' דז'יוניה בן ששון. בהתחלה ניסו ליצור איתי קשר דרך בלגיה. כתבו לי כל הזמן שדודה בלה תכתוב אלי, הם התכוונו שדודה בלה היא בלגיה. לי רמזים אלא לא אמרו דבר. קיבלתי כמה מכתבים – פעם כתבו אלי כמו אל גבר, פעם כמו אל אישה וכל פעם מישהו אחר.

כתבתי להם שאני רוצה שדודה בלה תכתוב אלי, לא הייתי מספיק אינטליגנטית כדי להבין שדודה בלה זאת בלגיה. בסוף מצאו דודה בלה בבלגיה, היא שלחה לי הזמנה, כי את פולין אפשר היה לצאת רק עם הזמנה והתחייבות מחוץ לארץ, ששוהים שם על חשבוננו של המזמין.

הדודה גם טלפנה אלי. מאוד התרגשתי שדודה אמיתית התקשרה אלי ודיברה פולנית רהוטה.

שלחתי בקשה לדרכון ונסעתי לשבועיים לסנטוריום, כדי לטפל בכאבי הפרקים שלי, מהם סבלתי מילדותי.

הרופאים בסנטוריום אמרו לי שמצבי, לפי תוצאות הבדיקות, קשה כל כך, שתוך 5 שנים אהיה מרותקת למיטה. הידיעה נפלה עלי כמו רעם ביום בהיר. אחרי יומיים של בכי התאוששתי במקצת. התחלתי לנתח את מצבי והחלטתי, שאם כך הדבר אני לא מתכוונת לבכות במשך חמש שנים. יתכן גם שהם טועים, ואני מצדי אעשה הכול כדי שזה לא יקרה. מעניין איך הרופאים היו מגיבים היום, בשנת 2009, אחרי שלושים ושמונה שנה. לא רק שאיני משותקת אלא שאני מתפקדת היטב, הולכת, מטפלת בבעלי, החולה כבר תשע שנים, ומרגישה צעירה יותר מאשר בזמן שהייתי צעירה.

החשוב ביותר היה לפגוש את משפחתי ולדעת מה עלה בגורלו של אבי. כאשר חזרתי מהסנטוריום, הדרכון והוויזה שלי לבלגיה היו מוכנים, הודות לחברה שלי שעבדה במשטרה.

דיברתי עם הבוס שלי בעבודה, סיפרתי לו את כל האמת. הוא אמר לי: "תיסעי ותראי מה יהיה. תעשי רק מה שאת חושבת שיהיה טוב בשבילך. יש לי רק בקשה אלייך: אם תחליטי לא לחזור, תודיעי לי על כך, כדי שאוכל לקחת מישו במקומך". אני צריכה להוסיף לזכותו שכאשר כתבתי לו אחרי חודשיים שאני לא חוזרת, הוא ענה ואמר שאם לא טוב לי, אני עדיין יכולה לחזור, המשרה עדיין מחכה לי. רק אחרי חצי שנה שלחו לי מכתב לישראל, ובו כתבו שאני מפוטרת, כיוון שלא חזרתי לעבודתי. כשנתיים לאחר מכן נודע לי, שהבוס מת מסרטן במוח.

קבעתי תאריך לנסיעה, מילאתי שתי מזוודות במתנות למשפחה, הזמנתי לי במיוחד מעיל פרווה חדש, התלבשתי יפה ויצאתי לדרך. כל הזמן חשבתי על הפגישה עם משפחתי בבלגיה. הייתי נרגשת מאוד. ערב לפני הנסיעה הזמנתי את הידידים הכי קרובים למסיבת פרידה, היינו ביחד עד הבוקר, דיברנו, צחקנו, שתינו שמפניה מכוסות קריסטל שהיו לי. בבוקר אמרתי שכל אחד לוקח את הכוס ששתה ממנה, כמזכרת.

לקראת הבוקר ליוו אותי כולם לתחנת הרכבת עם כל החבילות שהיו לי. ידיד שלי לקח את המזוודות הכבדות שלי לפרושקוב לידידתי טרסה, ולי היו עוד תיקים וחבילות לטרסה, וקיבלתי מחברים זר לילך ענק בדצמבר, מה שנדיר מאוד.

החברים עזרו לי לעלות לרכבת עם כל החבילות ונפרדו ממני. הרכבת הייתה עמוסה באנשים. כנראה בזכות הפרחים והלבוש האלגנטי שלי, נמצא לי מקום ישיבה. אני בטוחה שאנשים חשבו שאני שחקנית או משהו כזה.

נסעתי קודם לטשנסטוחובה, לרקוב, כי האישה מרקוב השיגה ממישהי תמונה של אמי. כאשר הגענו לתחנת רכבת, היו לי חמישה תיקים גדולים ומיד קיבלתי הצעות עזרה ובליל לשאת אף תיק אחד הגעתי למונית. קודם נסעתי לקרובים שלי, אותם הכרתי בזמן חיפושי עם השוטר. שם השארתי כל החפצים שלי ונסעתי לרקוב לקחת את תמונת אמי. באותו יום שוב נסעתי ברכבת, הפעם לפרושקוב לידידתי טרסה.

בפרושקוב ירדתי יחידה מהרכבת והייתי צריכה להסתדר עם חפצי בעצמי. נשארתי עם ידידתי שלושה ימים. הילדה הגדולה שלה הייתה אז בת שבע. כל הזמן ישבה לידי החזיקה את היד שלי וביקשה שלא אסע. אמרתי לה שאני מוכרחה לנסוע. היא בקשה שאבטיח לה שאבוא לקומוניה שלה. אמרתי לה שאני לא יכולה להבטיח דבר, כי אני בעצמי לא יודעת מה יהיה.

בקרן השינה ברכבת לבריסל היו לי שתי שותפות די סימפטיות. הדרך עברה עלי בנעימים. היה לי קשה להסתיר את התרגשותי ממה שמצפה לי. כאשר סיפרתי להן, בכו יחד איתי. אחת מהן הייתה נכה יהודיה שנסעה לבקר ידידים בבריסל. לקחתי את כתובתה בבריסל והבטחתי לבקרה.

"חטיפה"

לבריסל הגעתי ב-19 בדצמבר 1971. בתחנת הרכבת בבריסל חיכתה לי דודה בלה עם בעלה. היא הכירה אותי מיד, כי שלחתי לה קודם את התמונה שלי. גברת בלה הולצר

הייתה נמוכת קומה, אלגנטית ויפה. בעלה היה מבוגר ממנה בהרבה, בעל שיער שיבה. הם לקחו אותי לביתם. הייתי באופוריה. הבית שלהם היה בעיני כמו ארמון. זו הייתה דירה גדולה במרכז העיר, מלאה עתיקות וחפצים יפים. המטבח היה מהודר. דודה בלה ערכה שולחן יפה לארוחת ערב.

אחרי שאכלנו שאלתי אותה בעדינות מאיזה צד היא דודה שלי, מצד אבא או אמא. היא ענתה לי: "אני לא קרובת משפחה שלך, אני עובדת סוכנות". נשימתי נעצרה. ניסיתי להבין מה קורה. "מה זה סוכנות?" שאלתי בקול שבור.

היא התחילה להסביר לי, אבל לא הבנתי הרבה. אכזבתי הייתה גדולה. לא הבנתי למה רימו אותי. "מתי תבוא המשפחה שלי לפגוש אותי?" שאלתי בתקווה שלא אתאכזב.

"הם לא יבואו לכאן, הם מחכים לך בישראל" הייתה תשובתה.

"מה כל הפרשה הזאת? למה כל השקרים האלה? מה מכינים לי פה?" חשבתי.

"אבל אני לא רוצה לנסוע לישראל!" כמעט צעקתי מרוב זעם.

"הכול מוכן, יש כבר כרטיס בשבילך. את צריכה רק ללכת לרופא להיבדק, כדי שתקבלי ויזה" אמרה. הייתי בהלם, מישהו החליט בשבילי. לא הייתי רגילה שמחליטים במקומי. מלבד זאת באמת לא רציתי לנסוע לישראל. משפחתי טמנה לי מלכודת. מה לעשות? המחשבות עברו בראשי המסוחרר. אם לא אסע לישראל אשאר באותו מצב, כלומר לא אדע דבר על אבי ומשפחתי ולא אפגוש איש מהם. רציתי באופן נואש לפגוש את הקרובים שלי ולשמוע מפיהם על גורל אבי. אך מאידך, המקום האחרון בעולם אליו רציתי לנסוע היה ישראל. מדוע? מן הסיבה הפשוטה, שכל היהודים שהכרתי בפולין, להוציא מעט יוצאי דופן, גרמו לי להתבייש בכך שגם אני יהודיה. תמיד חשבתי שאם היהודים הם כאלה כמו אלה שהכרתי, אי אפשר לחיות במדינה בה גרים רק היהודים. היום אני חושבת שאפשר, אבל לא פשוט.

כאשר דודה בלה (אמשיך לקרוא לה כך) ראתה את התגובה שלי, חששה שמא אברח בחזרה לפולין. לכן הייתי ממש במעצר בית. לא נתנו לי לצאת לבד לשום מקום, מחשש שאברח. היא הרגישה אחריות על כך שאגיע לישראל. חלק מן המתנות שהבאתי נתתי לה

ולמכרים שלה, שהזמינו אותי. הרגשתי לא נוח לחיות על חשבונה. פעם אחת ביקר אצלה שגריר ישראל בבלגיה. הפליא אותו שהבאתי מפולין משקה סליבוביץ שבעים אחוז כשר לפסח. אני קניתי ולא שמת לי לב שזה כשר, גם לא ידעתי מה זה אומר. הוא היה מאוד מרוצה כאשר נתתי לו את הבקבוק. כל הזמן חשבתי מה לעשות. לא האמנתי שיפעילו עלי כוח כדי שאסע לישראל, אבל לא הייתי מוכנה לחזור לפולין בלי לפגוש את משפחתי, ולדעת סוף, סוף, משהו על אבי. לו נאלצתי לנסוע לקוטב הצפוני למטרה זאת - הייתי נוסעת.

הטיסה לישראל תוכננה לעשרים ושבעה בדצמבר. עברו עלי שמונה ימים קשים. רוב הזמן בכיתי. נבדקתי ע"י רופא, קיבלתי ויזה. חתמתי על כל מיני ניירות בצרפתית, שלא הבנתי את משמעותם. את תוכנם הבנתי רק מאוחר יותר, כאשר בפעם הראשונה רציתי לנסוע לחוץ לארץ. אז אמרו לי: "סליחה גברת, את חתמת על נייר הזה? אז אם את רוצה לנסוע, בבקשה תשלמי עבור נסיעתך ארצה ועל העברת עודף המטען שלך מעל עשרים קילוגרם". על זה כעסתי כי דודה בלה אמרה לי לשלח הכול כמטען "לא תצטרכי לסחוב את התיק איתך".

החתן שלה לקח אותנו ברכב שלו לסיור בעיר ולעצרת יהודית, שלא הבנתי למען מה ולמען מי התקיימה. בעצרת זאת הרגשתי ממש לא שייכת.

יום אחד ביקשתי רשות לבקר את האישה הנכה שהכרתי ברכבת. דודה בלה לא הסכימה כמובן שאסע לבד ונסעה איתי. מצאנו את הבית שחיפשנו, מה שלא היה פשוט כי הגענו לרחוב החלונות ובפעם הראשונה ראיתי אישה יושבת בחלון בפוזה משונה. לא הבנתי מיד למה. היה לי קשה לבלוע את זה. אף אחד ברחוב (היו מעטים) לא ידע את הכתובת.

האישה הנכה שמחה מאוד לראותני, והתברר שהאנשים שהזמינו אותה מכירים את ההורים של בחור שהיה איתי בתיכון באותה כיתה. את ההורים של הבחור חיבבתי מאוד,

גם ביקרתי אצלם מספר פעמים. המארחים של האישה הנכה נתנו לי כתובת של הבחור בישראל.

הגיע יום הטיסה לישראל. דודה בלה ובעלה ליוו אותי לשדה התעופה. כנראה נשמו לרווחה כאשר נכנסתי למטוס. תפקידם הסתיים. לפני הנסיעה דודה בלה אמרה לי שאני נוסעת לארץ בה זורחת שמש נצחית. לא ידעתי מה מחכה לי.

בזמן הטיסה רוב אנשים במטוס הסתובבו הלוך וחזור ודיברו יידיש. דבר זה גרם לי להרגיש עוד יותר זרה. לידי ישב בחור צעיר, דתי. הוא סיפר לי (דיברנו אנגלית) שהוא נוסע לישראל להתחתן, שהוא עשיר, ושהרב פרנקל, שעליו שמעתי כבר בבלגיה, מצא לו כלה דתית וענייה. שאלתי אותו מופתעת, איך הוא חושב להתחתן כאשר אפילו עוד לא ראה את הכלה?

לא הרגשתי טוב באווירה הזאת במטוס. הכול היה לי זר ומוזר. האנשים, בלבוש מוזר ושחור והתנהגות מוזרה, הפחידו אותי, והחששות מה יהיה, גברו.

הארץ המובטחת

ביום 27 בדצמבר 1971 הגעתי לארץ. כאשר נחתנו והגעתי לבדיקת דרכונים, הייתה בין הממתינים אישה מבוגרת ממני, נחמדה ונרגשת. היא שאלה אותי בפולנית: "את חנקה?" "כן" אמרתי בוכייה. היא ענתה לי: "את כל כך יפה." רצייתי לברוח משם. "מה היה כל כך יפה בבכי שלי?" חשבתי.

היא פנתה אלי שוב במילים: "קוראים לי דז'יוניה. המשפחה שלך מחכה לך ואני אקח אותך אליהם". נתתי לה להוביל אותי אל הממתינים בחוץ והיא הציגה אותי בפני משפחתי במילים "זאת חנקה". בין כולם משכה את תשומת ליבי דמות הדוד זאב (אח של אבא), זר פרחים בידי, ועל הזר תמונה שלי ששלחתי באחד המכתבים. היו דמעות בעיניו. כולם התחילו לחבק ולנשק אותי. לא ידעתי מה לעשות עם עצמי. גם אני חיבקתי ונישקתי. הבן דוד היה מאופק יותר ועמד בצד. הרגשתי מוזר. הייתה גם הדודה סימה,

אשתו של אח של אבא, וכן אח של אמי יוסף בוזין ואשתו, בתו גילה וחתנו זלמן. כולם היו נרגשים. היה קשה לדבר איתם, כי פולנית הם כמעט שכחו, יידיש ועברית לא ידעתי. הייתה כבר שעה מאוחרת, הם הכניסו אותי למכונת שנהג בה בן הדוד הצעיר אריה, ויצאנו לדרך, אל בית דודי. אח של אמא עם משפחתו נסעו הביתה.

בחוף ירד לא גשם אלא מבול. נזכרתי בדברי דודה בלה: "עוד תראי איזה מזג האוויר יש בישראל! תמיד שמש!" עברו כשבועיים עד שזכיתי לראות את השמש. בינתיים מזג האוויר היה גרוע מאוד, כל יום ירד גשם. הודיעו ברדיו שבירושלים יורד שלג. אצל הדודים בתל-אביב היה קר. תנור הנפט לא חימם מספיק. לא יכולתי לצאת מן הבית, דרך החלונות ראיתי כמה עצים המתנועעים ברוח וחול וגשם יורד.

בסיום ארוחת הצהרים הראשונה בבית דודי, שאל אותי מה אני רוצה לשתות. אמרתי שאשמח לקבל כוס קפה בחלב. דודתי אמרה בצעקה שאסור. חשבתי שהיא אולי חולה ואסור לה, לכן אמרתי, שלי מותר. דוד שלי הלך למטבח והביא לי קפה בחלב, וכבש בכך את ליבי. מובן שיותר לא ביקשתי, כי בני הדודים הסבירו לי באנגלית. באותו יום רציתי לעזור לדודתי בשטיפת כלים. היא התחילה לצעוק זה חלבי וזה בשרי ואסור לשטוף אותם יחד. לא הבנתי על מה היא מדברת, השבתי שאולי היא לא בסדר, והסתכלתי על בן הדוד והדוד, אבל הם לא הגיבו. גם היה לי קשה להבין למה אסור להדליק תנור בשבת, אבל מחוסר ברירה קיבלתי זאת.

הדודים שלי היו דתיים ולי לא היה מושג מה מותר ומה אסור. זה הכביד עלי קצת, עד שלמדתי. אחרי יומיים בביתם, דודתי החליטה לנסוע איתי לתל-אביב לקנות לי נעלי בית חמות. היא לקחה אותי לתחנה המרכזית, לרחוב הנעליים (רחוב נווה שאנן). מי שמכיר את המקום בשעות הערב, בשיא הלכלוך, מבין את הרגשתי העגומה. ברחוב הנעליים פתאום לפנינו אישה מפשילה את מעילה ועושה את צרכיה באמצע הרחוב. זה היה מספיק בשבילי. אם זאת תל-אביב, אין ברירה, אני צריכה לברוח מפה בהקדם האפשרי.

למחרת, הרב פרנקל ז"ל, שכנראה הבין את מצוקת לבי, שלח אלי שתי גברות נחמדות. אחת מהן הייתה אשתו של שופט מוכר מאוד, הגב' רוטנשטרייך. הן לקחו אותי במכונית למוזיאון תל-אביב ועשו לי סיור בעיר. אחר כך אשתו של השופט לקחה אותי לביתה היפה במרכז העיר. אז הבנתי שתל-אביב היא עיר נורמאלית ונרגעתי במקצת. הגברת השנייה, גב דולן אמרה לי שתכיר לי מישהי נחמדה שמדברת פולנית ושמה תמר צור. למחרת התקשרה אלי תמר. היא הציגה את עצמה וקבענו להיפגש בתחנה הסופית של אוטובוס מספר שלושים בעיר.

לפני עמדה אישה יפה ואלגנטית עם פנים אינטליגנטיות. אחרי היכרות קצרה היא הזמינה אותי לבית קפה, שם התחלנו לשוחח. מן הרגע הראשון נעשינו חברות טובות, לשנים רבות.

הייתה לי עכשיו נפש אחת שהבינה את מצוקתי, וכך נעשה הכול נסבל יותר. יכולתי להתקשר אליה ברגע של מצוקה כלשהיא.

עם הדוד דיברתי הרבה, למרות ששכח את הפולנית. סיפר לי שיש לו חבר, שהיה עם אבי בבוכנוולד עד רגעיו האחרונים. כאשר הגרמנים התחילו לברוח, הם היו מעבירים את אנשי המחנות בצעדות מוות. בצעדה הזאת מישוהו אמר לאבי שאמי ואני כבר לא בחיים. אבי נשבר ולא רצה ללכת הלאה, וגרמני ירה בו במקום, זה היה יומיים לפני סוף המלחמה.

אחרי שבועיים נאמר לי שאני צריכה להגיע לירושלים לאולפן עציון, אבל קודם אני צריכה להגיע למרים מוסביצקי, אישה שהכרתי אצל קרובת משפחה של הדודה. הקרובה הייתה תופרת, והייתה לה מכונת תפירה. ביקשתי ממנה שתרשה לי לתפור משהו לעצמי, כי למעשה, היו לי מעט מאוד בגדים. במשך יומיים או שלושה שהייתי אצלה, הגיעו לביקור שתי נשים. אחת מהן אמרה בפולנית: "שמי מרים וזאת חברה שלי. יש לי בת, וחתן שחותך גוויות ורוקד".

את פירוש הדבר הבנתי מאוחר יותר: הוא למד רפואה ובערב היה רוקד ריקודי עם.

היא רצתה לקחת אותי מיד לירושלים, אבל אמרתי שעדיין לא גמרתי לתפור חליפה, וכאשר אגמור, אני אבוא אליה בעצמי. כאשר הגעתי לירושלים, הפך ביתה להיות הבית שלי. כמה טוב היה לבוא אליה מן האולפן. כל יום עשיתי את הדרך בשמחה. היא הייתה כמו אמא שלי (אמא כזאת רציתי), למרות שהייתה אמא של כולם. היא הייתה אם בית במכון גרינברג. עד היום שמור לה בלבי מקום מיוחד. היא עזרה לי להתגבר על בעיות הקשורות בקליטתי, הייתה טובת לב, חכמה, מבינה ומוכנה להקשיב לכול אחד. בימים הקשים שלי היא הגישה לי עזרה חומרית ובעיקר נפשית. היא טיפלה בי כאשר חליתי, אני טיפלתי בה כאשר היא חלתה. הייתי מאושרת שגם אני יכולה לעשות משהו למענה. למזלי האולפן לא היה רחוק מביתה.

בחדרי באולפן הייתה לי שותפה נחמדה מברזיל. היה קר מאוד בחדרים, כי החדרים היו גבוהים. תנורי נפט גרמו לי כאבי ראש ולא חיממו הרבה. טוב שיכולתי ללכת למרים להתחמם אצלה, לא רק פיזית. בכיתה הקשבתי היטב, כי תמיד שאפתי להיות בין הראשונים. הייתה לי מתחרה רצינית מארגנטינה. התחרות ביננו לא הפריעה ליחסים טובים.

לא אשכח את הפעם ראשונה שעשיתי שיעורי בית. ישבתי אצל מרים, כתבתי והתלוננתי שקשה לעבור משורה לשורה. מרים שאלה למה קשה? תעברי באופן רגיל. כאשר גמרתי נגשתי אליה כדי שתבדוק את מה שכתבתי. היא הסתכלה על היצירה שלי ושאלה: "למה התחלת לכתוב באמצע הדף?"

"מה זאת אומרת באמצע הדף, התחלתי מן ההתחלה!" נעלבתי.

היא התחילה לקרוא ופרצה בצחוק. התברר שאני ידעתי שעברית כותבים הפוך, לכן הפכתי את המחברת וכתבתי מלמטה למעלה, לכן היה לי קשה לעבור משורה לשורה.

בן הדוד שלי, היותר מבוגר, היה מאושפז בבית חולים "הדסה" כבר חצי שנה. הוא היה נכה מלחמת ששת הימים. עדיין לא ראיתי אותו והחלטתי עם מרים לבקר אותו. מכיוון שלא היה לי הרבה כסף, כי הגעתי ארצה עם חמישה דולר לגאלי ועשרה דולר לא לגאלי (כי כך היה אפשר לצאת מפולין), לכן קניתי לו צבעוני אחד עם הבצל שלו. זאת הייתה

הפעם הראשונה שהוא ראה צבעוני, לכן עד היום הוא זוכר את הפרח שקיבל ממני.
דיברתי איתו אנגלית.

הוא עשה עלי רושם נחמד. הייתה לי הרגשה מוזרה: היתה לי משפחה, אך קשה היה לי להרגיש שייכת, כאשר המרחק ביני וביניהם היה כאלף שנות אור.

העיר ירושלים כבשה את לבי במבט ראשון. בחורף הראשון, בפברואר, כל כך הרבה פרחים פרחו בדרך מן האולפן אל ביתה של מרים, שלא פעם נעצרתי בדרך כדי להשביע את עיני בפריחה נהדרת, של פרחים שלא ראיתי מעולם.

"יום אחרי שתגמרי אולפן תתייצבי בעבודה"

במשך התקופה הראשונה, בחודשים הראשונים, הרגשתי מוזר במקצת: השפה חדשה, המנטאליות שונה, האקלים שונה. עולם אחר. המון החתולים המשוטטים ברחובות הפחידו אותי. היה לי גם מוזר שכול הילדים צועקים "לא רוצה!"

המראה של היהודים הדתיים המסתובבים ברחובות בלבוש המסורתי, גרם לי להרגיש כאילו חזרתי אלפיים שנה אחורה. הכול נראה לא מציאותי. הרגשתי כמו בחלום מוזר.

לא ידעתי אם אשאר בארץ או אחזור לפולין. נתתי לזמן לזרום בלי להתערב במהלך ההתרחשויות. לא רציתי ללמוד עברית, כי לא רציתי להישאר, ומאידך ישבתי בשיעורים באולפן, שדז'יוניה סידרה לי, והקשבתי מבלי להפסיד מילה. הייתה לנו מורה נהדרת, ונהניתי מהשיעורים שלה. מהר מאוד התחלתי לדבר עברית. היה לי מוזר שאחרי שנים רבות אני שוב לומדת.

אחרי חודשיים באולפן, החלטתי שעבר די זמן ושצריך להתחיל לדאוג לתעסוקה. היינו חמישה אנשים מן האולפן שהלכנו ביחד לחפש עבודה. הגענו לקריה, למשרדים שונים, ושאלנו איפה המנגנון. במנגנון של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה שאלו כל אחד בנפרד על הכישורים שלו. אני הסברתי, בעברית, מה למדתי ובמה עבדתי בפולין. שאלו אותי: "כמה זמן את בארץ?" "חודשיים וחצי" עניתי.

"כמה זמן את לומדת עברית?"

"חודשיים" השבתי.

"כמה שנים למדת עברית קודם?"

"לא ידעתי מילה כאשר באתי ארצה!" אמרתי, מופתעת מן השאלה.

"אם כך, לא יהיו בעיות אתך, בואי אלינו לעשות מבחן".

באתי למבחן ונתנו לי לכתוב תוכנית בשפת קובול. כתבתי ומסרתי לבדיקה.

בתשובה שאלו אותי: "את רוצה להתחיל לעבוד מחר, או שאת רוצה לגמור קודם אולפן?"

"כמובן שאני רוצה קודם לגמור אולפן!" אמרתי.

"אם כן, יום אחרי שתגמרי אולפן תתייצבי בעבודה".

"בשמחה רבה" עניתי. הייתי מאושרת שאני יכולה להמשיך ללמוד באולפן בראש שקט,

כי עבודה כבר הובטחה לי. מחמישה שבאנו, רק אני ובחור אחד התקבלנו לעבודה.

מפעם לפעם הייתי מבקרת את הדודים שלי וגם את תמר חברתי. ביליתי איתם את החגים.

האח של אבי היה נותן לי בכוח דמי כיס, כדי שאקנה לי משהו, מבלי שהדודה תדע, כמובן.

באולפן הודיעו לנו שבפסח יש טיול לסיני, אבל צריך לשלם סכום מסוים, שכמובן לא

היה לי. כאשר דז'יוניה שמעה על הטיול (היינו בקשר מתמיד), אמרה לי שלא אדאג,

שאני אסע, כי אני חייבת לראות את הכול, ושהיא כבר תסדר את זה.

ביום שיצאנו לטיול, קוזו אוקמוטו היפני הרג בשדה התעופה לוד עשרים וחמישה איש. זה כל כך הכעיס אותי שבפעם הראשונה הרגשתי שייכת לעם הזה, שבכול הזמנים רצו להשמיד אותו. הבנתי שמקומי פה, בארץ הזאת. ידעתי שכבר לא אחזור לפולין.

חבלי קליטתי בארץ היו קלים יחסית הודות לדז'יוניה בן-ששון ומרים מוסביצקי. כלם אמרו לי שמגיע לי דירה, לא יכולתי להבין זאת, אמרתי שאני לא מבינה מדוע זה מגיע לי, כי עדיין לא עשיתי דבר בשביל המדינה וגם בצבא לא שירתתי. דז'יוניה דאגה למקום מגורים הולם עבורי. היא זאת שהכירה לי את מרים, שהעניקה לי בית חם ושימשה לי אוזן קשבת וגם עזרה, כי היו זמנים שלא היה לי מה לאכול, ואז אכלתי אצל מרים. הדברים הראשונים שקיבלתי לחדר שלי היו ממרים. כאשר גמרתי אולפן, באותו יום קיבלתי חדר באבו-טור, אבל לא היה לי כלום לשים בו. מרים הלכה איתי לחנות של ריהוט לילדים, כי חדרי היה קטן שרק ריהוט כזה התאים, ושילמה חמש מאות לירות ונשארו לה עשרים בכיס. היא אמרה: "תתחילי לעבוד אז תחזירי לי", וכך היה. התחלתי לעבוד במשכורת זעומה, אבל הייתה לי עבודה.

היום הראשון שלי בעבודה היה קשה למדי, כי הבוס הביא לי עבודה והסביר לי מה לעשות, רק שכיוון שהוא דיבר מהר מאוד לא הבנתי דבר. הוא יצא ואני התחלתי לבכות. באה חברה לעבודה שדיברה פולנית וסיפרתי לה למה אני בוכה. היא הלכה אליו ואמרה לו שצריך לדבר אלי לאט, כי העברית שלי אולי סבירה, אבל קשה לי להבין כאשר מדברים מהר.

הוא בא אלי וביקש סליחה ואחר כך השתדל לדבר לאט יותר.

בעבודה כולם היו מאוד ידידותיים כלפי. אומנם ארבע שנים הייתי בדרגה נמוכה, כי כאשר היו מכרזים תמיד אמרו לי שזה לא לאקדמאים. הייתי אקדמאית יחידה במחלקה. כולם שיבחו את עבודתי לחצו את ידי, אבל לא עשו דבר, עד שיום אחד התקשר מישהו מהסתדרות האקדמאים ושאל כמה זמן אני עובדת בלשכה. אמרתי שארבע שנים, והוא

שאל האם יש לי תואר שני בכלכלה, אמרתי לו שכן, ואז הוא אמר: "או שאת לא יודעת לעבוד או שמהו פה לא בסדר". זה הקפיץ אותי וכתבתי מכתב למנהל הלשכה שאני עובדת פה ארבע שנים ואני רוצה לראות אותו. קיבלתי תשובה ממזכירתו שהוא לא ידבר איתי רק עם הממונים עלי. התרגזתי שוב וכתבתי לו שאם הוא לא רוצה לדבר איתי, אני אמצא מישהו שכן ידבר איתי. לא יודעת למה כתבתי את זה, אבל כעסתי. אחרי יומיים מזכירתו אמרה שביום זה וזה בשעה שתים עשרה הוא יקבל אותי לחמש דקות. הגעתי חמש דקות לפני הזמן והמזכירה אמרה שעוד לא שתים עשרה. שאלתי האם זה שעון שוויצרי. היא אמרה תירגעי הכול מוכן. הבוס קיבל אותי עם חיוך ולחיצת יד ואמר ששמע עלי הרבה דברים טובים וחתם לי שתי דרגות רטרואקטיבית, ואמר שעוד חודש יהיה מכרז ואני אקבל עוד דרגה. ה"עוד חודש" היה חצי שנה, ובינתיים בין דרגה שלוש וארבע הוסיפו עוד דרגה.

הלכתי לקורס ניתוח מערכות ומרצה אחד שעבד במשרד החינוך רצה שאעבור אליו לעבודה. אמרתי לבוס הישיר שלי שאני רוצה להיות ראש צוות ואם לא, אני עוברת למשרד החינוך. הבוס שלי התחיל לפעול ואני בינתיים הלכתי למכרז בבנק ישראל. בראיון שאלו אותי מה אני רוצה אמרתי שדרגה ארבע אקדמאים, ואני רוצה גם קורסים. אמרו לי שאני דורשת הרבה. עניתי להם שעבודה יש לי, אבל אם רוצים אותי, אלה הדרישות. אמרו לי שתשובה אקבל תוך שלושה שבועות. התשובה לא הגיעה. התקשרתי לבנק ישראל ובחורה שענתה לי אמרה שקיבלתי תשובה הביתה. אני שוב אמרתי שלא קיבלתי, והיא ענתה שקיבלתי הביתה תשובה שלילית.

אחרי תשעה חודשים ניערו בדואר את אחד השקים והיה שם מכתב שנדבק – מבנק ישראל אלי – שמקבלים אותי בתנאים שלי.

בינתיים קיבלתי שתי דרגות ותואר ראש צוות במקום עבודתי.

שידוכים מרגיזים

הדבר שנורא לא אהבתי היו השידוכים. כולם רצו לשדך אותי. לפעמים זה היה ממש מביך.

הכרתי פה זוג מהעיר שלי שאמרו שיש להם קרוב משפחה מארצות הברית, גרוש, והוא מחפש אישה. כשהגיע ארצה הם התקשרו אלי שהוא בתל-אביב. אמרתי שאם יכול היה להגיע לתל-אביב הוא יכול להגיע גם לירושלים. הוא הגיע לקחת אותי מן הבית שלי (החדר שלי), אני הייתי מוכנה לצאת. הוא הסתכל מסביב ושאל המיטה נפתחת? אמרתי כן. יופי, אז אני אשאיר את התיק שלי פה. זה הרגיו אותי אבל לא אמרתי מילה. הזמין אותי למסעדה, בדרך רשם כל שמות הרחובות. לא זוכרת מה הזמנו במסעדה, אבל לא היה לי טעים ורק טעמתי ולא רציתי לאכול יותר. הוא אכל את שלו ולקח את הצלחת שלי וגם את זה אכל.

חזרנו והוא אמר טוב, אז אני ישן פה. אני הסתכלתי עליו ואמרתי שאצלי בבית יכול לשון רק מי שאני רוצה. יש הרבה בתי מלון והוא יכול ללכת לשם. הלך, ולמחרת התקשרה קרובת המשפחה שלו לומר שמצאתי חן בעיניו ושהוא מצטער שלא התנהג יפה ושאתן לו עוד הזדמנות. לא היה לי נעים, לכן הסכמתי. מרים אמרה לי שם של המסעדה הכי יקרה, אני כבר לא זוכרת את השם, אבל אמרתי לו שאני רוצה ללכת לשם. הלכנו. הזמנתי ברווז ברוטב משמש ורציתי גם יין.

האוכל היה מעולה, הארוחה עלתה תשעים ושש לירות, שזה היה המון, והוא הלך לדרוש את ארבע הלירות עודף. ממש התביישתי. בדרך רצה לקנות לי כל מיני דברים. אמרתי תודה רבה אבל אני לא צריכה דבר. הוא התחיל לומר שיש לנו שפה משותפת, ואני אמרתי שאין לנו על מה לדבר בשפה המשותפת שלנו, וכך זה נגמר. השידוכים היו בלתי נסבלים.

אצל מרים הכרתי עו"ד רוסי מלנינגרד, והתחלנו להיפגש ולבסוף החלטנו לגור יחד. בינתיים עברתי מאבו-טור, איפה שגרתי, לגילה, לחדר גדול יותר, הכול הודות לדז'יוניה, שטרחה הרבה למעני, כי אני לא יכולתי לבקש. השכרתי את החדר שלי בגילה ואת

הרהיטים העברתי אליו. הוא לימד אותי לעבוד באמייל. זה מאוד עניין אותי כי אני אוהבת עבודות יד מכל הסוגים. אחרי כשנה וחצי הוא אמר לי שהזכויות שלו לדברי חשמל נגמרים ואם אני אלווה לו כסף, הוא יוכל לקנותם, ואם אני ארצה לעזוב אותו אז אני אקח את הדברים החדשים.

הסכמתי. לקחתי הלוואה והוא קנה. שלושה חודשים לאחר מכן החלטתי לעזוב אותו, כי היו לי הרבה סיבות לכך, אבל קודם סידרתי לו עבודה, כי לא הייתה לו. כאשר הודעתי לו שאני עוזבת, הוא אמר לי שאני יכולה לקחת את הדברים שלי, כי בשלו השתמשתי שלושה חודשים. עזבתי בכעס עם הדברים שלי, הרגשתי מנוצלת.

חבר בעבודה השאיל לי תנור אמייל והתחלתי לעבוד. עשיתי תמונות ומזוזות ומכרתי בקלות, כי היו יפות וכולם רצו. כך החזרתי לעצמי את ההלוואה, והרווחתי כסף לנסיעה לארצות הברית, ואפילו קניתי מכונית, חיפושית משומשת, מהבוסית שלי. הוא ניסה ליצור קשר איתי אבל לא עניתי לטלפונים שלו.

משפחה

יום אחד הגיעה אלי חברה, מורה למוזיקה ומנגנת בתזמורת. פתאום אמרה לי "את יודעת מה? אני מכירה מישהו שהוא בדיוק בשבילך ויש לו ילדה." אני חזרתי אז מטויל עם חברה וביקור אצל משפחתי בארצות הברית, ולא רציתי להכיר אף אחד. היא פשוט ניגשה לטלפון שלי והתקשרה אליו (כעסתי עליה מאוד), נתנה לו את מספר הטלפון שלי והוא התחיל לצלצל אלי וניסה לשכנע אותי להיפגש איתו. הוא דיבר יפה, לכן הסכמתי. כך הכרתי את בעלי לעתיד, משה בטיסטה מנהל חשבונות במקצועו.

היו לנו כמה דברים משותפים. קודם כל שנינו ניצולי השואה. הוא מרומניה ולכן היה בטרנסניסטריה, שם מתו שני האחים שלו מרעב על הידיים שלו, ולכן הוא לא רוצה לדבר

על השואה ולחשוב עליה. מבחינה זאת אנחנו שונים, כי אני תמיד דיברתי וזה עזר לי מאוד.

הייתה לו בת, מה שבשבילי היה אתגר כמו שרציתי - לגדל ילדה לא שלי, כמו שגידלו אותי.

הילדה, אביבה, מאוד התלהבה ממני, כי בפעם הראשונה כאשר הזמין אותי לביתו עשיתי טורט יפה מקושט בקרם. הוא סיפר לי שכל השבוע לא רצתה לאכול שום דבר אחר, רק הטורט.

היא גם אמרה לו "אבא תתחתן איתה כי היא עושה עוגות טובות". הוא היה שונה מכל הישראלים שפגשתי, לכן אחרי תקופה קצרה של שלושה חודשים התחתנו, בחתונה צנועה בביתו, עם המשפחה וקומץ חברים.

בחתונה כבר לא יכולתי לאכול כי היו לי פצעים בפה, רק שרופאים לא ידעו מה זה. אחרי חודשים של בדיקות החליטו לאשפז אותי ואז, אחרי ביופסיה, התברר שיש לי מחלה כרונית נדירה ונשארתי בבית החולים ארבעה חודשים. השתחררתי על אחריות עצמית, כי להיות בבית חולים תקופה כל כך ארוכה היה לי קשה. נשארתי בבית עוד שלושה חודשים אבל כל הזמן, גם בבית החולים וגם בבית, עבדתי, כי ממקום עבודתי היו מביאים לי עבודה. זה היה טוב כי הייתה לי תעסוקה. בבית החולים אמרו לי שעד סוף חיי אהיה על סטרואידים.

הייתי על כמות גדולה של סטרואידים והיה לי אסור להתאמן. בדיוק שנה אחרי החתונה בעלי קיבל התקף לב קשה ורופאים לא האמינו שייצא מזה, אבל אחרי שלושה שבועות בטיפול נמרץ הוא יצא, חלש יותר אבל יחסית בסדר. היינו חוזרים לעבודה ושוב חולים. אחרי התקף הלב בעלי חזר לעבוד ארבע שעות ואני במשרה מלאה.

למרות כל הבעיות הבריאותיות נסענו כל שנה לחו"ל. היינו בארצות הברית, ביקרנו אצל המשפחה שלי, טיילנו בכל מיני ארצות באירופה.

בערך שנתיים או שלוש לפני פרישתי לגמלאות, עבר מקום העבודה שלי לבניין עם מיזוג אוויר. היה חסר לי שם אוויר, ולכן החלטתי לפרוש אחרי עשרים ושמונה שנות עבודה.

חודש אחרי פרישתי בעלי קיבל אירוע מוחי ראשון וכל התוכניות שרקמתי לזמן הפרישה עפו עם הרוח. נגמרו כל הנסיעות. מאז אני מטפלת בו בבית.

בערך שנתיים אחרי האירוע המוחי של בעלי החלטתי שמישהו בבית צריך להיות בריא. התחלתי לקרוא ספרים על בריאות ושיניתי תזונה. בעלי סירב להצטרף אלי, כך שאני מנהלת מטבח כפול, מבשלת בשבילו ובשבילי.

אחרי עשרים ושלוש שנה הפסקתי, על דעת עצמי, נטילת סטרואידים והתחלתי להרגיש כמו חדשה. התעמלות יום יומית ותזונה נכונה עשו אותי בריאה ושמחה. רזיתי בשלושה עשר קילו ואני מרגישה כפי שלא הרגשתי כאשר הייתי צעירה. אני מלאת מרץ וחיוניות. למרות כל הבעיות שיש לי - אני מטפלת בבעלי, מזה תשע שנים. אני לומדת בקורסים לספרדית, יוגה, ציור, אסטרולוגיה, וחושבת שהחיים יפים.

אני נהנית מכל רגע. החיים שלי חיזקו אותי. מה שעברתי, עזר לי בזמנים קשים.

אולי האופטימיות שלי, למרות הכול, גרמה לזה.

יש לי חלום אחד, שיום אחד בארצנו הקטנה יהיה שלום ושקט, ואז לכולנו יהיה טוב יותר.

חנה יקרה!

אני רוצה להודות לך על הזכות שנתת לי לקרוא את סיפור חיידך, מגילת ספר הספוגה צער, יסורים וסבל אין קץ.

יש רגעים שלא עצרתי כח והתחלתי לבכות. נזהרתי שלא להרטיב את דפי הספר. לעתים נדמה לי כאילו האותיות עולות באש שמסביב. לא הספיק לי לקרוא פעם אחת, וקראתי אותו פעם נוספת, ובכל פעם הייתי מרותק יותר, להבין את פשר החידה הזאת שקוראים לה חנקה.

סימן השאלה הגדול: איך בכל זאת יצאת אישיות נורמאלית ושלמה, על רקע זוועות השואה, אמך ואביך, ומערבולת של חיי משפחה נוצרית, אליה נקלעת בעל כורחך. ואף על פי כן לא נתעוותה דמותך, ושמרה על אמת מידה מוסרית גבוהה מאד. אין זאת אלא כי את אישיות חזקה ונמרצת, ששורשיה נעוצים עמוק במורשת יהודית מפוארת.

לראות אותך כיום, אפילו יום יום, זוהי חגיגה לעיניים, מרנינה את הלב: זריזה, פעילה,
מלאת חיוניות ותנועה, אוהבת לחיות. זה אולי האתגר מול פרשת הסבל של ילדותך
העשוקה.
ניצחת את החיים!

בכל חום הלב וההערכה
יצחק חי (חבר לעבודה)

ירושלים, 30 ביוני 1992

